



**T.C.**  
**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

## **TOKAT'IN MİLLİ MÜCADELE'YE KATKILARI**

**Hazırlayan**  
Mehmet Fatih KILINÇ

Tarih Anabilim Dalı  
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi

**Danışman**  
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

TOKAT – 2018



**T.C.**  
**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

## **TOKAT'IN MİLLİ MÜCADELE'YE KATKILARI**

**Hazırlayan**  
Mehmet Fatih KILINÇ

Tarih Anabilim Dalı  
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi

**Danışman**  
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

TOKAT – 2018

## TOKAT'IN MİLLİ MÜCADELE'YE KATKILARI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 02 / 01 / 2019


Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

Üye : Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK (Danışman)

Üye : Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

İmzası



Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 24/12/2018 tarih ve 63-02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK




## BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK danışmanlığında hazırlamış olduğum "TOKAT'IN MİLLİ MÜCADELE'YE KATKILARI" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

27.9.2019

Mehmet Fatih KILINÇ



## ÖNSÖZ

Yapılması planlanan bu çalışmada özetle;

**Çalışmanın ilk bölümünde;** İlkçağlardan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Tokat yöresindeki kentsel yaşamın ortak ve benzer özellikleri incelenerek, tarih boyunca Tokat şehrinin jeo-politik, jeo-stratejik, ekonomik ve ticari açıdan anlam ve önemi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bölümde son olarak Osmanlı'nın son dönemlerini oluşturan Birinci Cihan Harbi döneminde Tokat yöresinde kentsel yaşam formunu oluşturan tüm etnik ve dini grupların savaşa birlikte değişen sosyal yaşam koşulları mercek altına alınarak, kent halkının hangi şartlar altında milli mücadeleye başladığı anlatılmaya çalışılacaktır.

**Çalışmanın ikinci bölümünde ise** Osmanlı Devleti dağılırken başlayan Milli Mücadele'de Tokat Sancak'ında yaşanan olaylar ve sürdürülen Milli Mücadele'ye dönük faaliyetler kronolojik sırasına göre kısaca incelenmeye çalışılmıştır. Tezin amaç ve hedefleri açısından anlam ve önemi fazla olan olaylara odaklanılarak yazılacak olan tezin bu gelişme bölümünde, öncelikle Birinci Cihan Harbi'nde Tokat Sancak'ında yaşanan trajediler incelenmiştir.

Tezin bu bölümünde Milli Mücadele'nin örgütlenme sürecini oluşturan "Kongreler Dönemi'nde" yaşanan önemli olaylarda Tokat'ın rolü mercek altına alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu bölümde Ankara'da Milli Meclis'in kurulmasından İstiklal Savaşı'na kadar geçen süreçte, Milli Mücadele'yi somutlaştıran olaylarda Tokat halkının ve önde gelenlerinin tavırları incelenecektir. Böylece tezin bu bölümünde 1918 yılının son döneminden başlayarak 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen beş yıllık Milli Mücadele süresince yaşanan tüm önemli olaylarda Tokat'ın katkı ve rolleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

**Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise** "Milli Mücadele'ye Tokat'ın Katkı ve destekleri üç temel başlık altında değerlendirilecektir. Bu tezin sonuç kısmını oluşturan bu bölümde yapılan araştırma sonucunda ulaşılan bilgi ve bulgulara göre milli mücadele sürecinde Tokat'ın önde gelen eşrafını oluşturan Osmanlı mebuslarının, mutasarrıflarının, müftülerin, Alevi ve Bektaşî dedelerinin ve halkın genelinin Milli

Mücadele sürecindeki tutum ve davranışları somut olaylar ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bölümde ikinci olarak Milli Mücadele'yi zayıflatan iç isyan ve ayaklanmaların bastırılmasında Tokat halkının desteği tüm yönleriyle ve somut olaylar örnekleriyle değerlendirilecektir. Bölümde son olarak tezde anlatılanları da kısaca toparlamak ve özetlemek düşüncesiyle, Milli Mücadele'nin başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen dönemde Tokat'ın Milli Mücadele'ye destek ve katkıları değerlendirilecektir.

Araştırmam süresince her türlü akademik desteğini benden eksik etmeyen Sayın Hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK Hocama teşekkürü bir görev bilirim. Aynı zamanda değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN ve Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Uzun süren çalışmalarım süresince her daim bana destek olamaya devam eden eşime ayrıca teşekkür eder bu çalışmanın Tokat şehrimizin tarihine katkı sunmasını temenni ederim.

## ÖZET

Çalışmanın temel amacı, Milli Mücadele Dönemi'nde fiilen düşman işgaline uğramamış Tokat'ın "Milli Mücadele'ye" katkılarını değerlendirmektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, İlkçağlardan başlayıp 20. Yüzyıla kadar Tokat yöresinde kentsel yaşam formunu oluşturan tüm etnik ve dini grupların savaşa birlikte değişen sosyal yaşam koşulları mercek altına alınarak, kent halkının hangi şartlar altında Milli Mücadele'ye başladığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Tokat'ta yaşanan olaylar ve sürdürülen Milli Mücadele'ye dönük faaliyetler kronolojik sırasına göre çalışmanın ikinci bölümünde kısaca incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde Milli Mücadele'nin örgütlenme sürecini oluşturan "Kongreler Dönemi'nde" yaşanan önemli olaylarda Tokat'ın rolü mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan önemli olaylar çerçevesinde Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkı ve desteklerini değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda görülmüştür ki, ilk kurulduğu günden itibaren sahip olduğu maddi ve ekonomik zenginlikleriyle pek çok Anadolu kentine göre Milli Mücadele'nin fiilen verildiği cephelere daha güçlü lojistik destek sunan Tokat halkı, Milli Mücadele sürecinde de tarihi bir misyon üstlenmiştir. Bu misyonun bir gereği olarak dini, etnik ve kültürel yapısı itibariyle oldukça heterojen bir toplumsal dokusu bulunan Tokat'ın Milli Mücadele sürecinde meydana gelen ve bu mücadeleyi zaafa uğratan isyan ve ayaklanmaların bastırılmasında önemli roller üstlendiği yapılan araştırma sonucunda anlaşılmıştır.

Özellikle Ankara'da kurulan Milli Hükümete ve Milli Orduya karşı başlatılan hilafet yanlısı isyan ve ayaklanmaların bastırılmasında da aktif roller üstlenen Tokat halkı, sayıları 1921'den itibaren 25 bin civarına çıkan Rum komitacılar karşısında da bu isyanları bastırmaya gelen Yıldırım Ordusuyla el ele vererek vatan topraklarında asayişin sağlanmasına büyük katkı sunmuştur. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkılarının sadece protesto telgrafi çekerek mitingler düzenlemekten çok daha ötede olduğu araştırma sonucunda anlaşılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından da tasdik edilen bu tür stratejik desteklerle Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlanmasına katkı sunan Tokat halkı, İstiklal arbi'nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli şehirlerinden birisi olmaya devam etmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Milli Mücadele, İstiklal Savaşı, İsyancılar ve Ayaklanmalar, Tokat, Mustafa Kemal Paşa





## ABSTRACT

The main aim of the study is to evaluate the contributions of Tokat to the National Struggle which was not occupied by the enemy during the National Struggle Period 1919-1923 when national combat activities gained speed.

In the first part of the study, it was tried to explain the social life conditions of all ethnic and religious groups, which formed the urban life in Tokat region starting until the first period of the Ottoman Empire.

The activities in Tokat and the activities directed towards the National Struggle were briefly examined in the second part of the study in chronological order. In this part of the study, the role of Tokat in important events experienced during the anan Congress Period larda, which constitutes the process of organizing the National Struggle, has been studied. In the third and last part of the study, the contribution and support of Tokat to the National Struggle within the framework of the important events of the National Struggle Period were tried to be evaluated.

As a result of the study, it has been seen that Tokat people, who have provided stronger logistic support to the fronts where the National Struggle was actually given, have assumed a historical mission in the National Struggle process . As a result of this mission , it was understood that Tokat, which had a very heterogeneous social texture in terms of its religious, ethnic and cultural structure, had an important role in the National Struggle process and suppressed the rebellion and the riots which weakened this struggle.

The people of Tokat, who played an active role in suppressing the caliphate and rebellion against the National Government and the National Army established in Ankara, hand in hand with the Lightning Army, who came to suppress the rebellions against the Greek committees whose numbers rose to about 25 thousand from 1921 onwards. when considered together provided the largest contribution sunmuştur.t them from organizing rallies'm just pulling protest telegram to contribute to slap the National Struggle was understood as a result of research is much more away.

Mustafa Kemal Pasha also acknowledged by Tokat public offering contributed to the conclusion of such a successful National Struggle with strategic support, established after independence Arbia has continued to be one of the most important cities in the Republic of Turkey.

**Key Words:** National Struggle, War of Independence, Rebellions and Uprising, Tokat, Mustafa Kemal Pasha



## İÇİNDEKİLER

### Sayfa

BİLİMSEL ETİK SAYFASI .....	<b>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</b>
ÖNSÖZ .....	ii
ÖZET .....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER .....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ .....	1
BİRİNCİ BÖLÜM .....	7
<b>İLKÇAĞLARDAN 20. YÜZYILA KADAR TOKAT YÖRESİNDE KENTSEL YAŞAMIN TARİHİ.....</b>	<b>7</b>
1.1. TOKAT YÖRESİNDE KENTSEL YAŞAMIN GELİŞİMİ .....	8
1.2. TOKAT'TA KENTSEL YAŞAMIN ÖZELLİKLERİ .....	13
1.3. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE TOKAT YÖRESİ (XVIII- XIX.YY).....	17
1.3.1. Osmanlı Döneminde Tokat'ın Siyasi ve İdari Yapısı.....	18
1.3.2. Tokat Sancağının Demografik ve Etnik Yapısı .....	20
1.3.3. Tokat Sancağı'nın Dini ve Kültürel Yapısı .....	21
1.3.4. Tokat Sancağı'nın Ekonomik ve Ticari Yapısı.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	24
<b>MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞINDA TOKAT .....</b>	<b>24</b>
2.1. MİLLİ KONGRELER DÖNEMİ ve TOKAT .....	24
2.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrasındaki Gelişmeler.....	25
2.1.2. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Tokat'lı Vasfı (Susoy) Bey.....	28
2.1.3. Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Tokat Heyeti.....	30
2.1.4. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millinin İlanı .....	34
2.1.5. Milli Mücadele Merkezinin Ankara'ya Taşınması ve Tokat Vekilleri.....	36
2.2. MİLLİ MÜCADELE SÜRESİNCE TOKAT'IN KATKILARI (1920-1923) .....	38
2.2.1. Tokat'ta Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatlarının Örgütlenmesi .....	39
2.2.2. Tokat'ta Düzenlenen Mitingler ve Sivil Direniş Hareketleri.....	41
2.2.3. Tokat'tan Cepheye Yönelik Lojistik ve Maddi Yardımlar .....	43
2.2.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat Ziyaretleri ve Sonuçları.....	45
2.2.5. Millî Mücadele Döneminde Tokatlı Din Adamlarının Rolü .....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....	49

<b>İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİ (1920-1923) ve TOKAT</b> .....	49
3.1. MİLLİ KONGRELER DÖNEMİNDE TOKAT'IN KATKILARI (1919-1920) ....	49
3.1.1. Tokat'taki Sivil Direniş Hareketleri .....	50
3.1.2. Kuva-yi Milliye'nin Tahkimine Yönelik Lojistik Destekler .....	54
3.1.3. Milli Mücadele Süresince Din Adamlarının Tutumu .....	55
3.1.4. İstiklal Harbi'nin Kazanılmasının Tokat'a Yansımaları.....	58
3.2. MİLLİ MÜCADELEDE TOKAT YÖRESİNDEKİ İSYAN ve AYAKLANMALAR .....	59
3.2.1. Rumların Pontus İhaneti ve Tokat Sancağı'nda Yaşanan Olaylar.....	60
3.2.1.1. Tokat Sancağı'nda Rumların Pontus İhanetinin Anatomisi .....	60
3.2.1.2. Tokat Sancağı'nda Pontuşçu Rum Teşkilatlarının Eylemleri.....	66
3.2.1.3. Pontuşçu Rum İsyanın Bastırılmasında Tokat Sancağının Rolü .....	70
3.2.2. Ermeni Çetelerinin Tokat'taki İhanet ve İsyancıları .....	75
3.2.3. Postacı Nazım, Sulusaray ve Zile İsyancının Tokat'a Yansımaları .....	78
3.2.4. Yozgat Çapanoğlu İsyancılarının Tokat'a Yansımaları .....	80
3.3. MİLLİ MÜCADELEYİ ZAYIFLATAN İSYAN ve AYAKLANMALARIN BASTIRILMASINDA TOKAT'IN KATKILARI.....	86
SONUÇ.....	92
EKLER.....	105
EK 1: Mustafa Kemal Atatürk'ün Tokatı İlk Ziyareti: 27/17 Ekim 1919. ....	105
EK 2: Tokatta Düzenlenen Milli Mücadeleye Dair Mitinglerden Estantene, 1920-1921. .....	106
EK 3: Hakimiyet-i Milliye, 12 Ocak/Kanun-i Sani. Yıl: M.1922/H.1340/R.1338.....	107
Ek:4- Hakimiyet-i Milliye, 23 Ocak/Kanun-i Sani. M.1922/H.1340/R.1338. ....	108
Ek:5. Hakimiyet-i Milliye, 29 Temmuz/Zilkade. M.1920/H.1338/R.1336. ....	109
Ek: 6 Tokat Bölgesinde Kurulan İlk Devlet: Hattı Ülkesi (MÖ. III. bin).....	110
Ek: 7 18.Yüzyıl Osmanlı Devleti Dönemi Anadolu Vilayetleri.....	111
Ek: 8 Osmanlı Son Döneminde Tokat Sancağı ve Komşu Sancaklar (1880-1920) ....	112
Ek: 9 Milli Mücadele Döneminde Anadolu Genelinde Çıkan İsyancılar (1919-1921)...	113
ÖZGEÇMİŞ .....	114

## KISALTMALAR

ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
A.T.A.S.E.	: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
ATAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
B.Y.	: Bilinmeyen Yayınevi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Der.	: Derleyen
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
S.	: sayı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vs	: Ve saire

## GİRİŞ

Binlerce yıl süren uygarlıklara ev sahipliği yapan Tokat şehri sahip olduğu jeo-stratejik konumu yaylaları, ovaları, bağ ve bahçeleriyle yüzyıllarca bolluğun ve bereketin sembolü olan Anadolu medeniyet merkezlerinden birisi olmuştur. Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte bir "Türk ve İslam" yurdu haline gelen şehirde önce Selçuklu ve sonrasında Osmanlı Devleti'yle birlikte yaklaşık bin yıllık huzur ve medeniyet hüküm sürmeye başlamıştır. Ne var ki, 19. yüzyılın hemen başından itibaren Osmanlı topraklarının üstüne çöken emperyalist Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ni yıkarak kendilerine yeni sömürülecek bir coğrafya kurma çalışmalarına çoktan başlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Trablusgarp Savaşı'nda son Afrika topraklarını İtalyanlara kaptıran, 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları'nda aldığı mağlubiyetlerle Avrupa'dan neredeyse tamamen sürülen, Rumeli'deki nüfuzunu ve asıl önemlisi halkın devletine ve ordusuna güvenini kaybeden Osmanlı yavaş yavaş eceline hazırlanan bir hasta adam gibiydi. Bir yandan Türk Milleti'ne esaret zinciri vurmaya yönelik Sevr ve Mondros Antlaşmaları'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti artık fiilen yıkılma sürecine girerken, diğer yandan da millet egemenliğine dayalı yeni bir Türk Devleti kurulmasının Anadolu'da zemini oluşmaya başlamıştır.

Bu ahval ve şerait altında Türk Milleti'nin kurtuluşu yönünde hiç bir zaman yeise kapılmayan Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milleti'nin vatanı, bağımsızlığı, bayrağı, namusu ve özgürlüğü için kanının son damlasına kadar savaş vereceğinin bilincindeydi. Bu bilinç ve kararlılıkla yıkılan bir cihan imparatorluğunun küllerinden Milli Mücadele'ye başlayan Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkarak İstiklal Harbi yolunda ilk adımı atmıştır.

İşte 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'un imzalanmasıyla başlayıp Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasıyla iyice hareketlenen Milli Mücadele hareketinin en önemli duraklarından biri olan Tokat, Milli Mücadele Dönemi'nde işgalci güçlerin istilasına uğramamış olan nadir Anadolu kentlerinden birisidir. Bu anlamda Milli Mücadele tarihine bakıldığında kentin ileri gelenlerinin, Milli Kongreler Dönemi'nde Erzurum, Sivas Kongreleri ve Amasya Genelgesi'nde alınan tüm kararlara

bağlı kaldığı; Ankara’da Millet Meclisi’nin tesisinden sonra de milli menfaatleri destekleyerek Büyük Millet Meclisi’ne temsilci göndererek gereken her konuda Milli Mücadele’ye destek sunduğu görülmüştür.

Aslında Tokat şehrinin Milli Mücadele’ye katkılarına konu edinen araştırmalara bakıldığında bu şehrin düşman işgali altına girmemiş olmasından hareketle yapılan değerlendirme ve incelemelerin “düşman işgalini kınamak ve protesto etmek” ile sembolik anlamda “kongrelere ve meclislere temsilciler” göndermeye indirgendiği görülmektedir. Tarih boyunca Tokat’ın sosyal, ekonomik ve tarihi zenginliklerine bakıldığında bu tür değerlendirmenin oldukça sığ ve indirgemeci bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Oysa tarihi inceleme metodolojisinin bir gereği olarak geçmişte yaşananları değerlendirirken bugünkü koşulların kökenlerine inmek bile çoğu konuyu aydınlatacak nitelikte bir yöntem araştırmacılara sunmaktadır. Bu noktadan hareketle Tokat’taki kentsel yaşamın gelişiminden başlamak ve şehrin maddi ve manevi zenginliklerini de göz önünde tutarak değerlendirmeler yapmak yerinde olacaktır.

Bu çerçevede Tokat şehrinin öncelikle maddi zenginliklerine bakıldığında Selçuklu Dönemi’nde olduğu gibi, Osmanlı Devleti’nin de en büyük ağır sanayi tesisi olan “bakır kalhanelerinin” bulunduğu, şehirde dünyada ilk külçe bakır üretim ve ticareti yapıldığı belirtilmelidir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin İznik, Kütahya, Çanakkale’den sonra en önemli seramik üretim merkezi olan Tokat, o dönemlerde Osmanlı’nın en önemli ipek dokumacılık, en önemli dericilik ve imalat sanayisinin kurulu bulunduğu bir şehir olmuştur.

Tüm bunlara ek olarak bereketli ovaları ve toprakları bu şehrin her zaman Anadolu medeniyetlerinin en önemli kavşak noktası olmasını sağlamış ve Tokat’ın ekonomik zenginlikleri yüzyıllardır hep var ola gelmiştir. Tokat’ın ekonomik zenginlikleri o dönemde o kadar gelişmiştir ki, Milli Mücadele bitip Cumhuriyet kurulduktan sonra geçen on yıllar içinde (1950 yılına kadar) İstanbul, Ankara ve İzmir illerinden sonra en çok vergi veren 4.şehir Tokat olduğu söylenmektedir.

İşte tüm bu zenginlik ve özellikleri göz önünde tutulduğunda, Tokat’ın düşman işgali altına girmemiş olan Çorum, Sivas, Kayseri, Yozgat ve Amasya ve bunlar gibi

diğer İç Anadolu şehirlerinden farklı olarak, Milli Mücadele'ye lojistik yönden daha güçlü bir şekilde desteklediği anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Milli Mücadele'de Tokat'ın desteği yalnızca bir iki mitinge ve telgraf çekilmesiyle ya da Mustafa Kemal Paşa'nın üç kere gerçekleşen ziyaretlerinde son derece sıcak karşılanmasına indirgemek son derece sığ bir değerlendirme olacaktır. Çünkü Tokat halkı Milli Mücadele ruhunu benimseyerek tam bağımsızlık ideali doğrultusunda yürütülen Milli Mücadele'ye tam destek vermekten bir an bile olsun hiç geri kalmamıştır.

Nitekim daha Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gelmeden önce Tokat, Birinci Dünya Savaşı sonlarında Sivas vilayetine bağlı bir sancak merkezi durumundaydı. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nı takiben 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi neticesinde devletin istiklali ciddi manada tehlikeye düşmüş ve milletimiz haklı bir endişeye kapılmıştır. Birçok yerde olduğu gibi Sivas vilayetine bağlı bir sancak olan Tokat'ta da Rum ve Ermeni saldırıları başlamıştır. Bu tarihlerde nüfusu yüz bini aşan Tokat Sancağında, Türkler çoğunlukta, Rum ve Ermeniler ise azınlık durumunda yaşamaktaydı.

Ancak kaderin cilvesi yüzyıllardır kente birlikte yaşayan bu gruplardan öncelikle Birinci Dünya Savaşı esnasında Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler'in; savaşın hemen akabinde ise İtilaf Devletleri'nin desteğiyle şımaran Rumlar'ın ihanet ve mezalimiyle karşı karşıya kalmıştır. Başta Tokat'a bağlı Halilalan köyü, Erbaa kazası, Şeyhli ve Karayük köyleri olmak üzere Serpin (Turhal) ve çevresine yapılan saldırılar sırasında çok sayıda Müslüman-Türk katledilmiş; köyler yakılıp yıkılmış, Müslüman-Türk evlerinin bodrumları ve odaları işkence yerleri hâline getirilmiştir. İşte bu tip Rum ve Ermenilerin saldırıları giderek şiddetlendirirken Tokat halkı bu mezalim karşısında sessiz kalmamış ve Milli Mücadele'nin ilk temelleri böylece atılmaya başlanmıştır.

Bu durum karşısında Tokat'ta yaşayan Müslümanlar daha 25 Şubat 1919 tarihinde "Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Tokat şubesini kurmuş ve Rumlar özelinde halk bir anda Milli Mücadele örgüt ve teşkilatlanma sürecine girmiştir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleriyle zirveye çıkan Tokat halkının



sesi 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşanın 26/27 Haziran 1919 gecesini Tokat'a gelmesiyle daha gür çıkmaya başlamıştır.

Paşa'nın konuşmasından sonra Tokat Müftüsü Hacı Ömer Efendi (Kuntay, 1868–1951) tüm Tokat halkının adına Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında canla başla yer alacağını söylemiştir. Artık yürekleri vatan sevgisiyle dolup taşan Tokat'ta Millî Mücadele'nin meşalesi yakılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın stratejik açıdan sahip olduğu coğrafi konumu itibarıyla Millî Mücadele'nin temellerinin atıldığı iller arasında yer alan Tokat ve çevresindeki çalışmaları, bölge halkının ona verdiği destek İstiklal Harbi'nin kazanılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Nitekim İstiklal Harbi'nin zor ve sıkıntılı günlerinde Mustafa Kemal'e verdiği sözü tutan, vefalı Tokat halkı, gerektiğinde evlatlarını cepheye göndermiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı Milli Mücadele esnasında yalnız bırakmamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk gerek savaştan sonra Cumhurbaşkanı olarak yaptığı yurt gezilerinde Tokat'a ve Tokatlılara yakın ilgi göstererek, gerekse Nutuk adlı eserinde ve demeçlerinde yer verdiği ifadelerle, Milli Mücadele'nin en sancılı günlerini yaşadığı dönemlerde Tokat'tan gördüğü desteği ve fedakârlıkları hiç unutmadığını açıkça ortaya koymuştur.

Öte yandan Tokat'ın Milli Mücadele'ye desteklerini inceleyen araştırmalara bakıldığında hepsinin benzer şekilde Tokat'ın düşman işgali altına girmediği belirterek benzer konulara odaklandıkları görülmektedir. Örneğin bu tür çalışmalarda yoğunlukla Tokat “başka Anadolu şehirlerinin işgallerini protesto etmek için telgraflar göndermek, bu işgalleri protesto için toplantı ve mitingler düzenlemek, işgal gören bölgelere çeşitli yardımlar göndermek, kongrelere ve Büyük Millet Meclisi'ne temsilciler göndermek” gibi pek çok açıdan oldukça pasif sayılan bu tür faaliyetlerden bahsedilmektedir.

Oysa sahip olduğu doğal ve coğrafi zenginliklerle bölgesinde yüzyıllarca çok kültürlü bir yaşam formunu mümkün kılmış bu Anadolu şehrinin Milli Mücadele'ye olan stratejik katkısı oldukça fazladır. Örneğin etnik yönden oldukça kozmopolit olan bu bölgede Milli Mücadele öncesi ve sonrasında çıkan ayrılıkçı grup ve azınlıkların çıkardığı isyan ve saldırılarla mücadele edilmiş olması bile Anadolu'nun dört bir yanında çarpışan ordu birliklerine büyük katkı ve destek sağlamıştır.

Cepheye asker göndermekten tutun da Milli Mücadele süresince yurdun dört bir köşesinde kıtlık ve açlık hüküm sürerken iâşe göndermeyi başaran bu şehrin milli ordumuza hatırı sayılabilecek düzeyde para ve asker yardımları da olmuştur. Örneğin İstiklal Harbi'nde savaşmak üzere Tokat sadece kendisinin öz kaynaklarıyla donattığı bir piyade bir de atlı olmak üzere iki tane Kuvay-i Milliye Birliği kurmuş ve İstiklal Harbi'ne böylece fiilen destek vermiştir.

Bir yandan Milli Mücadele karşıtı kişi ve gruplarla mücadele edilirken, diğer yandan da halkın Milli Mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine sistemli bir şekilde çalışan bu kenette o dönemde yaşayan tüm vatandaşlar canla başla Milli Mücadele'ye bilinçli bir şekilde destek olmuşlardır.

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı süresince Rus işgal tehdidini ensesinde hisseden, Ermeni komitaların katliam ve mezalimine uğrayan Tokat ve ahalisinin Milli Mücadele Dönemi'nde Pontus Rumlarına karşı şanlı direnişte aktif rol oynaması yine bu şehrin Milli Mücadele'ye çok önemli bir katkı sunmuştur.

Hatta Tokat halkı, kendisine büyük zulüm etmiş olan Ermeni ve Rumlara bile acıyarak tehcir sürecinde muvakkaten de olsa onlara sahip çıkmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen Osmanlı esirlerinin memleketlerine ulaşmasına yardımcı olmuştur. Rütbeleri sökülmüş yetkileri elinden alınmış ve ölüm fermanı imzalanmış Mustafa Kemal Paşa'yı herkesten evvel milli önder ilan etmiş bu kentin aziz halkı, Milli Mücadele süresince ordumuza da oldukça değerli katkılar sunmuştur.

Diğer yandan Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkılarının incelendiği araştırmalara bakıldığında Tokat ve bölgesinde çıkan isyanların da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aslında bu tip isyanların çıkar çıkmaz hemen bastırılması, bir anlamda Tokat halkının büyük çoğunluğunun Misak-ı Millî'den yana bir tavır alarak her yönden Milli Mücadele'ye destek verdiğine işaret etmektedir.

Nitekim Milli Mücadele Dönemi'nde Tokat ve civarındaki bazı yerel gruplar Milli Mücadele Hareketi'ni çıkarlarına ters buldukları için etraflarına topladıkları eşkıyalarla isyan başlatmışlardır. Özellikle 1918 ile 1922 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Tokat ve yöresinde de baş gösteren bu tip isyan ve iç

ayaklanmalar Milli Mücadele ruhunu zedelemeye dönük işlevleri nedeniyle oldukça trajik sonuçlara neden olmuştur. Öyle ise Tokat ve yöresinde meydana gelen bu tür ayaklanmaları hızlıca bastırmak ve yayılımını önlemek bin bir güçlükle sürdürülen Milli Mücadele'ye büyük katkı sağladığını söylemek mümkündür. Zira milli birliğe ve dayanışmaya çok ihtiyaç duyulan o günlerde isyanlar hem Milli Mücadele'yi zayıflatmış hem de Milli Mücadele cepheleri için bir zaman kaybı olmuştur. Gereksiz yere kardeşkanı dökülmesine de sebebiyet veren bu tür olaylarda Tokat halkının genelinin gösterdiği tavır, söz konusu isyanların hızlı bir şekilde bastırılarak İstiklal Harbi hazırlıklarının da yeniden devam edilmesinde oldukça etkili olmuştur.

İşte bu tür ihanet çetelerinin kendi çıkarlarına ters düştüğü ve ayrıcalıklı konumlarına hanel geleceği endişesiyle Milli Mücadele karşıtı bir tavır içine girmeleri karşısında Milli Mücadele'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya tam güvenini ortaya koyan Tokat halkının Milli Mücadele'ye olan katkısı oldukça stratejik öneme ve değere sahiptir.

**Çalışmanın amacı;** Milli Mücadele faaliyetlerinin hız kazandığı 1918-1923 yılları arasında geçen dönemde Tokat'ın siyasi ve sosyo-ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak düşman işgaline uğramamış bu şehrin Milli Mücadele'ye desteğini ortaya koymaktır.

Ayrıca çalışmanın; Milli Mücadele süresince Tokat'ta yaşanan olayları dönemin koşulları dikkate alarak tarihsel ve bilimsel verileri ışığında incelemek; özellikle Tokat yöresinde Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan isyanlar karşısında Tokat halkının tepkisini ve tutumunu ortaya koymak; düşman işgaline girmeyen diğer Anadolu şehirlerinden farklı olarak bu kentin sahip olduğu ekonomik, coğrafi ve kültürel zenginlikleri oranında artan "Milli Mücadele'ye lojistik desteğine" dikkatleri çekmek ve asıl önemlisi Milli Mücadele'ye liderlik eden Mustafa Kemal Atatürk özelinde, Tokat halkının verdiği koşulsuz ve samimi desteği değerlendirmek şeklinde hedefleri de bulunmaktadır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### İLKÇAĞLARDAN 20. YÜZYILA KADAR TOKAT YÖRESİNDE KENTSEL YAŞAMIN TARİHİ

Alan yazınına bakıldığında genelde tarih disiplinindeki çalışmalarda, özelde ise İstiklal Harbi dönemine ilişkin çalışmalarda, kentlerin tarihi belli olan bu tip bir olaya yönelik katkılarının değerlendirmek amacıyla sadece incelenen olayın gerçekleştiği tarihler arasında yaşananlara odaklanıldığı görülmektedir. Bu nedenle Milli Mücadele Dönemi'nde düşman işgali altına girmemiş ve doğrudan doğruya bu savaşta yer almamış Tokat, Yozgat, Kayseri, Çorum ve bunlar gibi illerimizin Milli Mücadele'ye katkıları konu edilen araştırmalarda oldukça kısıtlı değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Oysa başta Tokat olmak üzere her bir ilimizin Milli Mücadele'deki katkıları o ilin coğrafi, ekonomik, demografik ve lojistik kapasitesine göre değişen çizgide değerlendirilmelidir.

Aksi takdirde Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkıları bağlamında yapılan bir araştırmada, düşman işgaline karşı üç beş protesto telgrafi çekmek, kısıtlı içerikte milli orduya lojistik destek vermek ya da milli kongreler döneminde Milli Mücadele'ye katılmak amacıyla temsilciler göndermek gibi oldukça pasif ve sınırlı katkılardan bahsedilmek zorunda kalınacaktır.

Oysa ilk çağlardan beri ekonomik zenginliğin, stratejik konumunun, çok kültürlü yapısının ve dahası yanı başında çıkan isyanların yetiştirdiği Tokat halkının Milli Mücadele'ye katkısı oldukça fazladır. Düşman işgaline uğramış ve düşmanı yurttan çıkartmak amacıyla sıcak savaş yaşamış pek çok ilden bile daha güçlü bir şekilde İstiklal Harbi'ne destek veren bu ilimizin tarihine bakıldığında bu değerlendirmelerin büyük ölçüde doğrulanacağı değerlendirilmektedir.

Tokat'ın İstiklal Harbi süresince verilen mücadeleye katkılarını incelemek ve değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmanın ilk bölümünde, şehrin ilk çağlardan itibaren Anadolu coğrafyasında ve tarihinde oynadığı rol ve fonksiyonlar öncelikle kısaca incelenmiştir.

Bölümde daha sonra Osmanlı'nın son dönemi olan XIX. yüzyılda şehrin idari, demografik, ekonomik, etnik ve sosyo-kültürel yapısının ne durumda olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

### 1.1. TOKAT YÖRESİNDE KENTSEL YAŞAMIN GELİŞİMİ

İlk dönemlerde “Galatikus” ve “Polemmomiakos” gibi isimler ile anılan Tokat şehri Romalılar döneminde “Yevtoğya” ve “Eudoxia” şeklinde adlandırmıştır<sup>1</sup>. Ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın bu şehirde ilk çağlardan başlan tarihi boyunca yaklaşık 14 farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yaptığı söylenmektedir. Sahip olduğu ekonomik ve stratejik önem nedeni ile ilk çağlardan beri tarihi İpek Yolu; ilerleyen yüzyıllarda ise Persler tarafından açılan Kral Yolu yine bu topraklar üzerinden geçirilmiştir. Yine Anadolu’da büyük bir medeniyet kuran Etilerin oluşturduğu kervan yollarının geçiş güzergâhında olan Komana şehri Tokat yöresinin ilk yerleşim yeri olmuştur<sup>2</sup>.

Bu araştırma açısından ilk çağ medeniyetleri düzeyinde Tokat’ın tarihine bakmakla hedeflenen tarih boyunca savaşların ve ticari faaliyetlerin merkezi olan bu bölgenin stratejik anlam ve önemini ortaya koymaktır. Nitekim Orta Tunç Çağı Anadolu’sunda oldukça küçük krallık ve beylikler tarafından yönetilen devletçiklerin en önemlilerinden birisi de Kızılırmak kavisi içindeki Hatti beylikleri tarafından yönetilen Tokat ve yöresinde bulunmaktaydı<sup>3</sup>. Tokat bölgesinin ilk çağlarına ait en önemli kalıntılara bakarak ortaya konulan tarihe göre ilk çağlardan başlayıp günümüze kadar geçen zaman içerisinde bu bölgede 14 devlet ve birçok beyliğin hüküm sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu kapsamda kısaca ilk çağ medeniyetlerine bakıldığında Tokat yöresinde Anadolu yarımadasının en eski adı “Hatti Ülkesi” bulunduğu söylenebilir<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Ahmet Şimşirgil, “15. ve 16. Asırlarda Tokat’ta İktisadi Hayat”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 1, 1995, s.187-188.

<sup>2</sup> Ahmet Demirci, *3 Numaralı Tokat Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007, s.26.

<sup>3</sup> Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayıncılık, İstanbul 1998, s.27.

<sup>4</sup> Ekrem Memiş, “Hitit-Şaşka Mücadelesinde Tokat Bölgesinin Yeri ve Önemi”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Haniççe, Tokat 01-03 Kasım 2012, s. 231-242.

Bkz. Ek: 6 Haritada Tokat yöresinde yaşadığı bilinen Hatti ülkesinin tahmini sınırları ve o dönemde var olan diğer Anadolu medeniyetleri gösterilmiştir:

Haritada görülen Hattiler döneminde Tokat, Niksar, Erbaa, Gümüşhacıköy çevresindeki atölyelerde o dönemin tarım ve savaş sanayinde kullanılan metal işlemeciliğinin başladığı bilinmektedir<sup>5</sup>. Dolayısıyla denilebilir ki, Tokat bölgesi erken tunç Çağı III. Bin yıldan itibaren İç Anadolu başta olmak üzere geniş bir alanın savaş, tarım ve ev eşyası yapımında kullanılan demir, bakır, kalay ve tunç gibi metal ihtiyacını karşılamaktaydı<sup>6</sup>. Özellikle Niksar ilçesi her devirde bakır işçiliği bakımından çok zengin bir bölge olarak ilk çağlardan itibaren varlığını korumuş ve sanayi yan kolu Milli Mücadele Dönemi'nde de o bölgede devam etmiştir<sup>7</sup>.

Hattilerden sonra Tokat bölgesinde ilk siyasi birlik M.Ö. II. binyılda, Hitit krallığı tarafından sağlanmıştır<sup>8</sup>. Hititlerin Anadolu'nun yerli kavimlerinden biri olabileceğini düşünülmektedir<sup>9</sup>. Hitit krallığının yavaş yavaş gücünü kaybetmesiyle Tokat ve yöresi Batı Anadolu'dan gelen Frigler'in etki alanına girmeye başlamıştır (M.Ö. 725-675). M.Ö. 301/302'ye gelindiğinde ise Tokat yöresi yeni kurulan Pontos krallığının hakimiyetine girmiştir. Batı Pontus topraklarında kalan Amaseia, Sebastopolis, Karana, Megalopolis ve Sebasteia Galateia eyaletine bağlanmış ve bu topraklar "Pontos Galaticus" adını almıştır<sup>10</sup>.

Yaklaşık 1200 yıl nerdeyse dünyanın tamamına hükmeden Büyük Roma İmparatorluğu dönemine kadar Tokat yöresinin tarihine bakıldığında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu anlamda Tokat yakınlarında kurulan her yeni devletin muhakkak suretle bu bölgeyi de topraklarına kattığı ve önemli bir ticaret merkezi olarak değerlendirmeye çalıştığı söylenebilir<sup>11</sup>.

Diğer bir konu da Tokat şehrinin ulaşım yönünden Karadeniz'i Anadolu'ya bağlayan bir köprü olmasının yanı sıra, katliam ve savaşlardan kaçanların da

<sup>5</sup> Tahsin Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, TTK Yayınevi, Ankara, 1978, s.22.

<sup>6</sup> Özgüç, a.g.e., s.19.

<sup>7</sup> Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları...*, s.28.

<sup>8</sup> Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara 2008, s.49.

<sup>9</sup> Akurgal, a.g.e., s.50.

<sup>10</sup> Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayınevi, İstanbul 2007, s.54.

<sup>11</sup> Özgüç, a.g.e., s.19-20.

sığınacakları güvenli bölge olduğu gerçeğidir. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında savaştan dönen ya da esir düşen Mehmetçiklerin memleketlerine dönebilmek için Tokat'tan sağlanan destekler tarihe mal olmuştur.<sup>12</sup>

Sonuç olarak denilebilir ki, Tokat bölgesi ilk çağlardan itibaren büyük devlet ve medeniyetlerin lojistik, ticari ve üretim merkezleri olma özelliğini taşımış ve bu tür jeostratejik üstünlükleri nedeniyle genellikle bölgesinde yaşanan tüm önemli olayların ve savaşların önemli bir aktörü olmuştur. Bu durum Milli Mücadele sırasında Tokat ve bölgesinden gelen lojistik desteğin ne kadar güçlü olduğu konusunda önemli bir ipucunu araştırmacılara da vermektedir.

Öte yandan Tokat ve yöresinde yerleşik yaşam, kent kültür ve dokusunun gelişimi Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetiyle başlamış ve devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılması ile Tokat Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalmıştır<sup>13</sup>. Roma döneminde Tokat açısından en önemli olan dönem ise Roma Cumhuriyet dönemi ile başlayan sonradan Bizans olarak adlandırılan Doğu Roma İmparatorluğuyla devam eden yüzyıllarda bölgede yaşananlardır.

Özellikle M.S. 70 yılına gelindiğinde ise Galatia ve Kappadokia eyaletlerini "Kappadokia" adı altında birleştiren Roma imparatoru Pompeius, "Nikopolis" (Zafer) kenti adında bir kent kurmuştur. Tokat bölgesini kapsayan bu kent daha sonra Sebasteia'nında (Sivas) yeniden kent statüsüne yükseltilmesiyle birbirlerine komşu yapılmıştır. Böylece Anadolu'nun iç bölgeleriyle doğu-batı, kuzey-güney ticareti bu iki kent üzerinden gerçekleştirilmeye başlamıştır<sup>14</sup>.

Bunlara ek olarak Tokat, Bizans-İran mücadeleleri sırasında istilalara ve Heraklius zamanından itibaren de İslam akınlarına maruz kalmıştır. Bölgenin en önemli tarih dönemeci ise şüphesiz 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Tokat ve yöresinde yaşananlardır. Özellikle Orta ve Doğu Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethinde sonra ise tamamen Türklerin hâkimiyetine giren Tokat bölgesi bu yörenin Türkleşmesi

<sup>12</sup> Ali Açikel ve Mehmet Mercan, "Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açından Analizi (1880-1916)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2002, s.243.

<sup>13</sup> Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, C. 1, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul1970, s.146.

<sup>14</sup> Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları...*, s.32.

ve İslamlaşması sağlamak amacıyla Danişment Gazi'ye verilmiştir. Nitekim Danişment Beyliği'nin kurucusu Danişment Gazi tarafından idare edilen Tokat, bu dönemde hızlı bir şekilde İslam diniyle tanışmış ve gelişmiş bir kültür merkezine dönüştürülmüştür<sup>15</sup>.

Tokat ve çevresi Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandığı dönemde şehir bölgenin eğitim ve kültür merkezi olma özelliğini sürdürmüştür<sup>16</sup>. Ancak, 1243 tarihinde Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı sonucunda devlet yenilgiye uğramıştır. Tokat XIV. yüzyılın ortalarından itibaren İlhanlılar'a tâbi olmuş ve 1335'te Eretna Beyliği'nin hâkimiyetine geçmiştir<sup>17</sup>. Ancak Eretna Beyliği'nin hakimiyeti altında kaldığı dönemde Tokat ve yöresinde bir çok isyan yaşanmış; şehrin ileri gelen emirlerinin Yıldırım Bayezid'e müracaat etmesiyle şehir 1392 tarihinde Osmanlı egemenliğine dâhil olmuştur<sup>18</sup>.

Tokat kentinin kısa tarihi bağlamında son olarak Osmanlı hakimiyeti döneminin başlangıcına bakmak yerinde olacaktır. Bu anlamda kentin geçmişine bakıldığında İstiklal harbine girilen süreçte kentin sosyal ve kültürel dokusunun bu dönemde örüldüğünü söylemek mümkündür. Zira Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması sonrasında Eretna Beyliği'nin hakimiyeti altına giren Tokat bölgesi daha sonra Kadı Burhaneddin Devleti hakimiyetine girmiş; bu devlete son veren Yıldırım Bayezid zamanında Tokat, Osmanlı'ya bağlanmak suretiyle Türkler'in ebedi yurdu haline dönüşmüştür<sup>19</sup>. Nitekim Yıldırım Bayezid da Tokat'a "insanların yeri" anlamına gelen "Darü'n-nas" ismini vermiştir<sup>20</sup>.

Ne var ki, Osmanlı'nın mağlubiyeti ile sonuçlanan 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Amasya ve Tokat, Timur'un idaresine girmiştir. 1473 yılında Karamanoğullarının ortadan kaldırılması sonucu Uzun Hasan'a iltica eden Karamanoğullarının tahrikiyle

<sup>15</sup> Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İslam Ansiklopedisi*, C.XII/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s.402- 403.

<sup>16</sup> Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I - Tokat (1771 – 1853)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005, s.9.

<sup>17</sup> Gökbilgin, a.g.m., s.401-402.

<sup>18</sup> Şimşirgil, a.g.e., s.21.

<sup>19</sup> Beşirli, a.g.e., s.159.

<sup>20</sup> Beşirli, a.g.e., s.76.



1471 senesinde Akkoyunlu Uzun Hasan, Tokat üzerine büyük bir ordu göndererek ani hücumda bulunmuş, şehir baştanbaşa tahrip edilmiştir<sup>21</sup>.

Sonrasında ise 16. yüzyıla kadar süren Celali isyanları ile Tokat ve çevresi büyük zarar görmeye devam etmiştir. Özellikle Şah İsmail'in ardından Celâl ve Baba Zünnûn adlarındaki kişilerin de Tokat bölgesinde Şiiliği yaymaya çalışmaları ile Yavuz Sultan Selim bu konu ile yakından ilgilenmeye başlamıştır<sup>22</sup>. Yavuz Sultan Selim döneminden sonra şehirde tam bir Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır<sup>23</sup>.

Osmanlı Devleti'nin büyüyerek gelişmesiyle birlikte Tokat bir sancak (liva) statüsü almıştır. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren çıkan karışıklıklar sebebiyle Sivas Eyaleti'ne bağlı olan ve merkezi Tokat nahiyesi olmak üzere, Cincife, Kazabad, Komanat, Tozanlu, Yıldız gibi nahiyelerden oluşan bir "vilayet" statüsüne düşürülmüş ve bu statüsü İstiklal Savaşına kadar devam etmiştir<sup>24</sup>.

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Tokat'ta birçok isyan ve karışıklıklar yaşanmış; XVIII. yüzyıldaki Osmanlı – İran mücadeleleri sırasında Tokat Bölgesi yağmalara maruz kalmıştır. Ancak tüm huzursuzluklara rağmen şehir sosyal ve ticari anlamda canlılığını sürdürmüştür; 1863 yılında Tokat, Sivas vilayetine bağlanarak mülki taksimatta nahiye olarak idare edilmiştir<sup>25</sup>.

Son olarak 12 Ocak 1880 yılında Abdülhamit'in iradesiyle Tokat, sancak (liva) statüsüne çıkarılmış ve Niksar, Erbaa, Zile kazaları Tokat'a bağlanmıştır<sup>26</sup>. Sancak statüsünü 1920 yılına kadar sürdüren Tokat ilinin 1880-1920 yılları arasındaki il sınırları aşağıdaki haritada gösterilmiştir.<sup>27</sup>

Milli Mücadele döneminde ise 31 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı kararla Tokat müstakil bir vilayet halini almış ve bu idari statüsünü günümüze kadar mevcut sınırları içerisinde kalarak sürdürmüştür.

<sup>21</sup> Necdet Yılmaz, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.41-42.

<sup>22</sup> Gökbilgin, a.g.m., s.406 – 407.

<sup>23</sup> Şimşirgil, a.g.e., s.290-291.

<sup>24</sup> Beşirli, a.g.e., s.14.

<sup>25</sup> Beşirli, a.g.e., s.22.

<sup>26</sup> Ali Açık, "Tokat Sancağının İdari Durumu Ve Nüfus Yapısı (1880-1907)" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 2, Elazığ 2004, s.333.

<sup>27</sup> Açık ve Mercan, a.g.m., s.243.

Sonuç olarak buraya kadar incelenen Tokat tarihi göstermektedir ki, bu şehirde Osmanlı hâkimiyeti süresince çıkan isyanlar, Şii-Sünni savaşları ile eşkıyaların yağma faaliyetleri uzun süre devam etmiştir. İç karışıklıklar şehrin ilk çağlardan bu yana büyük hızla devam eden gelişimini oldukça olumsuz etkilemiş, tarih sahnesindeki yeri ve konumu itibariyle Tokat yöresi yeterince ekonomik anlamda büyümeyi sayılan nedenlerle başaramamıştır.

Aslında bu durum tüm Orta ve Doğu Anadolu'nun şehirlerinin de makus kaderine işaret etmektedir ve Anadolu medeniyetlerinin gelişimi açısından iç karışıklık ve dini çatışmaların verdiği zararın anlaşılması açısından oldukça dikkat çeken tarihi bir gerçeklik olduğunu söylemek mümkündür.

## 1.2. TOKAT'TA KENTSEL YAŞAMIN ÖZELLİKLERİ

İlk çağlardan itibaren çeşitli medeniyetlere tanıklık etmiş Tokat şehrinde yaklaşık yedi bin yıllık geçen dönemde bir kentli ruhu ve dokusu oluşmuştur. Bu coğrafyada oluşan kentsel yaşamın bazı karakteristik özellikleri her yüzyılda ve her medeniyet döneminde benzer şekilde tarihe yön vermiştir.

Özellikle kentin ekonomik, ticari, etnik ve kültürel mozaiği bağlamında tarihi gelişmelere bakıldığında Hititlerden Romalılara kadar benzer çizgide gelişen kentsel özelliklerden bahsetmek mümkündür. Uzun yıllar içinde gelişen bu özellikleriyle Tokat şehrini ve halkını tanımak sayesinde XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti dağılırken bu bölgenin gelişmelerden nasıl ve hangi yönde etkilendiği daha iyi anlaşılacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda tarihi gelişim perspektifinde bu kentte yaşayan toplumların ortak ve karakteristik özellikleri kısaca anlatmak yerinde olacaktır.

Bu kapsamda ilk olarak Tokat yöresinin jeo-politik ve jeo-stratejik önemine değinmek yerinde olacaktır. Zira tarih boyunca önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Tokat tarihi geçmişi içerisinde 14 devleti ve birçok beyliği içerisinde barındırmış önemli bir Anadolu şehridir.<sup>28</sup>

<sup>28</sup> Murat Tekin, "Hititler Dönemi'nde Tokat ve Çevresi", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açikel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, Tokat01-03 Kasım 2012, s.287-288.

Tokat yöresinin jeo-politik ve jeo-stratejik konumu her şeyden önce bu şehrin Orta Anadolu Bölgesi ile Orta Karadeniz Bölgesi'ni birbirine bağlamasından kaynaklı sebeplerle çok önemli olmuştur. Ayrıca Tokat sahip olduğu jeo-politik konumu sayesinde tarih boyunca önemli uluslararası ticaret yolları üzerinde yer almış ve doğuyu batıya bağlayan uluslararası ticaret yolları üzerinde stratejik önemini hiç kaybetmeden devam ettirmiştir<sup>29</sup>.

Ticari ve askeri amaçlı olarak kullanılan güzergâhlar ve özellikle geçmişin kervan yolları sayesinde Tokat medeniyetler arasındaki sosyolojik dönüşümlerden yüzyıllarca istifade etmeyi bilmiştir<sup>30</sup>. Örneğin yaklaşık iki bin yıllık tarihi olan Hindistan'dan başlayan tarihi ipek yolu Orta Asya'nın içlerinden geçerek Tebriz'e ulaşmakta ve oradan Erzurum-Erzincan yolu ile Tokat'a ulaşmaktaydı<sup>31</sup>.

Tokat yöresine jeo-politik ve jeo-stratejik açıdan önem sağlayan diğer bir konu da bu kentin Anadolu'nun diğer kısımlarına tarih boyunca askeri, siyasi ve ekonomik önem taşıyan yollarla bağlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Anadolu'ya üç koldan giren İpek Yolu'nun kuzey girişindeki güzergâh Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Erzurum-Erzincan-Tokat-Amasya-Sinop ve Kastamonu güzergâhını takip ederek Karadeniz'de limanlara ulaşıyordu. Bu yol güzergâhı özellikle Roma döneminde büyük önem taşımış ve Bizans, Selçuklu, Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir<sup>32</sup>.

İşte böylesine stratejik öneme sahip bir coğrafyada kurulu bulunan şehirde her zaman çok kültürlü yaşam formu, uluslararası ticaret, savaşlar ve isyanlar hep yaşanmaya devam etmiş, adeta Ankara'dan çok daha uzun yıllar önce Orta Anadolu'nun kalbi olarak Tokat şehri atmaya devam etmiştir. Öte yandan Tokat yöresinin ekonomik ve ticari hayatının zenginliklerine bu araştırma kapsamında bakıldığında öncelikle söylenmelidir ki, tarih boyunca Tokat yöresinde kurulan medeniyetlerin ticaretin merkezi olarak görülmüştür<sup>33</sup>. Örneğin Hititler döneminde

<sup>29</sup> Ali Açikel, "Tokat", *İslam Ansiklopedisi*, C.41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul2012, s.219-223.

<sup>30</sup> Ayşe Tuba Ökse, "Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları", *BİLİG Dergisi*, S. 34, 2005, s.15-17.

<sup>31</sup> Mutlu Özgen, "Tokat Kentinin Ticaret Mekânları 19.-20. Yüzyılda Meydan Semtinde Ticari Yaşam" *Vakıflar Dergisi*, C. 31, S. 1, 2008, s.141-142.

<sup>32</sup> Özgen, a.g.m., s. 142.

<sup>33</sup> Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara2002, s.74.

Tokat ilinde bulunan en önemli ticaret merkezi Maşat Höyük olmuştur. Maşat Höyük'te bulunan kale, Tokat-Amasya arasında kalan verimli ve stratejik açıdan önemli olan toprakların Kaşka saldırılarından korunması için yapılmıştır.

Bu kale içinde bölgedeki tüm üreticiler pazarlar kurmuş ve gelen kabilelerle zenginleşen çizgide uluslararası ticaretlerini hep devam ettirmişlerdir. Bölgede savaşlar devam ederken bile Tokat yöresinde ticaretin devam etmesi oldukça dikkat çekici bulunmuştur. Hatta buranın ticari öneminin dışında Hititlerin önemli bir askeri üssü vazifesini üstlendiğini görülmektedir<sup>34</sup>.

Bunun başlıca nedeni Tokat yöresinde yaygın bir şekilde kullanılan ve keşfedilen “kalay” madeni olmuştur. Bakır madenine % 10 oranında kalay madeni ilave edilmesiyle oluşan alaşımın tunç elde eden Tokat'lı demir ustaların yaptıkları tunç silahlar bakır olanlara göre daha sağlam olduğu için bu madene sahip olan askerler hep bu bölgeden silah temin etmeyi tercih etmesine neden olmuştur<sup>35</sup>.

Selçuklular zamanında Tokat'ta ekonomi ve ticaret gelişmiş, doğu batı yönündeki büyük ticaret kervanlarının konakladığı hanlar, kervansaraylar, düzenli yol ve köprüler Tokat yöresinde inşa edilmiştir. 14.yüzyıl sonunda Osmanlı egemenliğine giren Tokat, yükselme döneminde tarım ve sanayi merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Sonuç olarak Tokat ili sahip olduğu konum gereğince ticaret yolları üzerinde yer almış ve Orta Anadolu Bölgesi'ni Orta Karadeniz Bölgesi'ne bağlamıştır. Tarih boyunca bu konumun önemi artarak devam etmiş ve Tokat bölgede var olan ticarete önemli bir yer edinmiştir<sup>36</sup>.

Tokat yöresinde etnik ve dini yapıların kökenine ve gelişim çizgisine kısaca bakmak yerinde olacaktır. Zira tarihin eski dönemlerinden itibaren Tokat yöresi

<sup>34</sup>Burcu Erciyas, “Komana Arkeolojik Araştırma Projesi”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açikel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, Tokat01-03 Kasım 2012, s. 127-140.

<sup>35</sup> Hasan Ali Şahin, *Asurlu Tüccarların M.Ö. 2. Binyılın İlk Çeyreğinde Orta Karadeniz Bölgesindeki Faaliyetleri*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun 2012. s. 747-762.

<sup>36</sup> Ali Kaya, *Dersim Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul 1998. s.163-164.

açısından dini ritüellerin dünyaya dönük kazanımlara ve ekonomik ilerlemeye engel olmayacak şekilde ele alınmıştır<sup>37</sup>.

Böylelikle şehirde dini festivallerle başlayan törenler hacı kabilelerinin Mekke'ye yönelik ziyaretlerinde sağladığı ekonomik kazanımlara benzer şekilde bölgeye yönelmesine aracılık etmeye başlamıştır. Örneğin antik çağlarda Tokat ili sınırlarında yer alan Karahna Kenti Asur Ticaret Koloni Dönemi'nden sonra Hititler için önemli bir dini merkez haline gelmiş ve yapılan dini törenler sayesinde şehir önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir<sup>38</sup>. Öte yandan İslâm akınları sonrasında Tokat bölgesinde Ermeni, Rum ve Gürcüstan uyruklu Hristiyanlar ile Doğu Anadolu kökenli Süryani ve Nusayrilerin rahat bir yaşama şansı bulduklarını söylemek mümkündür<sup>39</sup>.

Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt'ın 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesiyle Tokat yöresinde Şiilik akımı giderek güçlenmiş, özellikle Şah İsmail bu bölgeye gelerek Şiiliği yaymaya çalışmıştır<sup>40</sup>. Ancak 1517 yılında Yavuz Sultan Selim Han'ın hilafeti almasına kadar geçen dönemde Tokat ve yöresinde iç ayaklanmalar, şii-sünni gerilimleri ve iç savaşlar sürekli yaşanmaya başlanmıştır. Yavuz Sultan Selim'den sonra çıkan Celali İsyanları'nın da Tokat'ta dini hoşgörü dengesinin bozulmasına yol açtığını söylemek mümkündür<sup>41</sup>.

Sonuç olarak denilebilir ki, yüzyıllar boyunca ev sahipliği yaptığı devletlerde egemen olan dini inançlara göre toplumsal yaşamını düzenleyen Tokat halkı asırlardır dini hoşgörünün merkezi olmuş, Osmanlı döneminde yaşanan sünni-şii gerilimin merkezinde yer alan bu şehir bu tarz iç savaş ve dini gerilimlerden oldukça olumsuz yönde etkilenmiştir.

Buraya kadar anlatılanların ışığında Tokat kentindeki çok kültürlü sosyal yaşamın genel bir değerlendirmesini yapmak yerinde olacaktır. Tezin buraya kadar kısımlarında anlatılanlara bakıldığında Tokat şehrinin oldukça kozmopolit ve homojen

<sup>37</sup> Ergun Laflı ve Sami Potacı, "Roma Dönemi'nde Tokat İli'nin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri", *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, Tokat 01-03 Kasım 2012, s.207-208.

<sup>38</sup> Açık, "Tokat", s.219-220.

<sup>39</sup> Şimşirgil, a.g.e., s.14.

<sup>40</sup> Gökbilgin, a.g.e., s.406 – 407.

<sup>41</sup> Beşirli, a.g.e., s.14.

yapıda büyüdüğü ve geliştiği söylenebilir. Aslında bölgenin stratejik konumu yüzyıllarca ekonomik zenginliğin merkezi olan bu şehrin insanın çok-kültürlü bir toplumsal düzende yaşamasının en önemli sağlayıcısı olmuştur.

Dini merasimleri ve törenleri ticari açıdan birer etkinliğe dönüştürmeyi yüzyıllar öncesinde başaran bölge halkının farklı kültür ve inançlara sahip bireylerin ortak bir zeminde buluşarak huzur içinde yaşayabilmeleri açısından tarih boyunca çok az sayıda şehre nasip olmuş çok kültürlü bir sosyolojiye sahip olduğunu da göstermektedir. Bu kapsamda şehirde önce pagan dinleri, sonra Hristiyanlık ve İslam dini baskın inançları düzenlerken, kentsel yaşam içinde etnik kökenlere dayalı farklılıklar da sürekli varlığını devam ettirmiştir. Bu açıdan İslam dininde Mevlevi geleneği, dervişlik, şeyhlik ve dedelik müessesleri geliştiği kadar Alevi-Bektaşî geleneğinin de bu topraklarda nasıl geliştiği açısından da şehrin tarihi özelliklerinin oldukça aydınlatıcı olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak söylenmelidir ki, her dinin ve inancın yaşama şansı bulduğu bu bölgede başlayan Şii ve Sünnî temsilcileri arasındaki savaşlar ve çatışmalar kentin her yönden gelişimini oldukça olumsuz etkilemiştir. Oysa kent yüzyıllar boyunca çok dinli ve çok kültürlü yaşamın örnek model şehri olduğu dönemlerde daha hızlı gelişmiş ve büyümüştür.

### **1.3. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE TOKAT YÖRESİ (XVIII- XIX.YY)**

Alan yazınında yer alan pek çok çalışmada Türkiye'nin Milli Mücadelesi 30 Ekim 1918 tarihinde başladığı ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin İlanı ile bu dönemin tamamlandığından bahsedilmektedir.

Ne var ki, Türk Milli Mücadelesi fikri olarak değerlendirilirse vatan topraklarını düşman işgalinden kurtarmak şeklinde nitelendirilirse bu mücadelenin kronolojik açıdan başlangıcını 18.Yüzyılın sonlarından itibaren başlatmak yerinde olacaktır. Özellikle Rusya ile girilen 93 Harbi, İtalyanlar'ın Kuzey Afrika'yı işgali ve dahası Balkan Savaşları'yla yaşanan toprak kayıpları Milli Mücadele'nin ilk başlangıcı olarak görülebilir.

Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı'nın da aslında Osmanlı'nın bir Milli Mücadele Savaşı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bu savaştan Osmanlı'nın mağlup çıkarak Türk yurdu sayılan coğrafyanın nerdeyse dörtte üçünü kaybetmesi sonrasında geriye kalan son vatan parçasını canı ve dişiyle savunması ise bu aşamada Türk'ün son Milli Mücadele'si olarak görülebilir.

Öyleyse denilebilir ki, yaklaşık 30-40 yıl belirli aralıklarla süren savaş ve işgallerden yorulan, sürekli mağlubiyet yaşayan ve tüm dünyaya karşı vatan savunmasına girişen Türk milletinin 18.-19 yüzyıldaki kentsel ve sosyal yaşamı da bu gelişmelerden oldukça güçlü bir şekilde etkilenmiştir.

Tarihi olayları o günlerin koşullarıyla değerlendirmek gerekliliğinden hareketle tezin bu bölümünde 18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın başlarında Tokat özelinde Osmanlı'nın kentsel idaresine, ekonomik, sosyal, kültürel ve dini yapılar açısından aşağıdaki başlıklar altında bakılmıştır.

### **1.3.1. Osmanlı Döneminde Tokat'ın Siyasi ve İdari Yapısı**

Osmanlı Devleti döneminde Tokat ili idari anlamda “sancak” ve “kaza” statülerinde idare edilmiştir<sup>42</sup>.

İlk olarak Tokat ili 1413 yılında kurulan Rum Beylerbeyliğine dâhil edilmiş ve buranın ilk beylerbeyi olan Hamza Bey tarafından beylerbeyliğinin merkezi bazen Amasya bazen Tokat olmuştur<sup>43</sup>. Ne var ki 1520 yılında Rum Beylerbeyliğinin merkezi Sivas'a taşınmasıyla birlikte Tokat, Sivas'a bağlı “kaza” statüsüne düşmüştür.<sup>44</sup>

17. yüzyılın başlarında devlet vergi gelirlerini toplamada esas alınan kaza sayısını artırınca Tokat'a bağlı nahiye sayısı beşe düşmüştür<sup>45</sup>. Demirci'nin ifadesi ile, bu kazaların isimleri ise Kafirni, Tozanlu, Dönekseabad, Komanat ve Yıldız şeklindedir. Ancak 1812–1813 tarihli 16 numaralı sicil defterinde Tokat'a ait nahiye sayısı 3 tane olduğu bildirilmektedir<sup>46</sup>. Osmanlı'nın sön dönemlerine rastgelen yıllarda

<sup>42</sup> Açıkel, “*Tokat Sancağının...*”, s.333.

<sup>43</sup> Beşirli, a.g.e.,s.9

<sup>44</sup> Şimşirgil, a.g.e., s.21.

<sup>45</sup> Ali Açıkel ve Abdurrahman Sağırılı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları- Vakfiyeler*, C.I, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005, s.13.

<sup>46</sup> Demirci, a.g.e., s.58.

ise şehrin 1840 – 1842 tarihleri arasında “Muhassıllık”, 1842 – 1864 tarihleri arasında ise "Müdürlük" ile idare edildiğini söylemek mümkündür<sup>47</sup>.

1864 tarihine kadar Sivas Eyaleti'ne, 1864 – 1880 arası Sivas Vilayeti 'ne bağlı bir kaza olan Tokat ili Kaymakam tarafından yönetilmiştir<sup>48</sup>. Nihayet 13 Aralık 1879 tarihli Padişah İradesi ile Tokat şehrine“Sancak” (Liva) statüsü verilerek, “Mutasarrıf” tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Tokat'ın liva konumuna getirilmesinde nüfusunun ve gelirlerinin fazlalığı etkili olduğu belirtilmektedir<sup>49</sup>.

Son olarak 31 Mayıs 1920 tarihinde TBMM tarafından alınan bir kararla Tokat ili Sivas'tan ayrılarak bağımsız bir il haline dönüşerek yönetilmeye başlanmış ve bu tarihten günümüze kadar müstakil vilayet statüsünü korumayı başarmıştır<sup>50</sup>.

Öte yandan Açıkel'in ifadesi ile, 19.yüzyılda Tokat'ın siyasal yönetim ve idari örgütlenmesine bakıldığında o döneme ait 60 numaralı Şer'iyye Sicili'ne göre Tokat'a bağlı üç nahiye bulunduğu görülmektedir. Bunlar, Tozanlu, Komanat ve Kafirni şeklindedir. Ayrıca Komanat nahiyesi de kayıtlara göre ikinci büyük nahiye olarak geçmektedir. Nahiyyede gayrimüslim vatandaşların da yaşadığı köy isimlerinden anlaşılmaktadır<sup>51</sup>.

Osmanlı Devleti'nde kentlerdeki sosyal yaşam içinde temel birim mahalleydi ve bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde her türlü dinsel, eğitsel ve sosyal ihtiyaçlar mahallelerde bulunan sosyal kurumlar aracılığı ile sağlanmaktaydı.<sup>52</sup> Osmanlı'nın son döneminde Tokat'taki mahallelerin İsimleri şöyledir:

*Semerkand Mahallesi, Mahmud Paşa Mahallesi, Sovukpınar Müslim Mahallesi, Tatar Hacı Mahallesi, Mumhanedibi Mahallesi Mehmed Paşa Mahallesi, Cedid Mahallesi, Çay-i Zımmi Mahallesi, Cami-i Kebir Mahallesi,*

<sup>47</sup> Ali Açıkel, “Tanzimat Döneminde Tokat Kazası'nın İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 2, 2003, s.263.

<sup>48</sup> Açıkel, “Tokat Sancağının...”, s.332.

<sup>49</sup> Esat Aktaş, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009, s.14.

<sup>50</sup> Açıkel, “Tokat Sancağının...”,s.334.

<sup>51</sup> Aynı yer.

<sup>52</sup> Ali Açıkel, “Tokat Kazasında Vakıf İdaresinin Teşkili ve Gelişimi (1835-1890)”, *Vakıflar Dergisi*, C. 43, S. 1, 2015, s.41-58.



*Dere Mahallesi, Hoca Ahmed Mahallesi, Beybağı Mahallesi, Bağçeciyan Mahallesi, Yaşmeydan Mahallesi, Mihmad Hacib-i Müslim Mahallesi, Meydan-ı Müslim Mahallesi, Başmeydan Mahallesi Çehkanlı Mahallesi, Sarıgüllük Mahallesi, Zicirlikuyu Mahallesi, Keçeciler Mahallesi, İçmesu Mahallesi, Zincirlikapı Mahallesi, Geyras Mahallesi, Debbağhane-i Atik Mahallesi, Aleksan Mahallesi, Kabe Mescidi Mahallesi, Sovukpınarı Zimmi Mahallesi, Horuş Mahallesi, Rüstem Çelebi Mahallesi, Yazıcık Mahallesi, Alaca Mescid Mahallesi, Çilehane Mahallesi, Kaya Mahallesi, Çay Müslim Mahallesi, Dıraz-ı Müslim Mahallesi, Seca'addin Mahallesi ve Seyfüddin Mahallesi*<sup>53</sup>.

Görüldüğü üzere Tokat merkezde yer alan mahalle isimleri günümüzde halen varlığını devam ettirmektedir.

### **1.3.2. Tokat Sancağının Demografik ve Etnik Yapısı**

Tokat Sancağı'nın toplam nüfusu, 1881 tarihinde 4 kaza ve 41 nahiye üzerinden 152.516 olarak tespit edilmiş ve bunun % 84.14'ü Türk, % 9.14'ü Ermeni, % 5.25'i Rum, % 1.18'i Yahudi, % 0.26'sı Kıpti olarak belirlenmiştir<sup>54</sup>. Aynı dönemde 1 merkez, 16 nahiye, 220 köyden oluşan Tokat Merkez Kazası'nın yaklaşık olarak 62.854 olan nüfusunun %76.66'sı Türk, % 15.22'si Ermeni, % 4.78'i Rum ve % 2.87'isi diğer gayrimüslimlerden oluşmaktadır<sup>55</sup>. Öte yandan Tokat yöresinde Türk nüfusun ardından en çok orana sahip olan Ermeniler sosyal hayatta da ön planda olmuşlardır. Sancak genelinde çalışan kamu personelinin yaklaşık % 10,5'i gayrimüslimdir. Sancak İdare Meclisi'ne, halkın ileri gelenlerinden seçilen 4 üyenin ikisi her zaman gayrimüslimlerden seçilmiştir<sup>56</sup>.

Osmanlı'nın son döneminde ise Tokat'ın kent nüfusu Türklerin lehine gayrimüslimlerin aleyhine değişmeye başlamıştır<sup>57</sup>. Nitekim 1892 yılında 4 kaza, 45

<sup>53</sup> Açıknel, "Tokat Sancağının...", s.334-335.

<sup>54</sup> Açıknel, "Tokat Sancağının...", s.338.

<sup>55</sup> Açıknel, "Tokat Sancağının...", s.339.

<sup>56</sup> Açıknel ve Sağırılı, a.g.e., s.13.

<sup>57</sup> Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, (4. Kısım), Barış Matbaası, Tokat 1973, s.24.

nahiye, 656 köy olmak üzere 202.800 olan kentin toplam nüfusu içinde Türklerin oranı % 74.85; Ermeniler % 18.69 ve Rumlar şehir nüfusunun % 6.25'ini oluşturmaktaydı<sup>58</sup>.

1903 tarihli Sivas Vilayet Salnamesi'ne göre 4 kaza, 22 nahiye, 688 köy üzerinden Tokat'ın toplam nüfusu 230.207 ve bunun da % 87.172'si Türk, % 8.06'sı Ermeni, % 4.32'si Rum olarak tespit edilmiştir<sup>59</sup>.

### 1.3.3. Tokat Sancağı'nın Dini ve Kültürel Yapısı

Osmanlı idaresi altında Tokat ilinde giderek kent kültürünün oluşmaya başlamış ve Osmanlı döneminde Tokat'tan çok sayıda ilim ve devlet adamı yetişmiştir. Osmanlı'nın son döneminde Tokat genelinde çekirdek ve büyük ailelerden oluşan toplumsal bir doku görülmektedir. Ülke genelinde olduğu gibi Tokat'ta da ailedeki hakimiyetin daha çok babaya dayanan ataerkil bir yapı hâkimdir.<sup>60</sup>

Türk, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan 4 ayrı milletin birlikte yaşadığı zengin bir kültüre sahip olan Tokat ilinde yaşayan gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında aile yapıları itibariyle önemli yaşam farklılıkları ve çok bariz ayrılıklar yoktur. Hatta Ermeni ve Türk ailesi arasındaki benzerlik buna Osmanlı Devleti içinde yaşayan Yahudi ve Rumlar da dâhildir<sup>61</sup>.

Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Tokat'ta yaşayan Müslim ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının barış içinde ve karşılıklı güven esasına dayanan bir yaşam sürdürdüğünü ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin aynı mahalleyi paylaştıklarını söylemek mümkündür<sup>62</sup>.

İnanç olarak farklı olan bu iki unsurun birlikte yaşamalarını sağlayan durum Müslümanların kendi ibadethanelerinde ibadet ederlerken gayrimüslimlerinde kendi ibadethanelerinin bulunması, herkesin inancına saygı göstererek yaşaması bu iki unsuru birleştirmiş ve Tokat kentinde farklı dine mensup insanların barış içinde yaşamalarını sağlamıştır. Örneğin o döneme ilişkin evkaf defterlerinde çok sayıda lakap ve aile

<sup>58</sup> Açıklık, "Tokat Sancağının...", s.351-352.

<sup>59</sup> Açıklık, "Tokat Sancağının...", s.356.

<sup>60</sup> İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s.4.

<sup>61</sup> Açıklık ve Sağırılı, a.g.e., s.11.

<sup>62</sup> Açıklık ve Sağırılı, a.g.e., s.19.

isimleri hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere verilerek kullanılmaktaydı. Üstelik Osmanlı son döneminde Tokat ilinde komşuluk ilişkilerinin de Müslüman ve gayrimüslimler arasında gayet iyi olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere olan tutumu her dönemde olduğu gibi bu dönemde de Tokat ilinin geneline hâkimdir<sup>63</sup>.

Birbirlerine son derece hoşgörülü davranma şeklinde olmuş ve hiçbir zaman gayrimüslimlere zorbalık yapılmamış, gayrimüslim tebânın nüfusunun dağıtılması ya da asimile etme gibi bir durum uygulanmamıştır<sup>64</sup>.

#### **1.3.4. Tokat Sancağı'nın Ekonomik ve Ticari Yapısı**

Osmanlı'nın dağılmaya başladığı 18. ve 19.yüzyılda dahi Tokat'ta ekonomik büyüme ve canlılık devam etmiş; ancak 1896'da gümrük merkezlerinin kaldırılmasıyla Tokat ekonomisi gerilemeye başlayarak bölgede çıkan çatışmalarla da kentin ekonomisi adeta çökmüştür.

19. yüzyılın sonlarına doğru ise Tokat'ın ticari ve sanayi alanlarındaki etkinliği iyice gerilemiştir. Nitekim 1827 yılı verilerine göre Tokat ilinde esnaf ve zanaatkârların çalıştığı 1.478 iş yerine karşın, 1883 ve 1886-1887'de kentte dükkân tipi işyerleri sayısı yaklaşık 1.000'in altına düşmüştür<sup>65</sup>.

İstiklal Savaşı'nın hemen öncesine kadar Tokat ili sanayi üretimindeki çeşitlilik, kalite, hacim ve ticari faaliyetlerin canlılığı ile tekstil sektöründe uluslararası üne sahip merkezlerden biri olarak anılmıştır. Ayrıca Tokat'ta gelişen sanayi dalları içerisinde pamuklu dokuma ve basma üretimi söz konusudur. Özellikle Batı Anadolu ve Adana'dan gelen pamuk Tokat'ta işlenip boyaması gerçekleştirildikten sonra iç ve dış piyasalara sürülürdü. İstiklal Harbi öncesi Tokat'ta tarım konusuna bakıldığında, şehirde bu dönemde de hububat, üzüm ve elma gibi meyve üretiminin yapılmaya devam edildiği; özellikle arpa, buğday ve darı gibi tahıl ürünlerinin daha fazla ekildiği söylenmektedir.

<sup>63</sup> Beşirli, a.g.e., s.308.

<sup>64</sup> Ali Açikel, "Şer'iyye sicillerine göre Tokat'ta ihtida hareketleri (1772-1897)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23,2004, s.172.

<sup>65</sup> Beşirli, a.g.e., s.308.

Buraya kadar anlatılanlara bakılarak, Osmanlı Devleti'nin artık son dönemlerine girerken Tokat ve yöresinde idari, sosyal, ekonomik ve eğitim anlamında oldukça olumsuz koşulların şehirde yaşamı giderek güçleştirdiğini söylemek mümkündür. Yüzyıllardır bu şehirde yaşananlar Osmanlı coğrafyasının genelinde benzer olmakla birlikte bu şehirde özellikle ekonomik gücün gayrimüslimlerin lehine, Türk ve Müslüman nüfusun aleyhine gelişme göstermesi çok anlamlı bulunmuştur.

İşte bu koşullarda Milli Mücadele'ye giren Tokat şehri Osmanlı'dan geriye kalan tüm maddi ve manevi zenginliklerini bu mücadelede harcama pahasına yurt savunmasında muazzam yerini almış ve bu sayede Milli Mücadele'nin seyrine önemli düzeyde etki etmiştir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞINDA TOKAT

Mondros'un imzalanmasıyla başlayıp Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'a çıkışıyla şahlanan Milli Mücadele sürecinde Tokat'ta yürütülen milli faaliyetler Milli Mücadele'ye siyasal açıdan verilen destek, bu şehrin Milli Mücadele'de işgal altında bulunan bir bölgede yer almadığından dolayı dolaylı katkılar anlamında değerlendirilebilir. Sivas Kongresi'yle Milli Mücadele'de temsilciler göndererek yerini alan Tokat, Kongre'ye sadece delege göndermekle kalmamış, Sivas Kongresi'nde alınan kararlara bağlı olduğunu ve takip edilen siyaseti onayladığını da İstiklal Harbi sonuna kadar gösterdiği fedakârlıklarla ispat etmiştir. Özellikle işgale karşı gösterilen sivil ve siyasal tepkiler bağlamında uluslararası camiaya yönelik çekilen protesto telgrafları ve düzenlenen ulusal mitingler ile Meclis-i Mebusan ve kongrelere temsilci göndermek dolaylı olarak Tokat'ın Milli Mücadele'ye yönelik katkıları bağlamında ele alınabilir. Ancak bunlardan öte Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkıları bölgede çıkan çeşitli iç isyanların hızlı bir şekilde bastırılması, yayılmasının önlenmesi ve sıcak çatışmalara asker gönderilmesi, aktif savaşın gerçekleştiği cephelere yönelik asker ve cephane gönderilmesi gibi daha aktif Milli Mücadele desteklerinden bahsetmek de mümkündür.

Öyle ise öncelikle Milli Mücadele'nin başlangıcından bitişine kadar yaşanan önemli siyasal olay ve gelişmeleri dönem başı kabul ederek, bu aşamalardan geçerek somutlaşan Milli Mücadele sürecinde Tokat'ın katkılarını iki başlık altında toplayarak değerlendirmek mümkündür: Tezin bu bölümünde aşağıdaki başlıklar altında Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkıları İstiklal Harbi'nin başlangıcını oluşturan milli kongreler döneminden itibaren kısaca incelenmiştir.

#### 2.1. MİLLİ KONGRELER DÖNEMİ ve TOKAT

Aslında fikri bir değerlendirme yapıldığında Osmanlı Devleti'nin ve özelde Türk halkının Milli Mücadele'si 18.yüzyılın sonunda Ruslarla yapılan ve tarihe 93 Harbi olarak geçen mağlubiyetle başlamış, Balkanların ve Kuzey Afrika topraklarının düşman işgaliyle elden çıkmasıyla güçlenmiş, Birinci Dünya Harbi sonrasında yaşanan hezimet

sonrasında tüm ülkeyi kapsamıyla zirveye çıkmış çeyrek asırlık bir dönemi kapsadığı söylenebilir. Ne var ki Misak-ı Milli sınırları olarak kabul edilen Anadolu'nun düşman işgalinden kurtuluşunu “Milli Mücadele” olarak kabul edilmesi durumunda tartışmasız bir şekilde bu sürecin başlangıcını Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a 19 Mayıs 1919'da çıkmasıyla başlatmak yerinde olacaktır<sup>66</sup>. Aslında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'un imzalanmasından başlayarak Milli Meclis'in 1920'de Ankara'da toplanmasına kadar geçen yaklaşık iki yıllık dönem İstiklal Harbi'yle somutlaşan Milli Mücadele'nin başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir.

İşte bu dönemde Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayan Milli Mücadele sürecinde Tokat ilinin katkılarının neler olduğuna bakmak için öncelikle yaşanan gelişmeleri ve o dönemde yapılan Milli Mücadele faaliyetlerini incelemek gerekmektedir. Bu anlamda aşağıdaki başlıklar altında Milli Mücadele'nin başlangıcı olan 1918-1920 yılları arasındaki Milli Kongreler döneminde Tokat'ın bu süreçteki katkı ve faaliyetleri aşağıdaki başlıklar altında anlatılmaya çalışılmıştır.

### **2.1.1. Mondros Mütarekesi Sonrasındaki Gelişmeler**

İttifak Devletleri safında Birinci Dünya Savaşı'na katılarak bu savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti bu savaşın sonunda Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamış ve bu anlaşmadan sonra yurdun işgali başlamıştır<sup>67</sup>. Bu anlamda ilk olarak Mondros'un imzalanma koşullarına bakmak yerinde olacaktır.

Aslında Birinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Padişah V. Mehmet Reşat'ın ölümüyle Osmanlı Devleti'nde padişah değişikliği yaşanmış ve tahta VI. Mehmet Vahdettin geçmiştir. Vahdettin'in Osmanlı saltanat makamına oturduğu bu karanlık dönemde Talat Paşa'nın istifa etmesi sonrasında hükümeti kurma görevi de Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiştir. Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918 tarihinde yeni hükümeti kurmuş

<sup>66</sup>*Tercümân-ı Hakikat*, Numara 13735, “Davet: Trabzon Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'nden İzmir işgali hadisesini görüşmek için Cağaloğlu'ndaki merkeze, Samsun, Sinop, Bayburt, Manisa, Akhisar, Tokat ve çevresinden katılım bekleniyor.”, 21 Mayıs 1919, s.4.

<sup>67</sup>Yahya Yılmaz, “Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 1, 2018, s.378-403

ve Osmanlı'nın sonunu getiren Mondros Mütarekesi'nin çalışmaları da bu hükümet tarafından yürütülmüştür<sup>68</sup>.

22 Ekim 1918 tarihinde İngiliz Hükümeti tarafından Amiral Calthorpe Ateşkes Antlaşması görüşmelerini yapmak üzere Osmanlı Devleti temsilcileri ile temasa geçmiştir<sup>69</sup>. Osmanlı Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başkanlığında, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Reşat Hikmet, Kurmay Albay Sadullah Bey'den oluşan bir heyet İngilizler'le görüşmelere başlamıştır. İngiliz ve Osmanlı Heyeti arasından gerçekleşen görüşmeler sonucunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır<sup>70</sup>.

Osmanlı'nın sonunu getiren Sevr paylaşımı öncesi bir hazırlık planı içeren bu barış mütarekesinin bazı maddelerine göre Boğazların açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması, Türk ordusunun derhal terhisi, güvenliklerinin tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa ülkenin herhangi noktasını işgale haklarının olması ve ayrıca telsiz telgraf ve kabloların denetlenmesi ve benzeri hükümler ülkeyi savunmasız ve işgale açık hale getirilmesi anlamına gelmekte idi<sup>71</sup>. Nitekim İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Anadolu'yu ve İstanbul'u fiilen işgal etmeye hemen başlamışlardır<sup>72</sup>. Bu anlamda İngilizler, Musul, İskenderun, Antakya, Batum, Kilis, Antep, Maraş, Bilecik, Samsun, Urfa, Merzifon ve Kars'ı; Fransızlar: Dört Yol, Mersin, Adana, Pozantı, İtalyanlar; Antalya, Kuşadası, Fethiye, Bodrum, Marmaris, Afyon ve Burdur'u; Yunanlar ise İzmir ve çevresini işgal ederek vatan topraklarını yağmalamaya başlamışlardır<sup>73</sup>.

Nitekim daha mütareke öncesi Paris Barış Konferansı devam ederken Batı Anadolu'yu işgal için İtilaf Devletleri'nden onay alan Yunan ordusu İngiliz donanmasının desteğiyle İzmir'e asker çıkararak işgale başlamış ve bu işgalde Milli

<sup>68</sup> Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s.2.

<sup>69</sup> Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 2007, s.159-161.

<sup>70</sup> Abdullah Kılıç, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s.27.

<sup>71</sup> Yılmaz, a.g.m., s.379.

<sup>72</sup> Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar-Kuvayı Milliye'den Cumhuriyet Devrimlerine*, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.42.

<sup>73</sup> Tansel, a.g.e., s.24-26.

Mücadele'nin başlaması açısından bardağı taşıran son damla olmuştur<sup>74</sup>. İzmir'in işgali hızlı bir şekilde Anadolu halkına duyurulmuş ve Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasının gerekliliği konusunda ortak inancın ve kararlılığın verilen tepkilere göre oluşmasına çaba sarf edilmiştir<sup>75</sup>. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan 28 Mayıs 1919 tarihinde verdiği ilk talimatla başlatılan bu protesto ve mitingler Anadolu'da Milli Mücadele ruhunun diriltilmesinde çok büyük katkısı olmuştur<sup>76</sup>.

Anadolu'da Milli Mücadele'nin ilk kıpırdanışları devam ederken düşman devletler faaliyetlerine başlamış ve öncelikle Yunanlılar 22 Haziran 1920'den itibaren Batı Anadolu'yu hızlı bir şekilde işgal etmeye başlamışlardır. Eşzamanlı olarak Trakya sınırındaki Yunan birlikleri de harekete geçerek 20 Temmuz 1920'de Osmanlı'nın Avrupa'daki son karar parçası olan Trakya bölgesini İstanbul sınırına kadar işgal etmişlerdir. Yüzyıllardır düşman işgaliyle karşı karşıya hiç kalmamış Türk milleti tarafından esef ve nefretle karşılanan bu işgaller Anadolu'da Milli Mücadele'nin gerekliliği konusunda halkın bilincine gelişmesini katkı sunmuştur<sup>77</sup>.

Sonrasında ise yurdun dört bir yanı işgal edilmeye başlanacaktı. Oysa Osmanlı Hükümeti düşman işgalleriyle başlayan katliamlara ve Anadolu'dan yükselen Milli Mücadele haykırışlarına kulaklarını kapatmaya devam edecekti. Özellikle Osmanlı Hükümeti, Yunan işgalleri devam ederken bile San Remo Konferansı'na katılarak yapılan işgalleri protesto ederek siyasal eylemlerle hak aramaya çalışıyordu.<sup>78</sup>

Ancak Osmanlı'yı ve Türk Milleti'ni tarih sahnesinden silme konusunda kararlı olan İtilaf Devletleri, 16 Temmuz 1920'de Osmanlı Hükümeti'nin diplomatik girişimlerine sert ve tehditkâr ifadeyle yanıt vererek Osmanlı'yı 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalamaya mecbur bırakmıştır. Aksi takdirde başta İstanbul olmak üzere büyük bir yıkımla karşı karşıya kalacağını anlayan Osmanlı bu antlaşmayı

---

<sup>74</sup> Yılmaz, a.g.m., s.379.

<sup>75</sup> Kılıç, a.g.e., s.27.

<sup>76</sup> Ayşe Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.10.

<sup>77</sup> Cebesoy, a.g.e., s.42.

<sup>78</sup> Mehmet Ülkü, *Milli Mücadele Döneminde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2001, s.24-29.



imzalamakla kendisinin ölüm fermanı imzalamış ve böylece yurdun işgali tam anlamıyla başlamıştır<sup>79</sup>.

Sonuç olarak denilebilir ki, önce Mondros Mütarekesi, sonrasında Sevr Antlaşması Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan İtilaf Devletleri'nin Türk Milleti'ni tarih sahnesinden silmeye yönelik kirli planlarının artık açık bir şekilde tüm dünyaya ilan ettiği metinler olarak Osmanlı'nın boynuna asılmıştır. Hakkında ölüm fermanı verilen İstanbul Hükümeti ise bu durum karşısından celladıyla iyi geçinerek ölümünü geciktirmeye üç yıl daha devam etmeyi tercih etmiştir.

### 2.1.2. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Tokat'lı Vasfi (Susoy) Bey

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarihte Yıldırım Orduları Gurubu Komutanı olarak atanan Mustafa Kemal Paşa, ateşkes antlaşmasının imzalandığını Sadrazam ve Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın İstanbul'dan gelen 3 Kasım 1918 tarihli emri ile öğrenmiştir<sup>80</sup>. Yıldırım Orduları Komutanlığı'nın kaldırılmasından sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, burada altı ay boyunca kalmıştır. Bu sürenin bir kısmını politik faaliyetlerle, diğer ve en önemli kısmını ise Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele düşüncesinin hazırlıkları ile geçirmiştir<sup>81</sup>.

İtilaf Devletleri'nin İstanbul Hükümeti'nden, Samsun dolaylarında şikâyet ettikleri emniyetsizliğin giderilmesi istekleri, Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'ya geçiş fırsatı vermiştir. Samsun ve çevresindeki asayişin temin üzere 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa, karargâhı ile birlikte 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır<sup>82</sup>.

Bir anekdot olarak belirtmek gerekirse Millî Mücadele'yi başlatmak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal Paşa'ya bu seyahatte eşlik eden ve bu seyahate planlı bir şekilde katıldığı anlaşılan Mustafa Kemal Paşa'nın silah arkadaşı

<sup>79</sup> Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.16-18.

<sup>80</sup> E. Semih Yalçın ve Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçışı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.134.

<sup>81</sup> Falih Rıfık Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2008, s.208.

<sup>82</sup> Tercüman-ı Hakikat, Rumi 12 Ağustos 1919, Sayı 13812, "Mustafa Kemal Bey Silki-i Askeri'den ihraç edildi", (M. Kemal'in askerlikten ihraçı hakkında resmi yazı); Selçuk Duman, *Milli Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.87- 88.

Tokatlı Mustafa Vasfi Bey’de bulunmaktadır<sup>83</sup>. 16 Mayıs 1919’da eşi ve çocuklarıyla birlikte Üsküdar’dan bir mavnaya binerek Bandırma Vapuruna ulaşan Tokatlı bu subayın Mustafa Kemal’in yanına ailesiyle birlikte binmesi tabii tesadüf değildir<sup>84</sup>.

Nitekim Bandırma Vapuru’na binen Mustafa Vasfi Bey ve ailesi, üç gün, üç gece süren uzun yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919’da 18 kişilik Karargâh Erkânı ile Samsun’a varmışlardır<sup>85</sup>. Karaya çıktıktan sonra Mustafa Kemal’in yanından hiç ayrılmayan Tokatlı Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey Tokat halkının Milli Mücadele’nin başlangıcında Atatürk’e verdiği desteğin bir temsilcisi ve bir sembolü olmuştur<sup>86</sup>.

Nitekim 26 Haziran 1919’da Mustafa Kemal Paşa ile Tokat’a gelen Mustafa Vasfi Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle Tokat’ta Millî Mücadele hazırlıklarına başlamış ve bu sayede Tokat’ta silah altına alınacakların tespiti ve listelerin hazırlanmasına kadar tüm Milli Mücadele gereklerini bizzat kendisi organize etmiştir<sup>87</sup>. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın Karargâh Kumandanlığı görevini Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışına kadar sürdüren Mustafa Vasfi Bey, Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 9 Ekim 1919’da yaş haddinden emekliye sevk edilmiş ise de bu karar daha sonra Ankara Hükümeti’nce geçersiz sayılmıştır<sup>88</sup>.

Diğer yandan Samsun’a çıkışının hemen akabinde yani 22 Mayıs 1919’da Samsun’da birtakım çalışmalarda bulunan Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a bir rapor göndermiştir<sup>89</sup>. Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıktıktan sonra Harbiye Nezareti’ne gönderdiği ve görevlendirilme gerekçesini yansıtan bu raporda Tokat’la ilgili olarak bir bölüm de yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz bölgesinde asayiş bozan Rum çetelerine yönelik tespitlerini içeren bu raporda Niksar ve Erbaa yörelerinde kuvvetli

<sup>83</sup>Nizam Yüce ve Kübra Dursun, “Milli Mücadele Döneminde Tokatlı Bir Sembol “Mustafa Vasfi Bey”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı (25-26 Eylül 2014-Tokat)*, C. III, Yay.Hazır.: Ali Açık, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar, Tokat 2015, s.325.

<sup>84</sup> Kemal Türker, “Bandırma Vapurunda Bir Tokatlı”. *TKAD*, C. 10, S. 1, 1997, s.6-8.

<sup>85</sup> Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.14.

<sup>86</sup> Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.98.

<sup>87</sup> Salih Cenik, *Birinci Meclis’te Tokat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.65.

<sup>88</sup> Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi I: Milli Mücadele ve TBMM: I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.915.

<sup>89</sup> Soyak, a.g.e., s.99.

beş Rum çetesi bulunduğundan bahsetmiştir.<sup>90</sup> Şimdilik bu çetelerin hareketsiz bir şekilde olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Paşa daha Milli Mücadele'nin başından itibaren Tokat bölgesindeki Rum tehdidinin farkında olması açısından bu bilgi oldukça dikkat çekicidir<sup>91</sup>.

Samsun'dan bağlı bulunduğu Harbiye Nezareti'ne rapor yazan Mustafa Kemal Paşa vakit geçirmeden hareket geçmiş, öncelikle 24 Mayıs 1919 tarihinde karargâhını Havza'ya taşımıştır. Havza'da geçirdiği on sekiz günlük süre içerisinde Mustafa Kemal Paşa 28-29 Mayıs 1919 tarihinde düşman işgalleri karşısında tüm Anadolu'yu ve Türk milletini Milli Mücadele'ye çağıran "Havza Genelgesi" yayınlamıştır.

Genelgenin yayınlanması İstanbul'un fiilen İngilizler tarafından işgal edilmesine ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 12 Haziran 1919'da Havza'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet, Milli Mücadele örgütlenme sürecinin diğer önemli bir durağı olan Amasya'ya doğru yola çıkmıştır.

### **2.1.3. Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Tokat Heyeti**

Amasya'ya geçer geçmez Milli Mücadele esaslarını silah arkadaşlarıyla yaptığı istişareler sonucunda netleştiren Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da iken 22 Haziran 1919 tarihinde, tarihimizdeki dönüm noktalarından biri olan Amasya Genelgesi'ni yayınlamıştır. Bu genelgenin hazırlanması sürecinde Mustafa Kemal Paşa yanında olan Refet (Bele) Bey, Rauf (Orbay) Bey ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile toplantı tertip ederken, henüz yanında olmayan ancak Milli Mücadele açısından oldukça güvendiği 2. Ordu Müfettişi Cemal (Mersinli) Paşa'ya ve o dönemde 15. Kolordu Komutanı olan Kazım (Karabekir) Paşa'ya da telgraf yoluyla gönderilerek son hali verilmiştir.<sup>92</sup>

<sup>90</sup> Ali Açık ve Mehmet Mercan, "Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açından Analizi (1880-1916)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 2002, s.235-257.

<sup>91</sup> Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C. II. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.357; Şehri Temiz, *Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Erbaa*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2013, s.31.

<sup>92</sup> Halit Kaya, *Refet Bele Askerî ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)*, Bengi Yayıncılık, İstanbul 2010, s.52-55.

Amasya Genelgesi Milli Mücadele'nin bir anlamda plan taslağı hükmünde olduğu söylenebilir. Nitekim bu genelgede yer alan hususlara bakıldığında ülkemizi işgal eden düşmanlardan kurtulana ve vatan topraklarında tam bağımsız yeni bir devlet kurulana kadar milli mücadeleye devam edileceği açık bir şekilde belirtilmektedir. Ayrıca bu görevin nasıl ve hangi yolla yapılacağı konusunda “milletin kendi temsilcilerinden oluşan kongreler yapılacağı” ve bu kongreler aracılığıyla Milli Mücadele'nin yürütüleceği belirtiliyordu.

Bu bildiriye kendi varlığına tehdit olarak algılayan ise sadece İtilaf Devletleri olmamış aynı refleksi İstanbul Hükümeti de göstererek Mustafa Kemal Paşa'yı görevden almaya yönelik baskılara başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ise bu baskılara boyun eğmemiş Türk milletine güvenerek önce ordudan ve görevinden istifa etmiş ve sine-i millete dönmüştür. Amasya'daki temaslarını tamamlayan Mustafa Kemal Paşa 27 Haziran 1920 günü Erzurum'a hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tutuklanma tehdidi altında Tokat üzerinden Erzurum'a hareket etmiştir. Bu yolculuğunda Tokat'ta gerçekleştirdiği ziyaret ve bu ziyaretin sonuçları tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Tokat halkı ve önde gelenleri Mustafa Kemal Paşa'yı daha şehrin dışında törenle karşılamış, tüm şehir emrine girmiş ve güvenliğini sağlamak için herkes seferber olmuştur. Bunu her zaman hatırında tutan Mustafa Kemal Paşa Tokat eşrafının bu desteğini Nutuk'ta da belirtmiştir.

Bu duygularla Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa bu şehirde de güvenliğini sağladıktan sonra hemen çalışmalara koyulmuş ve öncelikle tüm askeri birliklere yeni bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriyle bir anlamda Amasya Genelgesi'nde alınan kararları hayata geçirmek için orduya ve Anadolu'daki tüm devlet erkânıyla birlikte Türk milletine ilan eden Mustafa Kemal Paşa istifa etmiş olmasının Milli Mücadele'deki konumunda herhangi bir değişikliğe neden olmadığını bir anlamda tüm cihana ilan etmiştir.

Şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın bu durumdayken böylesine tamimler ve genelgeler gönderebilmesi başta Kazım Karabekir olmak üzere halen görevde kalan silah arkadaşlarının ona güvenmesi ve kendilerine lider kabul etmesiyle de çok

yakından ilişkilidir. Ayrıca Tokat halkının da gösterdiği destekle başlayan milletin Milli Mücadele önderi olarak kendisine gösterdiği sevgi ve saygının devamı da Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadelenin lideri olarak görevine devam etmesine katkı sunmuştur.

Genelge sonrasında Erzurum'da derhal kongre hazırlıklarına başlayan Mustafa Kemal Paşa tüm illerden kongreye temsilci göndermesini istemiştir. Erzurum'a davet edilen temsilciler Tokat'ta da iyi bir hava içerisinde karşılanmıştır. Erzurum Kongresi'nde Tokat'tan Hamamcıvade Rıfat (Arkun, 1873–1945), Reşadiye kazasından Emekli Askerî Kâtip Mehmet Sırrı (Kaymaz, 1872–1940) ve Niksar kazasından Mehmet Şeref Efendi Erzurum'a Tokat ilini temsilen gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşanın talebi üzerine Tokat ili temsilcisi Rıfat Bey'in Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Kongre komisyonuna seçilmesi ve bu kongrede yaptığı konuşmada davalarının “Hak ve İstiklal” davası olduğunu belirtmiş olması da oldukça anlamlıdır.

Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz 1919 günü başlayan Erzurum Kongresi'ne başkanlık etmiş; 14 gün süren bu kongrede önemli kararlar alınmaya devam edilmiştir. Erzurum Kongresi'nde Amasya Genelgesi'yle çizilen esasları daha öteye taşımak amacıyla tertip edilen Milli Mücadele'nin yapılacağı cephelerin yanı sıra yurdun hangi coğrafi sınırlarına kadar düşmanlarla savaşılacağı planlanmıştır. Böylelikle Türk'ün ana yurdu sayılan toprakları esas alan bir bakış açısıyla milli sınırlar içerisinde kalan vatan toprakları belirlenmiş, bir anlamda ilerde ilan edilecek Misak-ı Milli sınırları aslında Erzurum Kongresi'nde karara bağlanmıştır.

Yine Erzurum Kongresi'nde milli hedeflere kavuşmak amacıyla Kuvay-ı Milliye adında kurtuluş mücadelesini yapacak merkezi bir odunun kurulmasına karar verilerek sürdürülecek Milli Mücadele'nin bu ordu aracılığıyla yapılması konusunda karar alınmıştır. Erzurum Kongresi'yle ilgili son olarak söylenmelidir ki, Milli Mücadele'yi tek merkezde toplamak ve askerlik görevinden istifası sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın resmi statüsünü belirlemek amacıyla tüm yurttaki milli direniş cemiyetleri

“Heyeti Temsiliye” çatısı altında birleştirilerek, bu heyetin başkanı olarak da Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir<sup>93</sup>.

Diğer yandan 30.07.1919 tarihinde Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey’in Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla Tokat ve çevresinde yaptığı çalışmaları kendisini görevlendiren Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Tokat'ta Milli Mücadele'ye yönelik girişimlerinin iyi sonuçlar verdiğini bildirmektedir. Bu cevaptan memnun kalan Mustafa Kemal Paşa ise Sivas Kongresi'nin toplanmasının Erzurum Kongresi'nin sona ermesine bağlı olduğunu, bunun üzerinde ayrıca çalışıldığını ve o zamana değin ya Tokat ya da Amasya'da bulunmasının uygun olacağını belirtmiştir<sup>94</sup>.

Erzurum Kongresi'nde yeterli desteği fazlasıyla bulan Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye'yi ve Erzurum'da alınan kararları hayata geçirmek üzere Sivas'a doğru yolu çıkmıştır. 4 Eylül 1919 günü toplanan Sivas Kongresi'ne 19 ilden gelen 31 delege içerisinde Tokat delegesi Albay Bekir Sami Bey gibi Milli Mücadele'ye yararlı hizmetleri geçmiş olan eski ordu mensupları bulunmaktaydı<sup>95</sup>. Sivas Kongresi'yle İstanbul Hükümeti'nin açıktan açığa yurdu düşman işgaline açık hale getirdiğinin ilan edilmesi bir anlamda Milli Mücadele'nin merkezinin bundan sonra Heyet-i Temsiliye olacağını ve bu heyetin Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde süreceğinin bir ifadesi olarak oldukça önemlidir.<sup>96</sup>

Nitekim İstanbul Hükümeti'nin Sivas Kongresi sonucunda Anadolu'da oluşan bu direnişte ikilik çıkartacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa ilk olarak bütün yurttaki İstanbul Hükümeti'yle posta-telgraf iletişiminin kesilmesini ve bundan sonra bu merkezden değil kendilerinden gelen emirlere göre hareket edilmesi yönündeki talimatları yayınlanmıştır. Bu talimatları alan her Anadolu şehrinde olduğu gibi Tokat'ta o dönemin başkenti olan İstanbul ile iletişimini keserek fiilen ve resmen Milli Mücadele safındaki yerini almıştır.

<sup>93</sup>Yılmaz, a.g.m., s.378.

<sup>94</sup> Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. II, Yay. Haz.: Durmuş Yalçın, Azrii Süslü, Refik Turan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara1933, s.54-56.

<sup>95</sup> Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul1972, s.119.

<sup>96</sup> Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan ve Mehmet Akif Tural, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s.146-148.

#### 2.1.4. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millinin İlanı

Daha öncede söylendiği üzere Amasya Genelgesi'nden sonra, daha önceden de Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden şüphelen İngilizlerin, kendisinin görevden alınması için İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmaları sonucu, 8 Temmuz 1919 yılında Mustafa Kemal Paşa görevinden alınmıştır.

8-9 Temmuz 1919 gecesi sarayla yapılan bir telgraf başı konuşmasında: “III. Ordu Müfettişliği görevinden alınıp askerlikten istifa etmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa, askerlik mesleğinden çıkarılarak, taşıdığı nişanlar kendisinden alınmış, üstündeki Fahri Yaverlik rütbesi kaldırılmıştır” yazmaktadır. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gitmeyerek askerlik görevinden istifa etmiş ve mücadeleye sivil olarak devam etmiştir<sup>97</sup>.

Anadolu'da bunlar olup biterken, Milli Mücadele'ye olumlu bakan İstanbul'daki Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yapılan Amasya Görüşmeleri'nden sonra “Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin” toplanması bunun içinse yurt genelinde seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır<sup>98</sup>. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yaptığı bu faaliyetler esnasında İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükümeti bulunmaktaydı. Ancak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde Damat Ferit Paşa Hükümeti düşürülmüş; onun yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti iş başına gelmişti<sup>99</sup>.

Önderliğini Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Heyet-i Temsiliye ile Ali Rıza Paşa Hükümeti Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da bir görüşme gerçekleşmiş ve bu görüşme sonunda “Son Osmanlı Mebusan Meclisi” olarak adlandırılan, Mebusan Meclisi'nin yeniden toplanması kararlaştırılmıştır<sup>100</sup>. Bu temaslar sonucunda Mebusan Meclisi'nin teşkil edilmesi amacıyla ülke genelinde milletvekili seçimleri yapılmıştır. Yapılan bu seçimle oluşturulan son dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 12 Ocak 1920'deki ilk

<sup>97</sup> Cebesoy, a.g.e., s.42.

<sup>98</sup> Kılıç, a.g.e., s.27.

<sup>99</sup> İnan, a.g.e., s.10.

<sup>100</sup> Yılmaz, a.g.m., s.379.

toplantısında Tokat mebusu olarak seçilen Tokatlı Mustafa Haki Efendi, Ömer Fevzi Efendi, Ahmet Bey ve Şevki Bey tarafından temsil edilmiştir<sup>101</sup>.

Ancak seçilen milletvekilleri işgal altındaki İstanbul'da toplanmışlar ve millet iradesinin özgürce temsil etmekten uzak kalmışlardır. Nitekim bu seçimlerde Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan milletvekili olarak seçilmesine rağmen, İstanbul'da toplanacak bir meclisin mutlaka dağıtılacağına inanmış ve meclise iştirak etmemiştir.<sup>102</sup>

Yine de son meclisi gözden çıkartmayan ve milli iradeye her zaman büyük saygı gösteren Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirme ve teşvikiyle Mebusan Meclisi içerisinde "Felah'ı Vatan Gurubu" adı altında bir birlik kurulmuştur<sup>103</sup>. 12 Ocak 1920'de açılan Mebusan Meclisi içerisinde kurulan Felah-ı Vatan Gurubu'nun 76 kayıtlı 11 kayıtsız toplam 87 üyesi bulunmaktaydı. Tokat'tan Mustafa Haki Efendi ve Ömer Fevzi Bey'in de içinde bulunduğu bu Milli Mücadele taraftarı grubun çalışmaları neticesinde de Mebusan Meclisi tarafından 17 Şubat 1920'de bağımsız bir Türkiye'nin kabul edileceği ve en son şartları tespit eden "Misak-ı Milli" kararları alınmıştır<sup>104</sup>. Milli Mücadele'nin coğrafi sınırlarının yanı sıra Anadolu topraklarının düşman işgalinden kurtuluşuna kadar teslim-i silah etmeyeceğini tüm cihana duyuran bu bildiri pek çok açıdan Milli Mücadele'nin başladığının da ilanı olarak değerlendirilmektedir<sup>105</sup>.

Nitekim Misak-ı Milli'nin ilanına bir tepki olarak başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri harekete geçmiş ve 13 Kasım 1918 tarihinde fiilen işgal ettikleri İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal ederek Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni dağıtmışlardır. Ayrıca İngilizlerin İstanbul'u işgali esnasında Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Fırkası Karargahı'nda görev yapan askerlerden onlarcası şehit edilmiş ve bunlardan bir tanesinin de "Tokat Erbaa'lı olan Hasan oğlu Abidin" olduğu anlaşılmıştır<sup>106</sup>.

<sup>101</sup> Cenik, a.g.e., s.13-17.

<sup>102</sup> Tansel, a.g.e., s.2.

<sup>103</sup> TBMM, 1920-1991 Milletvekilleri Albümü, Ankara: 1994, s.45.

<sup>104</sup> Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.16-18.

<sup>105</sup> TBMM Arşivi, I. Dönem Tokat Milletvekilleri Dosyası, 19 Nisan 1920 Tarihli Tokat Seçim Heyeti Mazbatası.

<sup>106</sup> Cenik, a.g.e., s. 74.



Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek başlattığı Milli Mücadele'nin neden İstanbul'da başlayamayacağı daha iyi anlaşılmış ve Türk milletinin gözünde kurtuluşun tek adresi ve merkezi olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları görülmeye başlamıştır.

### 2.1.5. Milli Mücadele Merkezinin Ankara'ya Taşınması ve Tokat Vekilleri

Osmanlı Başkenti olan İstanbul'daki hükümetle Anadolu'nun tamamen iletişiminin kesilmesi ve artık fiilen ülke yönetimine geçilmesi için başkent olarak Ankara'da yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi zarureti doğmuştur. Ayrıca Misak-ı Milli kararlarını alan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın kapatılarak üyelerinin tutuklanması da Milli Mücadele'nin millet iradesini yansıtacak şekilde devam açısından Anadolu'da yeni bir meclisin toplanmasını zaruri hale getirmiştir.

Aslında daha öncede söylendiği üzere Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Heyeti Temsiliye ile Ali Rıza Paşa Hükümeti Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Daha bu görüşmede seçimden sonra oluşacak meclisin ve Heyeti Temsiliye'nin Ankara, Konya ve Eskişehir'den birine nakledilmesi ve bu yerlerden birinin Heyeti Temsiliye'ye merkez olarak seçilmesi düşünülmüştür.

Bu hususta Mustafa Kemal Paşa, Selahaddin Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Bey, Vekâleten Erkan-ı Harbiye Reisi Şemsettin Bey ve Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda, çevresindeki milli teşkilatın çok kuvvetli olması ve İstanbul'a gidecek milletvekillerine yakın olunabilme sebebi ile Ankara, Heyeti Temsiliye'nin merkezi olarak seçilmiştir.

Bu düşüncelerle harekete geçen Mustafa Kemal Paşa Temsil Heyeti adına 17 Mart 1920'de kolordulara ve valiliklere gönderdiği genelge ile İstanbul'un işgalini protesto etmiş, iki gün sonra 19 Mart 1920 tarihinde tüm yurt genelinde yeni kurulacak meclis ve hükümet için bir seçim yapılmasını isteyen bir bildiri yayınlamıştır<sup>107</sup>. Mustafa Kemal Paşa bu bildirisinde; “*Ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da*

<sup>107</sup> Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C. 1., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.26-28.

*toplantıya çağrılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmalarının zorunlu görüldüğünü bildirmiştir*"<sup>108</sup>.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu direktifleri Tokat'ta derhal karşılık bulmuş ve Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde temsil edecek vekillerin seçim hazırlıklarına başlanmıştır.<sup>109</sup> Birinci Meclis'te Tokat'ı temsil edecek vekillerin seçimi için 27 Mayıs 1919'da seçim yapılmıştır. Bu yeni Meclis'te Hamamcızâde Rıfat (Arkun), Mütevellizâde Hamdi, İzzet (Genç), Mustafa Vasfi (Süsoy), Nazım (Resmor) Bey olmak üzere beş milletvekili seçilerek Ankara'ya gelmişler ve meclis faaliyetlerine katılmışlardır<sup>110</sup>.

Aslında 27 Mart 1920 tarihinde yapılan seçimi henüz Tokat'ta pek tanınmayan Mustafa Vasfi Bey kazanamamıştır. Ancak seçimi kazandığı halde istifa eden Şeyh Şükrü ve Tokat ili Erbaa ilçesinin müftüsü olan Hoca Fehmi Efendi'nin ardı sıra istifa etmesiyle Mustafa Vasfi (Süsoy), I. Dönemde Tokat Milletvekili seçilmiştir. Böylece uzun süre Mustafa Kemal Paşa'nın Karargâh Komutanlığı'nı yaptıktan sonra ülkeye hizmetine Tokat milletvekili olarak devam etmiştir.

Tüm yurt genelinde seçimler yapılarak oluşturulan heyetler Ankara'ya ivedilikle hareket etmiş ve Mustafa Kemal Paşa da Heyet-i Temsiliye üyeleri ile birlikte Sivas'tan Ankara'ya taşınmıştır. Türkiye Devleti'nin yönetici teşekkülü olan Birinci Büyük Millet Meclisi, milletten aldığı tam yetki ile 23 Nisan 1920 de yapılan törenle açılarak, yeni Türk Devleti'nin temelleri atılmıştır<sup>111</sup>.

Türk milletinin esaretten ve düşman işgalinden kurtarılması görevini üzerine alan Birinci Meclis'in açılmasından sonra, meclisin önündeki en büyük iş, vatani kurtarmak bu hususta millete rehber olarak istiklali temin etmek ve bu amaçla gerekli tedbirleri alarak, Milli Mücadele'yi ona göre tanzim ve idare etmektir. Gerçekten de

<sup>108</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1451, Dosya: 5, Fihrist: 1-6.

<sup>109</sup> Selçuk Duman, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Nitelikleri", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 12, S. 1, 2004, s.121.

<sup>110</sup> Çoker, a.g.e., s.915.

<sup>111</sup> Duman, a.g.m., s.123.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele'nin siyasi prensiplerini daha doğrusu Misak-ı Milli ruhunu milletten alarak, uygulamasını da ona göre yapmıştır<sup>112</sup>.

Sonuç olarak Milli Mücadele hazırlıklarına başlayan I. Meclis açılışından Lozan Konferansı'na kadar geçen sürede Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırarak tarihi görevini tamamlamıştır.

## **2.2. MİLLİ MÜCADELE SÜRESİNCE TOKAT'IN KATKILARI (1920-1923)**

Milli Mücadele Dönemi'nde Tokat işgale uğramadığı ve ciddi bir işgal tehdidi altında da bulunmadığı için Milli Mücadele faaliyetlerine öncelikle sivil direniş eylemleriyle başlamış daha sonra giderek katkılarını arttırarak bu kutsal süreçte yerini almıştır.

Kongreler dönemindeki temsilcileriyle Milli Mücadeleye katılan Tokat şehri ve halkı Milli Mücadele çabalarını örgütlü bir şekilde desteklemek için Tokat'ta Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurmuştur. Cemiyet, Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci BMM seçimlerine iştirak ederek meclislere milletvekilleri göndermiştir. Gönderilen vekiller BMM'de Milli Mücadele'yi destekleyici politikalarından yana olmuştur. Tokat halkı da cephelerde kazanılan zaferleri büyük bir coşku içinde kutlamak için mitingler düzenlerken, düşman işgallerini ise protesto etmiştir. Tam bağımsızlık ülküsü için canını feda etmeye hazır evlatlarını cepheye göndermekten de hiç çekinmemiştir<sup>113</sup>.

Tokat'ta Milli Mücadele döneminde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, cephedeki son durumlar, çeşitli yardım kampanyaları aracılığıyla Milli Mücadele'ye maddi ve manevi açıdan koşulsuz bir biçimde verilen destek bilfiil sürdürülen faaliyetler arasındadır. Üstelik İstanbul Hükümeti'nin çıkardığı milli mücadele aleyhtarı fetvalar da isyancıları teşvik etmiştir.

<sup>112</sup> Cebesoy, a.g.e., s.378-379.

<sup>113</sup> Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 4.Kısım, Barış Matbaası, Tokat1973, s.159'den Akt. Abdullah İlgazi,, "Atatürk'ün Tokat Gezileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 52, S. 18, 2002, s.14.

Ancak isyancıların sadece belli bir disiplin ve düzenden yoksun etraflarına topladıkları dağılık çetelerle birlikte hareket eden eşkıya gruplarını da bünyesinde barındırmayan Tokat halkı, milli davaya yürekten bağlı kalarak her türlü maddi ve manevi desteği vermek için elinden gelen çabayı göstermiştir. Bu kapsamda olmak üzere aşağıdaki başlıklar altında Tokat ve halkının Milli Mücadele'ye katkıları kısaca anlatılmaya çalışılmıştır.

### 2.2.1. Tokat'ta Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatlarının Örgütlenmesi

Birinci Dünya Savaşı sonlarında yüz bini aşan kişinin yaşadığı Tokat Sancağı'na Zile, Reşadiye, Niksar ve Erbaa kazalarından oluşmaktaydı. Daha Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların kışkırtarak örgütlediği Rum ve Ermeni çetelerin saldırısıyla doğrudan doğruya savaş alanı haline gelen Tokat Sancağı'nda Milli Mücadele teşkilatlanmaları da ilk olarak "Rum ve Ermeni" tehditlerine yönelik olarak başlamıştır<sup>114</sup>.

Özellikle Tokat'ta yaşayan Rumların Birinci Dünya Savaşı'nda çirkin ve acımasız yüzünü gören Tokat halkı, Rumların merkezi Samsun olmak üzere Tokat'ı da içine alan bölgede bir Pontus Devleti kurmak isteyeceklerinin gayet bilincindeydi<sup>115</sup>. Nitekim Tokat'ta yaşayan Müslüman-Türkler daha Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gelmeden 25 Şubat 1919 tarihinde "Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Tokat şubelerini kurmuş ve böylece Milli Mücadele'nin Tokat'taki ilk teşkilatı oluşturmuşlardır<sup>116</sup>. Tokat'ta kurulan bu direniş cemiyetinin Tahir Rüştü Bey başkanlığında kurulduğu cemiyet üyeleri olarak ise "Tahir Rüştü Bey, Elmacızade Hacı Hüsnü Efendi, İsmail Hameti Efendi, Harnamcızade Rıfat Efendi, Mütevellizade Nuri Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hafız Agah Efendi ve Mehmet Bey" isimlerinin yer aldığı görülmektedir<sup>117</sup>. İlerleyen dönemde bu cemiyet İstanbul'da merkezi bulunan "Vilayeti Şarkie Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne" dahil edilerek kapatılmıştır<sup>118</sup>.

Buna benzer bir oluşumda Rum ve Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadıkları Erbaa'da kurulmuştur. "Redd-i İlhak Cemiyeti" adıyla Erbaa'da kurulan bu cemiyette

<sup>114</sup> Hasan Akar ve Müjdat Özbay. *Millî Mücadele Yıllarında Niksar*, Tokat Matbaası, Tokat 1998, s.3-5.

<sup>115</sup> M. Fahrettin Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, C.1, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1993, s.12.

<sup>116</sup>İlgazi, a.g.e., s.5.

<sup>117</sup> Türker, a.g.e., s.74.

<sup>118</sup> Leyla Kaplan, "Millî Mücadele Döneminde Tokat", *ATAMD*, C. 12, S. 35, 1996, s.9.

Rum ve Ermeni çetelerinin ortaya koydukları zulüm ve yağmalara karşı koymak üzere kurulmuş ve teşkilatlanmıştır<sup>119</sup>. Cemiyetin başkanı Ali Kirami Bey, üyeler, Fethullah Bey, Mustafa Bey, Avni Bey ve Hasan Bey'lerden oluşmuştur.<sup>120</sup>

Diğer yandan bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirilmesiyle Tokat ve Erbaa'da kurulan Milli Mücadele teşkilat şubeleri de bulunmaktadır. Bunların kuruluşlarına bakıldığında öncelikle daha ilk işgallerin başlamasından itibaren yurt genelinde "Müdafaa-i Hukuk" adı altında işgale karşı sivil cemiyetler kurulmasıyla Tokat'ta da kurulduğu görülmektedir<sup>121</sup>.

Zira Milli Mücadele'nin önderi olan Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele açısından yurt genelinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin teşkilatlanmasına büyük önem vermekteydi.<sup>122</sup> Nitekim Mustafa Kemal Paşa 6 Ocak 1920 tarihinde gönderdiği bir genelgeyle yurt genelinde Müdafaa-i Hukuk teşkilatları kurulması yönünde bir talimat vermiştir<sup>123</sup>.

Bu genelgenin yayınlanmasından sonra Millî Mücadele'yi plânlı bir biçimde yürütmek, halkı teşkilatlandırma çabalarını bizzat yürütecek bir idare heyetinin oluşumu için Tokat Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştur<sup>124</sup>. Kurulur kurulmaz Milli Mücadele'ye destek vermeye başlayan bu teşkilat Milli Mücadele'ye destek amacıyla çeşitli faaliyetler organize etmiştir<sup>125</sup>. Ancak faaliyetleri daha güçlü ve koordineli organize etmek amacıyla bu teşkilat beş ay sonra Sivas ve Erzurum'da faaliyetleri giderek güçlenen ve merkezi hale gelen Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne katılmıştır<sup>126</sup>.

<sup>119</sup> Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınları, Ankara 1991, s.123.

<sup>120</sup> Necati Fahri Taş, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.195-196.

<sup>121</sup> Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Varlık Yayınevi, İstanbul 1952, s.472.

<sup>122</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1335, Dosya: 2/27, Fihrist: 8-26.

<sup>123</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1336, Dosya: 4/13, Fihrist: 3-7; A.T.A.S.E., Klasör 1333, Dosya: 2/33-, Fihrist: 4-7.

<sup>124</sup> Kırzioğlu, a.g.e., s.18.

<sup>125</sup> Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları II.*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.29.

<sup>126</sup> Sarıkoyuncu, a.g.e., s.32.

Tokat merkezde bu tür teşkilatlanmalar devam ederken Tokat Sancağı'ndaki diğer ilçeler de teşkilatlanmalar hız kazanmıştır<sup>127</sup>. Özellikle Rumların yağma ve katliamlarının hiç eksik olmadığı Erbaa'da da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi kurulmuştur<sup>128</sup>.

Bu iki tür yapılanma dışında da Tokat'ta Milli Mücadele'ye destek olma, savaşın yararlarını sarma ve gazilere yardımcı olmaya yönelik yardımlaşma teşkilatlarının kurulduğu görülmektedir<sup>129</sup>. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen ancak seferberlik halinde cepheye sevk edilebilecek İhtiyat Zabitleri'ne destek olmaya yönelik olarak Tokat'ta bir "İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti" kurulduğu bilinmektedir<sup>130</sup>.

Tokat'ta bu cemiyet ayrıca Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdari Heyeti'ne gençlerin girmelerini sağlamış ve bu sayede Tokat'taki mücadele azmi giderek güçlenmiştir<sup>131</sup>.

### 2.2.2. Tokat'ta Düzenlenen Mitingler ve Sivil Direniş Hareketleri

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonraki dönemde yurdun dört bir yanında başlayan işgaller, tüm yurttaki olduğu gibi Tokat halkını da endişeye düşürmüştür. Tokat halkı da Milli Mücadele ile ilgili askeri ve siyasal gelişmeleri yakından takip ederek İtilaf Devletleri'nin işgal ve baskıları karşısında protesto mitingleri düzenlerken, Türk ordusunun kazandığı zaferleri neşe içinde kutlamıştır<sup>132</sup>.

Tokat, Niksar ve Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nce organize edilen sivil direniş hareketlerini protesto telgrafları çekilmesi, mitingler düzenlenmesi ve yardım kampanyaları düzenlenmesi başlıklarında toplamak mümkündür<sup>133</sup>.

Özellikle İzmir'in işgali sonrasında başlayan bu tür etkinliklerden ilki Niksar'da 12 veya 20 Haziran 1919'da yapılmış ve bu mitingle İzmir'in işgali tüm Tokat halkı tarafından protesto edilmiştir. Yine başka bir sivil direniş hareketinde ise Fransızlar'ın

<sup>127</sup> Türker, a.g.e., s.13.

<sup>128</sup> Halis Turgut Cinlioğlu, *Ulusal Savaşta Tokat*, Tokat: B.Y. 1936, s.5.

<sup>129</sup> Ercüment Kuran, *Milli Mücadelede Tokat*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 51

<sup>130</sup> Türker, "*Ulusal Savaşta Tokat*", a.g.e., s.14.

<sup>131</sup> Cinlioğlu, "*Ulusal Savaşta Tokat*", a.g.e., s.15; Kırzioğlu, a.g.e., s.14.

<sup>132</sup> Kuran, a.g.e., s.63.

<sup>133</sup> Kaplan, a.g.e., s.12.

Ermeniler'le birlikte başlattıkları işgal hareketi tüm Anadolu'da olduğu gibi Tokat'ta da protesto edilmiştir<sup>134</sup>. Bu kapsamda 27 Ocak 1920'de ilgili makamlara gönderdiği protesto ile Maraş'taki Fransız üniforması giymiş Ermeni lejyonlarının mezalimine dikkat çekilerek bu duruma son verilmesi istenmiştir<sup>135</sup>.

Tokat merkezde de benzer mitingler düzenlenmekteydi. Örneğin Tokat Heyet-i Merkezi tarafından 30 Ocak 1920 tarihinde düzenlenen Maraş olaylarının protesto eden bir miting yapmıştır. 31 Ocak 1920 tarihinde yapılan başka bir mitingde ise cephedeki savaşı askerlere bir yandan dua edilirken diğer yandan da düşmanların işgalleri lanetlenmiştir. İstanbul'un işgalini protesto için de Tokat merkezde bir miting düzenlenmiştir<sup>136</sup>.

Benzer şekilde Tokat'tan düşman işgallerini kınayan telgraflar gönderilmiştir. Örneğin Tokat Postanesi'nden 10 Haziran 1919 tarihinde çekilen telgrafla başta İngiltere, ABD ve Yunanistan olmak üzere çeşitli devletler protesto edilmiştir. Yine Maraş'ın işgali de bir başka telgrafla protesto edilmiştir<sup>137</sup>.

İstiklal Hari başladıktan sonra da mitingler ve telgraf çekilmeleri devam etmiştir. Özellikle Anadolu'da büyük bir heyecanla takip edilen taarruzlar öncesinde mitingler düzenlenmiştir. Örneğin 23 Ağustos 1921 tarihinde Erbaa'da yapılan mitingde binlerce kişi Misak-ı Millîye bağlılık yemini ederek tüm yurt topraklarında tam bağımsızlığa kavuşana kadar savaşılacağı belirtilmiştir<sup>138</sup>.

26 Ağustos 1921'de başlayan Büyük Taarruz öncesinde Türk orduları Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz'un başladığını bildiren bir telgraf çekmiştir. Bu telgraf Tokat, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Konya, Adana, Kastamonu, vilayetlerine ve Artvin, Ardahan, Kars, Beyazıt, Hakkari, Erzincan, Rize, Ordu, Giresun, Şebinkarahisar, Muş, Genç, Siirt, Mardin, Ergani Madeni, Urfa, Antep, Maraş, Malatya, Amasya, Samsun, Kozan, İçel, Niğde, Kayseri, Aksaray, Antalya, Burdur, Isparta, Aydın, Muğla, Denizli, Afyonkarahisar,

<sup>134</sup> Türker, a.g.e., s.24.

<sup>135</sup> Cinlioğlu, "Ulusal Savaşta Tokat", a.g.e., s.19; Kaplan, a.g.e., s.11.

<sup>136</sup> İlğazi, a.g.e., s.168.

<sup>137</sup> Kaplan, a.g.e., s.12.

<sup>138</sup> Akar ve Özbay, a.g.e., s.36.

Eskişehir, Kırşehir, Çorum, Yozgat, İzmit, Bolu, Zonguldak, Çankırı ve Sinop'a gönderilmiştir.

Bu telgrafın muhatabı olan Tokat halkı hemen sokağa dökülmüş ve cepheden gelen zafer haberleriyle bayram etmiştir. Sonrasında cepheden gelen sevindirici haberler özellikle Yunanlılar'ın Sakarya Meydan Muharebesi'nde büyük bir bozguna uğratılması Tokat halkını sevince boğmuştur<sup>139</sup>. Yine 13 Eylül 1921'de Yunan Ordusu'nun perişan bir şekilde geri çekilmesi de Tokat'ta büyük bir sevinç ve mutluluk meydana getirmiş ve halk şehir meydanlarında toplanarak cephede savaşan askerlerimize dua etmeye devam etmiştir<sup>140</sup>.

### 2.2.3. Tokat'tan Cepheye Yönelik Lojistik ve Maddi Yardımlar

Rum ve Ermeni çeteleriyle aktif bir şekilde mücadele eden Tokat halkı bir yandan da kuruluşundan itibaren tanıdığı Ankara Hükümeti'nin çıkarttığı kanunlar çerçevesinde üzerine düşeni cepheye destek bağlamında fazlasıyla yerine getirmiştir. Öncelikle Tokat halkının Milli Mücadele'ye katkılarında maddi yardımların başlangıcını irinci Dünya Savaşı sonrasındaki etkinlikler bağlamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu kapsamda Tokat halkı 1918 yılında Rus ve Rum işgali nedeniyle işgal edilen Trabzon vilayetinden göç eden halka geri dönüş için desteklerinden bahsetmek mümkündür<sup>141</sup>.

Özellikle hem kaçarken hem de geri dönerken Tokat'tan geçen muhacirler yola çıkmış olanlardan gerçek ihtiyaç sahiplerine iase sağlanması hususunda Tokat halkı büyük yardımlarda bulunmuştur. Oldukça güç koşullarda ve yaya seyahat eden yoksul halka Tokat halkının bu destekleri her zaman anlatılmış ve hiç unutulmamıştır. Benzer şekilde terhis edilen ya da esaretten kaçan askerlerin yurtlarına kavuşması konusunda Tokat halkının büyük destekleri olduğu söylenmektedir.

İzmir'de kurulu bulunan Hilal-i Ahmer'e, Diyarbakır'da Darüleytama, Ankara'da ise gerek Hilal-i Ahmer gerekse Himaye-i Etfal'e yardım yapan illerin başında Karadeniz Bölgesi'nden Tokat, Zonguldak, Bolu, Giresun ve Sinop'dan

<sup>139</sup>Kırzioğlu, a.g.e., s.7.

<sup>140</sup>İlgazi, a.g.e., s16; Sarıkoyuncu, a.g.e., s.21.

<sup>141</sup> Volkan Aksoy, "Birinci Dünya Savaşı'nda Göçün Acılarına Tanıklık Eden Şehir: Giresun", *Karen Dergisi*, Cilt 4, Sayı 5, 2018, s.84.



gelmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı yetim kalan çocuklara sahip çıkan Tokat halkı “Darü-leytam” (Yetimler yurdu-yetimhane) öğrencilerine yardım etmiştir<sup>142</sup>.

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde Kuvay-ı Milliye'nin kurulması kararı verilmesi üzerine harekete geçen Tokat halkı gönüllü bir şekilde ordusunu kurmak için Milli Mücadele'ye elinde avucunda kalan son birikimlerini de akıtmıştır. Bu anlamda Mustafa Kemal Paşa Tokat'ta Kuvay-ı Milliye'nin kurulması konusunda İstanbul'dan getirdiği Vasfî Bey'i görevlendirmiştir. Vasfî Bey ivedilikle Tokat eşrafını toplamış ve böylelikle askere alınacakların listesini hazırlamışlardır.

Tokat merkezde asayişini sağlamak ve Rum çeteleriyle mücadele etmek üzere bir Kuvay-ı İnzibat Birliği kuran Tokat halkı Batı cephesinde savaşmak üzere iki tane “Kuva-yı Milliye Birliği” kurmuştur. Yunana karşı savaşmak üzere kurulan ve Mütevellioğlu Nuri Bey kumandasındaki bir süvari birliği tüm teçhizat ve askerleriyle birlikte Tokat halkı tarafından donatılmış olup bu sayede İstiklal Harbi'nde Tokat birliği olarak “Kuva-yı Milliye” bir tane süvari birliği bir tane de piyade birliği Batı cephesine gönderilmiştir<sup>143</sup>.

Tokat ve çevresindeki Alevi ve Bektaşilerin de bu süreçte Milli Mücadele'ye önemli destekleri olmuştur<sup>144</sup>. Özellikle Mustafa Kemal, 26 Haziran 1919 tarihinde Konya'daki II.Ordu Müfettişliğine yolladığı şifreli telgraftan sonra Alevilerle temaslar artmıştır.<sup>145</sup> Atatürk bunu Nutuk'ta şöyle belirtmektedir: “2 Ocak 1920 günü cemiyetin merkez kurullarına ve Hacı Bektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bildirim yaptık.”<sup>146</sup>

Bu ziyarette Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan Cemalettin Çelebi Dergâh kasasında bulunan 1800 altın lirayı Paşa'ya vermiş ve böylece Milli Mücadele süresince bölgedeki tüm Alevilerin Milli Mücadele'ye destek olmasının yolunu açmıştır<sup>147</sup>.

<sup>142</sup> *İrade-i Milliye*, 16 Şubat 1920.

<sup>143</sup> Cinlioğlu, “Ulusal Savaşta Tokat”, a.g.e., s.36

<sup>144</sup> Ali Kaya, *Dersim Tarihi*, Can Yayınları. İstanbul 1998, s.11.

<sup>145</sup> İbrahim Kaya, “Atatürk Bizim Köyde”, *Ekin (Hacıbektaş İlice Köylüleri Kültür ve Dayanışma Derneği Aylık Bülteni)*, S. I, 1997. s.59.

<sup>146</sup> Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.41

<sup>147</sup> Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.492.

Nitekim Birinci Meclis'e de vekil olarak giden Cemalettin Efendi (Kırşehir Mebusu) Sivas, Amasya ve Tokat bölgesindeki Alevilerin Milli Mücadele'nin sürekli yanında yer alarak destek olmasına 1922 yılında ölene kadar devam ettirmiştir.

#### 2.2.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat Ziyaretleri ve Sonuçları

Mustafa Kemal Paşa Tokat'a ilk defa, Amasya Genelgesi doğrultusunda Sivas'ta toplanacak olan Büyük Kongre'nin hazırlık çalışmalarını yürütmek üzere Amasya'dan hareketle 26 Haziran 1919'da gelmiştir<sup>148</sup>. Tokat'a henüz gelmeden kendisiyle ilgili gelişmesi muhtemel olumsuz olayları önlemek amacıyla bazı tedbirler almak ihtiyacı duyan Mustafa Kemal Paşa öncelikle Tokat Postanesi'ni gözaltına aldırmıştır. Zira Sivas Valisi Reşit Paşa, aldığı emir ve Ali Galip Bey'in teşvikiyle Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak üzere hazırlıklar yapmaktaydı. Bu durumdan haberdar edilen Mustafa Kemal Paşa, Tokat Telgrafhanesi'ni kontrol altına aldırılmış ve Sivas'a gitmek için Tokat'tan çıkış saatini de 6 saat sonra bildirerek Sivas'taki hain planı bozmuştur<sup>149</sup>.

Nutuk'ta da anlattığı üzere Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar gizlice Tokat'a gelmeyi planlamışsa da şehrin girişinde Tokat askerlik şubesi başkanı olan bir binbaşının komutasında küçük bir askerî birlik tarafından karşılanmıştır<sup>150</sup>.

Mustafa Kemal Paşa kendisini karşılayan subayla birlikte Tokat askerlik şubesine geçmiş, onun Tokat'a geldiğini haber alan Tokat Belediye Reisi ve üyeleri ile şehrin ileri gelenleri buraya gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa 27 Haziran 1919 günü sabah saat 10'da Tokat Belediye Salonu'nda yaptığı konuşmada Tokat halkını hararetli bir şekilde Milli Mücadele'ye çağırmıştır<sup>151</sup>.

Toplantıda özellikle Tokat müftüsünün Paşa'ya hitaben askeri açıdan yetersiz durumda kaldığından dem vurarak ümit kırıcı bir çıkış yapması karşısında Mustafa Kemal Paşa Endülüs'den örnek göstererek yeise yer vermemesi verilecek olan ölüm kalım savaşında ne kadar kararlı ve hazır olduğunu da açıkça ortaya koymuştur<sup>152</sup>.

<sup>148</sup>Kırzioğlu, a.g.e., s.127.

<sup>149</sup> Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.955-957.

<sup>150</sup>Cinlioğlu, Osmanlılar Zamanında..., s.12.

<sup>151</sup>Cenik, a.g.e., s. 73.

<sup>152</sup> Akar ve Özbay, a.g.e., s.13.

Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'a gerçekleştiği bu ziyaret ve bölge halkının ona verdiği destek Milli Mücadele'nin kazanılmasında çok önemli bir rol oynamıştır<sup>153</sup>.

Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olarak Tokat'a ikinci gelişi ise 25 Eylül 1924 tarihinde gerçekleşmiştir<sup>154</sup>. Eşi Latife Hanım'la çıktığı bu yurt gezisinde Samsun ve Amasya'dan sonra yol boyunca köylülerle görüşerek 25 Eylül 1924 tarihinde Tokat'a gelmiştir. Mülki ve askerî erkân, Tokat ileri gelenleri, esnaf dernekleri, askeri birlikler, okul öğrencileri Tokat'a bir saat mesafeden Mustafa Kemal ve heyeti karşılamışlar, halk coşkulu gösterilerde bulunmuş, top atışları yapılmıştır. Geceyi Mustafa Vasfi Bey'in evinde geçirmişlerdir<sup>155</sup>.

#### 2.2.5. Millî Mücadele Döneminde Tokatlı Din Adamlarının Rolü

Milli Mücadele süresince Tokat'taki Milli Mücadele etkinlikleri daha çok camilerde ve din adamlarının önderliğinde süre gelmiştir. Örneğin Tokat'ın o dönemdeki Mutasarrıfı olan Atıf Bey tarafından verilen bir talimatta Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüm üye ve taraftarlarının 8 Eylül 1920 tarihinde Ali Paşa Camii'nde Milli Mücadele gereklerini görüşmek üzere toplanması istenilmiştir.<sup>156</sup> Benzer bir toplantı ve mitingin ön hazırlığını yapmak için Yine Tokat merkezde bulunan Behzat Camii'nde Milli Mücadele gerekleri görüşülmek üzere cemiyet üyelerinin toplanması istenilmiştir. Görüldüğü üzere o dönemde yapılan çalışmalar işaret edildiği üzere din adamları aracılığıyla organize edilip yetkili mercilere bildirimler yapılmıştır.

Ankara'da kurulacak bir meclis girişimini önlemek amacıyla işgal ve düşman vesayeti altında bulunan İstanbul Hükümeti son Osmanlı Şeyhülislamı olan "Dürrizade Abdullah Efendi" tarafından imzalanan bir fetva yayınlanmıştır. Bu fetvayla İstanbul

<sup>153</sup> Cinlioğlu, a.g.e., s.11; Kaplan, a.g.e., s.10; Kırzioğlu, a.g.e., s.7.

<sup>154</sup> Sarıkoyuncu, a.g.e., s.149.

<sup>155</sup> Kemal Türker, "Atatürk'ün Tokat'a Gelişleri", *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 1998, s.3-17.

<sup>156</sup> Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973, s.178.

Hükümeti'nin emirlerini dinlemeyen Milli Mücadele Hareketi'nin eşkiya hareketi olduğundan bahisle harekete katılanların katlinin caiz olduğu belirtilmektedir<sup>157</sup>.

Millî Mücadele'yi hedef alan İstanbul Fetvası, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'de Ankara Hükümeti'nin yanında yer alamayan din adamları ve Padişah taraftarları için önemli bir fırsat sunmuş ve bu sayede yurt genelinde bazı isyan hareketleri baş göstermeye başlamıştır. Anadolu'da huzursuzluğa neden olan bu fetvaya karşı harekete geçen Ankara Hükümeti, 14 Nisan 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rıfat Efendi ve bir grup vatansever müftüler bir araya gelerek bu fetvayı geçersiz kılan ve takipçilerini Milli Mücadele'ye çağıran Ankara Fetvası'nı hazırlamıştır. Ankara Fetvası Anadolu genelinde Milli Mücadele'ye destek veren bütün müftülöklere tebliğ edilmiş ve onaylaması sağlanmıştır<sup>158</sup>.

Tüm Milli Mücadele'nin yanında yer alan din adamlarında olduğu gibi oldukça vatansever aydın bir din adamı olan Tokat Müftüsü Hacı Ömer Efendi (Kuntay) ile Erbaa Müftüsü Fehmi Efendi de Ankara Fetvası'nı onaylamış ve böylece Tokat yöresinde İstanbul Fetvası'nın hiçbir tesiri ve etkisi kalmamıştır. Şüphesiz her iki din adamının bu tavrı Tokat bölgesindeki Milli Mücadele'nin devamı açısından önemli bir kazanım sağlamıştır<sup>159</sup>.

Müslüman din adamlarının Milli Mücadele'ye katkılarının izleneceği yerlerden bir tanesi de ülkede çıkan isyanları teskin etmek ve yatıştırmak amacıyla kurulan irşat heyetlerinin faaliyetleri çerçevesinde izlenebilir<sup>160</sup>. Bu anlamda Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti veya işgalci güçler tarafından organize edilen Milli Mücadele karşıtı grupları teskin etmek, varsa problemlerini çözebilmek ve onlara karşı askeri güç kullanmadan önce son kez irşat ve tebliğde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Yöreye göre değişen bu heyetler içerisinde din adamlarının yanı sıra bölgenin mebusları ve önde gelen eşrafı da yer almakta ve can tehlikesi olmasına rağmen çekinmeden vatan

<sup>157</sup> Taha Niyazi Karaca, "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)", *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 4, 2003, s.129-130; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.25.

<sup>158</sup> Turan, a.g.e., s.26.

<sup>159</sup> Karaca, a.g.e., s. 130.

<sup>160</sup> Sarıkoyuncu, a.g.e., s.211.

mücadelesi için en tehlikeli bölgelere giderek uzlaşma çabası içerisinde girmekteydiler<sup>161</sup>.

Bu kapsamda Çapanoğlu, Zile ve Sulusaray İsyanlarıyla iç çatışmaların arttığı, Zile, Erbaa ve Tokat bölgesinde de bir irşat heyeti görevlendirilmiştir. Bu heyetlerin isyancı güçlerin silah bırakarak teslim olmasında ve Tokat civarında Milli Mücadele taraftarlarının güçlenmesinde büyük katkısı olmuştur. Nitekim Amasya Mutasarrıfının 18 Ekim 1920'de Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta Tokat ve Erbaa bölgesinde çalışmalar yapan İrşat Heyeti'nin çalışmalarının oldukça başarılı olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak Kurtuluş Savaşı'nda ve iç isyanların bastırılmasında ülke insanın birbirine kenetlenmesi ve canını vatan uğrunda vermesi açısından din adamlarının büyük tesiri olmuştur.

---

<sup>161</sup> Tansel, a.g.e., s.136.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### İSTİKLAL HARBİ DÖNEMİ (1920-1923) ve TOKAT

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasıyla başlayan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsuna çıkmasıyla iyice güçlenen Milli Mücadele 1921 yılından itibaren artık sıcak savaşa dönüşmeye başlamış bir yandan isyan ve kalkışmalarla boğuşan Ankara Hükümeti diğer yandan da Batı Anadolu'dan Yunanlıları atmak amacıyla düzenli ordu birliklerini tahkime başlamıştır.

Karadeniz, Doğu Anadolu ve Batı Anadolu arasında önemli bir stratejik konuma sahip Tokat'ın bu dönemde önce Milli Mücadele'yi desteklemesi, bu anlamda sivil direniş faaliyetlerine ağırlık vermiş, bölgede çıkan isyanlara ve ayaklanmalara prim vermeyerek bilhassa Rum çetecilerine karşı sıcak çatışmalara girmiş ve dahası İstiklal Harbi'ni yapan Kuva-yi Milliye birliklerine asker, para ve lojistik destek sağlamaya devam etmiştir. Milli Mücadele'de üzerine düşen görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışan Tokat halkı Milli Mücadele'ye sadece protesto mitingleri ya da benzeri faaliyetlerle destek olmakla yetinmemiş ve vatan savunmasında canını ortaya koymuştur. Yediden yetmiş Tokat halkının tüm sakinlerinin vatan savunması noktasında tek vücut olması takdire şayandır.

Buradan hareketle tezin bu üçüncü ve son bölümünde öncelikle milli kongreler döneminde yaşanan gelişmelerde Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkıları somut olaylar ve etkinlikler üzerinden değerlendirilerek İstiklal Harbi süresince Tokat'ın katkıları mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

#### 3.1. MİLLİ KONGRELER DÖNEMİNDE TOKAT'IN KATKILARI (1919-1920)

Tokat'ta yürütülen milli faaliyetler Milli Mücadeleye siyasal açıdan verilen destek, bu şehrin Milli Mücadele'de işgal altında bulunan bir bölgede yer almadığından dolayı dolaylı katkılar anlamında değerlendirilebilir.

Bu kapsamda konuya bakıldığında Sivas Kongresi'yle Milli Mücadele'de temsilciler göndererek yerini alan Tokat; kongreye sadece delege göndermekle

kalmamış, Sivas Kongresi'nde alınan kararlara bağlı olduğunu ve takip edilen siyaseti onayladığını da İstiklal Harbi sonuna kadar gösterdiği fedakârlıklarla ispat etmiştir<sup>162</sup>.

Tokat halkı cephelerde kazanılan zaferleri büyük bir coşku içinde kutlamak için mitingler düzenlerken düşman işgallerini ise protesto etmiştir. Ayrıca Milli Mücadele döneminde Tokat halkı ülkenin içerisinde bulunduğu zor şartları yakından takip etmiş, işgale uğramamasına rağmen, diğer işgal altındaki yerlerdeki insanların acılarını paylaşmaya çalışmıştır<sup>163</sup>.

Cepheye lojistik destek, işgale karşı siyasal tepkileri yanı sıra protesto telgraf ve mitingleri ile temsilciler meclisine ve kongrelere temsilci göndermek bunlardan en pasif olanları gibi görülebilir. Bunlardan öte Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkıları bölgede çıkan çeşitli isyanların hızlı bir şekilde bastırılması, yayılmasının önlenmesi ve sıcak çatışmalara asker gönderilmesi gibi daha aktif milli mücadele desteklerinden bahsetmek de mümkündür<sup>164</sup>.

### 3.1.1. Tokat'taki Sivil Direniş Hareketleri

Mondros Mütarekesi'nin hemen akabinde yurdun işgale başlaması Tokat halkını da üzmüş ve bölgede yaşayan Rum ve Ermeni azınlıkların da Tokat topraklarında Pontus Devleti kurmak istemeleri, Tokat halkının tedirginliğini daha da artırmaktaydı<sup>165</sup>.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Rum çetelerinin giderek artan saldırıları üzerine yer yer kendilerini korumak amacıyla direnişe geçen Tokat halkı daha o dönemde tedbir amacı ile 25 Şubat 1919'da Müdafa-i Hukuk Cemiyeti şubesini kurmuştur. Bir ay sonra şube merkezi İstanbul'da olan Vilayet-i Şarkiye Müdafa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'ne bağlanmıştır<sup>166</sup>.

<sup>162</sup> Kaplan, a.g.e., s.46

<sup>163</sup> Cinlioğlu, "Ulusal Savaşta Tokat", a.g.e., s.71

<sup>164</sup> Kırzioğlu, a.g.e. s.17

<sup>165</sup> *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Ağustos, 1919, 13810. "Anadolu Harekâtı", (Dahiliye nezareti 'milli harekata' son vermek için büyük küçük tüm mutassarıflıklara bir tamim göndermiştir. Alt başlıklar: Vaziyeti ancak hükümet anlayabilir, Gayr-i resmi kuvvetlerin dağıtılması lazım, Hükümet hukuk-ı milleti müdafaa etmektedir, tahrikat ve teşvikatta bulunanlar ve halkın tedirginlikleri hakkında haber).

<sup>166</sup> Tunaya, a.g.e., s.472.

Tokat Müdafai-i Hukuk Cemiyeti yurdu saran tehlikeler karşısında boş durmamış, toplantılar ve mitingler düzenleyerek millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirecek propagandalar yapmış, müttefik kuvvetlerine işgalleri kınayan protesto telgrafları çekmişlerdi. Şehir içi ve şehir dışı için Kuvay-i Milliye birlikleri kuran cemiyet bir yandan ayrılıkçı grupların çıkardığı isyan ve saldırılarla mücadele ederken diğer yandan da cepheye asker ve erzak göndermiş; savaştan dönen esirlerimizin yurtlarına kavuşmaları için çalışmışlardı<sup>167</sup>.

Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'ı ziyaretinden sonraki günlerde Milli Mücadele süreci kongreler aracılığıyla sürmüştür. Özellikle 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'ne Hamamcızâde Rıfat (Arkun), Reşadiye kazasından emekli askerî kâtip Sabri Efendi katılmak üzere Erzurum'a gönderilmiştir. Ayrıca Rıfat Bey'in Tüzük komisyonuna seçilmesi Tokat için ayrı bir önem taşımaktadır.

Erzurum Kongresi'ne katılan Tokat temsilcileri Sivas Kongresi'ne katılmamış, 4 Eylül 1919 tarihinde yapılan Sivas Kongresi'nde Tokat, Bekir Sami Bey tarafından temsil edilmiştir. Bu arada Erzurum Kongresi'nde vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali ile ilgili kararların alındığı bilinmektedir. Erzurum Kongresi'nde Tokat'tan Rıfat (Hamamcıoğlu) Bey ile Sabri Efendi (Emekli Askeri Katip) katılmışlardır. Rıfat Bey, kongrede yaptığı konuşmada davalarının "Hak ve İstiklal" davası olduğunu belirtmiştir<sup>168</sup>.

Milli Mücadele'ye destek anlamında Tokat ve Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Mustafa Kemal Paşa'nın bir bildirisi üzerine Ankara'da yeni kurulacak hükümetin milli isteklere uygun nitelikte olduğunu vurgulamak için İstanbul'daki Meclis-i Mebusuna telgraf çekerek milli egemenliğe dayalı bir meclise baştan itibaren destekleyeceğini göstermiştir<sup>169</sup>.

Diğer yandan Tokat'taki Milli Mücadele'yi destekleyen sivil direniş hareketlerinin başlangıcı düşman işgallerinin İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ülkenin dört bir yanından işgale uğramasıyla eş zamanlı eş zamanlı başlamıştır. Örneğin 16 Mart 1919'da Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın Antep, Urfa, Maraş'ın

<sup>167</sup> Duran, a.g.e., s.19.

<sup>168</sup> Kaplan, a.g.e., s.13.

<sup>169</sup> Duman, a.g.e., s.121.



işgalini protesto etmesiyle başlatılan sivil inisiyatif hareketi üzerine harekete geçen Tokat ve Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ilgili makamlara gönderdiği protesto ile Maraş'taki Fransız üniforması giymiş Ermeni lejyonlarının mezalimine dikkat çekilerek bu duruma son verilmesi istemiştir<sup>170</sup>.

Tokat'tan Redd-i İlhak Cemiyeti Başkanı Kirami imzasıyla Sadrazamlık Makamı'na gönderilen 29 Mayıs 1919 tarihinde bir protesto telgrafında Fransızların Ermenilerle birlikte başlattıkları işgal hareketi tüm Anadolu'da olduğu gibi Tokat'ta da tepkiyle karşılandığı belirtilmiştir. Özellikle Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bu dönemlerde düzenledikleri toplantılarda "Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" gerek merkezde gerekse bağlı ilçe, kasaba ve köylerde Milli Mücadele'ye destek amacıyla yapılacak faaliyetleri planlamışlardır<sup>171</sup>.

Bunların bir kısmı Milli Mücadele'ye sivil toplum desteğini andıran bazı etkinliklerden oluşmaktaydı. Örneğin Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 30 Ağustos 1920'de Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ali Paşa ve Behzat Camii'nde Yunan saldırı ve tecavüzlerini görüşmek için toplantı yapmışlardır<sup>172</sup>. Camilerde yakılan bu Milli Mücadele meşalesi daha sonra telgraf çekme, miting düzenleme ve cepheye her türlü desteği sağlama şeklinde devam etmiştir.

Özellikle yurdun diğer bölgelerinde gerçekleşen işgalleri protesto etmek için telgraflar gönderilmesi Tokat'lı sivil direnişin sembolü haline gelmiştir. Tokat halkının desteğiyle büyük toplantılar ve mitingler düzenlenmesi, işgal gören bölgelerinde yaşayan insanlara çeşitli yardımlar gönderilmesi ve ayrılıkçı grupların çıkardığı isyan ve saldırılarla mücadele edilmesi gibi önemli hususlardan oluşmaktaydı. Asıl önemlisi kent halkı içinde Milli Mücadele karşıtı kişi ve gruplarla mücadele edilmesi gibi bazı önemli girişimlerde ve uygulamalarda bulunmuşlardır<sup>173</sup>.

Nitekim İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi ve İngilizlerin Meclis-i Mebusan'ı basarak bazı Mebusları tutuklayıp sürgüne göndermeleri, diğer illerde olduğu gibi Tokat'ta de nefretle karşılandı. Türk Milleti'ne yapılan bu haksızlıkları

<sup>170</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.10.0.0/74.491.12.

<sup>171</sup> Turan, a.g.e., s.123.

<sup>172</sup> Kılıç, a.g.e., s.27.

<sup>173</sup> İnan, a.g.e., s.10.

protesto etmek için Tokat ve kazalarında mitingler tertip edilmiş ve bu vahim olayı kınamak amacıyla İtilaf Devletleri mümessilliklerine telgraflar çekilmiştir. Erbaa'daki Ermeni azınlıklar da bu konuda Türk ve Müslüman halklara bir kısmı destek olmuştur<sup>174</sup>.

Benzer şekilde İzmir'in işgali sabahı "Reddi-i İlhak Heyet-i Milliyesi" tarafından bütün vilayet, sancak, kaza ve nahiye belediye başkanlıkları ile milli kuruluşlara gönderilen telgraflarla işgal Anadolu halkına duyurulmuş ve derhal Anadolu'dan çok sayıda protesto telgrafları ilgili makamlara gönderilmeye başlanmıştır<sup>175</sup>. İzmir'in işgali üzerine Tokat'ta ilk miting 12 Haziran 1919'da Niksar'da yapılmıştır<sup>176</sup>.

Şehirdeki camilerde ve meydanlarda toplanan kasaba ve köy halkı İtilaf Devletleri'ni protesto ederek Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi Hacı Mahir Bey'in imzası ile işgalleri kınayan bir telgraf çekmişlerdir<sup>177</sup>. Anadolu'dan protesto ve mitinglerle İzmir'in işgaline tepki gösterilmesinde şüphesiz Tokat'ta Milli Mücadele'ye yönelik önemli bir sivil inisiyatifin geliştiğini göstermektedir<sup>178</sup>. Örneğin 10 Haziran 1919 tarihli telgrafla başta Amerika olmak üzere İtilâf Devletleri ile sadaret makamının bu işgallere seyirci kalması protesto edilmiştir<sup>179</sup>.

Tokat'ta milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirecek propagandalar yapılmasının yanı sıra Tokat halkının Milli Mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi amacıyla irşat heyetleri kurulması konusunda da üstünlüğü olan bu Cemiyet 1920 yılının sonlarına doğru Sivas Cemiyeti'ne katılarak bölgesel inisiyatif haline gelmiştir<sup>180</sup>.

Diğer yandan Erbaa Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin şubesinin kurulması Tokat'ta Milli Mücadele'ye yönelik sivil inisiyatif ve direnişin başlamasının ve Milli Mücadele'ye önemli katkılar sunan başka bir inisiyatif olmuştur.

<sup>174</sup> *İkdam Gazetesi*, 22 Teşrin-i Evvel 1331/1915.

<sup>175</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.10.0.0/246.666.1; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.1/2.33.14.

<sup>176</sup> Akar ve Özbay, a.g.e.

<sup>177</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.10.0.0/6.37.21; B.C.A., Fon Kodu: 30.10.0.0/74.491.12.

<sup>178</sup> Kılıç, a.g.e., s.27.

<sup>179</sup> *İrade-i Milliye*, 16 Şubat 1336.

<sup>180</sup> Şehri Temiz ve Şükrü Peynirci, *Erbaa: Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür*, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Matbaası, Tokat 1996, s.72-76.

Erbaa Redd-i İlhak Cemiyeti Başkanı Ali Kırımı Bey, üyeler, Fethullah Bey, Mustafa Bey, Avni Bey ve Hasan Bey'lerdir. Özellikle 1915-1916 yılları arasında belediye başkanı olarak görev yapan ve daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde yer alan Mustafa (Tanoba) Bey ve Şevki (Önder) Bey'ler, cemiyete kasalarını açmak suretiyle maddî desteklerini esirgememiş; özellikle Erbaa'da oluşturulmuş Kuvay-ı Milliye Birlikleri'nin işe ve maaşlarını savaş süresince cemiyet üyeleri kendi aralarında topladıkları paralarla üstlenmişlerdir<sup>181</sup>.

### 3.1.2.Kuva-yi Milliye'nin Tahkimine Yönelik Lojistik Destekler

Daha öncede belirtildiği üzere 23 Temmuz günü başlayan Erzurum Kongresi kararları doğrultusunda yurt genelinde “Kuvay-ı Milliye” aracılığıyla yapılacak İstiklal Harbi'nin hazırlıklarına başlanmıştır.

Bu kapsamda harekete geçen Tokat ve Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Sivas merkezinde bulunan cemiyete dâhil olarak kendisini fesh etmiştir. Bununla birlikte her iki cemiyet gerek devir olana kadar gerekse devir olduktan sonra Milli Mücadele'ye asker, cephane ve diğer lojistik destek bu iki cemiyet aracılığıyla desteklenmiş ve fiilen yerine getirilmiştir.

Bu iki cemiyet aracılığıyla Tokat'ta Milli Mücadele Dönemi'nde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, cephedeki son durumlar, çeşitli yardım kampanyaları aracılığıyla Milli Mücadele'ye maddi ve manevi açıdan koşulsuz bir biçimde verilen destek bilfiil sürdürülen faaliyetler arasında olduğu değerlendirilebilir.

Nitekim daha Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen esirlerin memleketlerine sağ salim ulaşmasına yardım etmek amacıyla sivil inisiyatif geliştirmişlerdir. Özellikle 1918 yılında Rus işgali nedeniyle Ordu'ya taşınan Trabzon vilayet merkezi, Şubat ayında yeniden Trabzon'a dönmüş; Trabzon'un geri alınmasından sonra memleketlerine dönmek isteyen yoksul ailelerin çoğu Amasya, Merzifon, Tokat, Ankara, Kastamonu, Sivas gibi uzak yerlerden yaya olarak dönerken Tokat halkından ciddi destek almışlar ve kentte en güzel şekilde misafir edilmişlerdir.<sup>182</sup>

<sup>181</sup> Onar, a.g.e., s.357-358.

<sup>182</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.1.1.9.3.

Benzer şekilde Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen İhtiyat Zabıtları Tokat'ta "İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti" adı altında bir cemiyet kurmuş ve bu cemiyeti kuranlar hem kendi aralarında yardımlaşmayı sağlamak hem de memleket davalarıyla ilgilenmek amacıyla ortaya çıkmışlardır<sup>183</sup>. Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sivil toplum faaliyetlerini ve diğer protesto çalışmalarını yeterli görmeyen ihtiyat zabıtları Tokatlı gençlerin de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne girmeleri sağlamıştır.

Kentin sahip olduğu maddi destekler imkânı ölçüsünde cephelere asker ve erzak gönderilmesi ve orduya para yardımında bulunması gibi bazı önemli girişimlerde ve uygulamalarda bulunmuşlardır<sup>184</sup>. Örneğin Tokat halkı İzmir'de Yunan işgaline maruz kalan halka destek olmak amacıyla kendi aralarında topladıkları 16.940 kuruşu 1920 yılı Şubat ayında İzmir felaketzedelerine göndermişlerdir<sup>185</sup>.

Son olarak 16 Şubat 1920 tarihli İrade-i Milliye Gazetesi'nde Amasya, Havza ve Erbaa'dan giden yardımlar anlamlı bulunmuş bu örnek davranışa teşekkür edilerek memleketin diğer yerlerinden de böyle yardımların beklendiği açıklanmıştır.<sup>186</sup>

### 3.1.3. Milli Mücadele Süresince Din Adamlarının Tutumu

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında şüphesiz Tokat gibi farklı din ve mezheplere mensup insanların bir arada yüzyıllardır yaşadığı bir şehirde din adamlarının tutumu halkın Milli Mücadele'ye tam desteğinin oluşması açısından anlam ve önemi oldukça büyüktür.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele başlangıcında Tokat'a 26-27 Haziran 1919 günü yaptığı ziyaret esnasında kentin ileri gelenleriyle yaptıkları toplantıda memleketin içinde bulunduğu kötü durumu geniş bir şekilde anlatılmış ve bu durumdan kurtulmanın tek çaresinin topyekûn bir mücadele olduğunu ısrarla vurgulamıştır<sup>187</sup>.

<sup>183</sup> Aksoy, a.g.e., s.89.

<sup>184</sup> İnan, a.g.e., s.10.

<sup>185</sup> Temiz, a.g.e., s.35.

<sup>186</sup> *İrade-i Milliye*, 16 Şubat 1920.

<sup>187</sup> Kırzioğlu, a.g.e., s.127.

Mustafa Kemal'in Tokatlıları Milli Mücadele'ye tam desteğe çağırıldığı cami toplantılarında Tokat'ın önde gelen din adamları her zaman ön planda olmuş ve Atatürk'e güvenilerek Milli Mücadele'ye destek olunması konusunda müspet tutum sergilemişlerdir<sup>188</sup>. Örneğin halkın kafasına takılan konularda Mustafa Kemal Paşa'ya dikkatli sorular yönelten Tokat Müftüsü Hacı Ömer Efendi Mustafa Kemal Paşa'nın muazzam cevapları karşısında “*Allah büyüktür, imanımız tamdır. Size güveniyoruz, nasıl dersiniz beraberce öyle yapalım.*” diyerek Tokat halkının tamamının Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alacakları konusunda önemli destek sunmuştur<sup>189</sup>.

İlerleyen dönemlerde Hacı Ömer Efendi'nin Millî Mücadele'nin amaçları doğrultusunda halkı aydınlatıcı vaaz ve konuşmalar yaptığı ve Milli Mücadele'yi destekleyen Ankara Fetvası'nı tasdik ettiği bilinmektedir. İşte kentin önde gelen din adamı Tokat'ta millî birliğin sağlanmasına ve İstiklal Harbi'nin kazanılmasında bu şekilde tavır takınarak önemli destek sağlamıştır<sup>190</sup>. Zira İstanbul Hükümeti tarafından Ankara'da kurulacak yeni meclisi ve hükümeti önlemek amacıyla 11 Nisan 1920'de yayınlanan İstanbul Fetvası o günün şartlarında pek çok bölgede isyanlara ve ayaklanmalara neden olmuştur. Oysa bu fetvanın tam aksi yöndeki Ankara Fetvası'nı imzalaması ve tasdik etmesi Tokatlılar'ın dinen Milli Mücadele'ye tam desteğinde bir beis olmadığı konusunda inancını kuvvetlendirmiştir. Böylelikle Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi'nin “Kuva-yi Bağiyye” (eşkıya hareketi) değil aksine vatani ve milleti esaretten kurtarmaya yönelik bir cihat olduğu halk tarafından daha net bir şekilde anlaşılmıştır<sup>191</sup>.

Tıpkı Hacı Ömer Bey gibi o dönemin Erbaa Müftüsü olan Hoca Fehmi Efendi de Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatmış ve Ankara Fetvası'nı imzalayarak Milli Mücadele'ye Tokat Erbaa halkının desteğini sağlaması konusunda ön ayak olmuştur<sup>192</sup>. İlerleyen dönemlerde özellikle kurulan İrşat Heyetleri'nde de yer alan Hacı Ömer Bey, Milli Mücadele'ye Tokat halkının desteğinin sağlanması konusunda halkı aydınlatmaya devam etmiş ve din adamı vasfıyla Tokat

<sup>188</sup> Cenik, a.g.e., s. 73.

<sup>189</sup> Kuran, a.g.e., s.74.

<sup>190</sup> Kuran, a.g.e., s.76.

<sup>191</sup> Karaca, a.g.m., s.129-130.

<sup>192</sup> Sarıkoyuncu, a.g.e., s.40.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Heyet-i Nasiha ve İrşâdiye Heyeti'nde de görev yapmıştır.

Diğer önemli din adamı olan ve aynı zamanda Birinci Dönem Tokat Milletvekili seçilen Şeyh Şükrü Efendi'nin meclise katılmadan istifa ederek Mustafa Vasfi Bey'e meclise giden yolu açması son derece anlamlı bulunmuştur<sup>193</sup>.

Gerek Sünni Müslümanlar ve gerekse Alevi Bektaşî geleneğinden gelen Tokat'lular da Mustafa Kemal'e tam destek sağlamışlardır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geçtikten sonra Alevi Bektaşîlerin daha yoğun ve etkin oldukları o bölgede Alevi dede ve ileri gelenleri ziyaretleri bu desteğin kazanılması açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu noktada çok rahatlıkla denilebilir ki, Aleviler ve Bektaşîler ülkenin içinde bulunduğu işgal ortamından kurtulabilmesi ümidiyle Anadolu'da bağımsızlık savaşını yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu harekete destek vermişlerdir.

Sivas'a gider gitmez nüfusça önemli olduklarını düşündükleri Alevi vatandaşların desteğini kazanmak için girişimlere başlayan Mustafa Kemal Paşa, 26 Haziran 1919 tarihinde Konya 3. Ordu Müfettişliğine Alevilerle ilişkiye geçilmesi yönünde şifreli telgraf yollamıştır<sup>194</sup>. O dönemlerde Tokat ve çevresinin İslam nüfusunun %8'i, Amasya çevresinin de önemli bir bölümü Alevi geleneğinden gelen ve Kırşehir'de Baba Efendi Hazretleri'ne çok bağlı oldukları düşünüldüğünde Atatürk'ün bu başlattığı inisiyatifin önemi ve değeri daha net anlaşılacaktır.

Nitekim Sivas Kongresi sonrası Ankara'ya geçildikten sonra da bu desteğin devamını arzu eden Mustafa Kemal Paşa daha Temsil Heyeti Ankara'ya gitmeden Hacı Bektaş'a uğrayıp bu nüfuzlu merkezin kesin desteğini sağlamak istemiş ve beraberinde Hüseyin Rauf, Mazhar Müfit (Kansu), Hakkı Behiç, Ahmet Rüstem Beyler ve Mucur Kaymakamı Vedat Bey'i de alarak 23 Aralık 1919 günü Hacı Bektaş'ı ziyaret etmiştir<sup>195</sup>.

<sup>193</sup> Sarıkoyuncu, a.g.e., s.26.

<sup>194</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.1.1.9.5.

<sup>195</sup> Kansu, a.g.e., s.492.

İstiklal Harbi sırasında Alevi-Bektaşilerin Milli Mücadele'ye desteği her yönden devam etmiş belki de barışın ve hoşgörünün merkezi olan Tokat ilinde başlatılan bu kardeşlik o günden bu yana hiç görülmediği kadar kentlin Milli Mücadele'deki desteğini bir barış kentiyle taçlanmasının da yolunu açmıştır<sup>196</sup>.

Son olarak Milli Mücadele döneminde kurulan içerisinde ağırlıklı olarak din adamlarının yer aldığı İrşat Heyetleri'nden bahsetmek yerinde olacaktır. Sadece Tokat da değil yurdun dört bir yanında kurulan İrşat Heyetleri kurulmuş ve Milli Mücadele'nin amaçlarının daha iyi anlatılması, halkın Meclis etrafında toplanmasını ve barıştırılmasını sağlamak amacıyla önemli bir misyon üstlenmiştir. İşte Rum ve Ermeni çete faaliyetlerinin yoğun olduğu Tokat ve Erbaa bölgesinde İrşat heyetlerinin halkı bilinçlendirmeye çalışması oldukça olumlu sonuçlar vermiştir.

### **3.1.4. İstiklal Harbi'nin Kazanılmasının Tokat'a Yansımaları**

26 Ağustos'ta başlayan Türk taarruzu ile ilgili Türk orduları Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz'un başladığını bildiren bir telgraf çekmiş ve bu telgraf Tokat'ta tüm halkın katılımıyla gerçekleşen bir mitingde okunarak kentte bayram havası estirilmiştir.

Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla moral bulan Tokatlılar 1923 yılına gelindiğinde Cumhuriyetin İlanı ve sonrasında yapılan devrimlere hep sıcak bakmış ve tam uyum içerisinde ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine var gücüyle yardım etmeye devam etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa 21 Kasım 1930 Cuma günü Tokat'a üçüncü ve son gelişlerinde de Tokatlılar tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Belediye'yi ziyaret ettikten sonra, saat 15.00'de misafir edileceği Mustafa Vasfi Bey'in evine girmiştir. Geceyi yine burada geçirdikten sonra ertesi günü Amasya'yı ziyaret etmek üzere Tokat'tan ayrılmışlardır.

---

<sup>196</sup> Özlü, a.g.e., s.85.

### 3.2. MİLLİ MÜCADELEDE TOKAT YÖRESİNDEKİ İSYAN ve AYAKLANMALAR

Yaklaşık çeyrek asırlık savaşların sürdüğü Osmanlı topraklarının kalbinde yer alan Tokat ve civarında gerek Birinci Dünya savaşı süresince gerekse İstiklal Harbi Dönemi'nde isyan, ayaklanma ve eşkıyalıklar hiç eksik olmamıştır.

Tokat halkının Milli Mücadele hareketine olan genel desteğinin yanı sıra doğrudan bu harekete karşı muhalif bir çizgiyi benimseyen, Milli Mücadele'yi önlemeye yönelik bu isyanlara karşı mücadelesi İstiklal Harbi süresince devam etmiştir. Özellikle bu bölgede çıkan Pontusçu Rum isyanları, Ermeni komitelerinin mezalimleri, Postacı Nazım Olayı, Çapanoğlu İsyanı ile Tokat ve civarında çıkan diğer yerel nitelikli olaylar bölgeyi kan gölüne döndürmüştür.

Sıcak cepheden bile daha trajik olaylara neden olan Rum ve Ermeni ayaklanmalarının yanı sıra yerel Türk halkının karıştığı iç isyan ve ayaklanmalar da ciddi bir şekilde bölgede büyük acılara neden olmuştur. Yurtiçinde çıkan bu tür isyanların nedenleri arasında Padişah-Halifeye olan dini ve geleneksel bağlılığın oluşturduğu akımlarla bu bağlılıktan kişisel çıkar sağlayanların Milli Mücadele'ye karşı kışkırtıcılık yapması, İtilaf ve Hürriyet Partisi'nin Mustafa Kemal Paşa taraftarlarının İttihatçı oldukları ve Bolşeviklik getirecekleri propagandasının yarattığı korku, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasını takiben Ankara'da kurulacak Meclis için seçimlere gidilmesi ve Meclis'in açılması, Padişahın kadim dost diye nitelediği İngilizlerin İstanbul'u kendi yönetimine bırakacağı düşüncesiyle işgal güçlerinin her isteğine baş eğme politikası izlemesi yer almaktadır.

Bkz Ek: 9 haritada Anadolu genelinde Milli Mücadele döneminde çıkan tüm isyan ve ayaklanmaların sadece en önemlileri gösterilmiştir.:

Ek: 9'daki haritada görüldüğü üzere Tokat ve çevresini içine alan isyanları Pontuscu Rum İsyanı, Ermeni komitelerinin olayları, Postacı Nazım, Sulusaray ve Ayanacıoğulları İsyanı, Yozgat Çapanoğlu İsyanları, Zile İsyanı ve Gülpınarı Çatışması ile diğer isyanların Tokat'a yansımaları başlıkları altında incelenebilir.



### 3.2.1. Rumların Pontus İhaneti ve Tokat Sancağı'nda Yaşanan Olaylar

Rum çetelerinin eylemleri, Millî Mücadele esnasında düşman işgali görmeyen Tokat bölgesi insanların en az işgal altında kalan vatan topraklarındaki vatandaşlarımızın maruz kaldığı kadar sıkıntı çekmesine neden olmuştur. Rumların bu durmak bilmeyen zulümlerinden en çok yarayı alan şehirlerin başında gelen Tokat'ın Erbaa, Niksar, Reşadiye ilçeleri ile Tokat'ın Yaylacık kısmı Rum ve Ermeni komitacıların en fazla zarar verdiği ilçeler ve beldeler olmuştur<sup>197</sup>. Aşağıdaki başlıklar altında Rum ihanet şebekesinin Milli Mücadele döneminde Tokat ve yöresinde neden olduğu sıkıntılar kısaca anlatılmıştır.

#### 3.2.1.1. Tokat Sancağı'nda Rumların Pontus İhanetinin Anatomisi

Tezin ilk bölümünde bahsedildiği üzere Eski Yunanlılar Karadeniz'e "Pontus" adını vermiş ve milattan önce bölgede bir Perslerin destekleriyle "Pontus Krallığı" kurulmuştur. M.Ö.280'de kurulmuş M.S. 20 yılında Romalılar tarafından yıkılan bu krallıktan sonra Pontus ülkesini diriltmek için ilk girişim 1900 yıl sonra Karadeniz'in Anadolu'ya açılan kapısı olan Merzifon'da yapıldı. 1884'de Amerikan misyonerleri tarafından planlı olarak Merzifon'da bir kolej kurulmuş ve Rum hareketinin merkezi burası olmuştur.<sup>198</sup>

Pontus Rum Devleti'nin kurulması hayali I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya'nın ve Rusya'daki Yunan siyasi temsilcilerin girişimleriyle çetecilik hareketleri şekline dönüşmüştür. Askerden kaçan Rumların kurduğu Pontus çeteleri Türk ve Müslüman nüfusu azaltmak için Türk ve Müslümanları öldürmüşler, köylerini yakıp yıkmışlardı. Batum'da oluşturulan gizli bir komite aracılığıyla gizlice silah ve cephane gönderilerek bölgedeki Rumların çete faaliyetlerine destek olmuştur<sup>199</sup>.

Bu anlamda ilk hareketler Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba şubeleri bulunan "Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti" 1908 yılında Samsun'da kurulmuştur<sup>200</sup>. Özellikle Amerikalıların Merzifon'da kurduğu Amerikan Koleji'nde Türkçe Öğretmeni Zeki Bey'in öldürülmesi üzerine 16 Şubat

<sup>197</sup>Bedrettin Oral ve Ziya Sümer, *Erbaa (Erek)*, BY, Ankara 1968, s.76'dan Akt. Cenik, a.g.m., s.5.

<sup>198</sup>Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Can Yayınları, İstanbul 2001, s. 17-19.

<sup>199</sup>Tansel, a.g.e., s.91.

<sup>200</sup>Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 2002, s.51.

1921'de yapılan aramalarda Pontus yönetmelikleri, Yunan bayrakları ve pek çok vesikanın ele geçirilmesi dikkatleri Amerika Birleşik Devletleri'ne çevirmişti. Ele geçen belgelerden özellikle ABD'nin bölgedeki gayrimüslimleri Türkler aleyhine çevirmek amacıyla uğraştığı anlaşılmaktaydı. Bu faaliyet için yılda iki milyon dolar harcayan ABD'nin kontrolünde 17 bin gayrimüslim vardı<sup>201</sup>.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında, Rusların Nisan 1916'da Trabzon'a girmesiyle Trabzon için iki yıl sürecek esaret dönemi başlamasıyla somutlaşmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Rum ve Ermeni çetelerinin mezalimi dolayısıyla Trabzonluların göç etmek zorunda kaldığı bir dönem olmuştur. Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontuşçu Rumlar daha 1915 yılında Vasil Usta başkanlığında Ordu, Tokat civarında, Pontus Devleti kurmak amacıyla ayaklanma başlatmıştır. Vasil Usta ile beraber gerilla hareketi Zara'nın Kısık nahiyesinde de başlamıştır. En acımasız ve büyük Rum çeteleri, Santa ve Sürmene'de bulunmaktaydı. Batı Pontus Lideri Vasil Usta, Haziran 1916'da gizlice Trabzon'a geçerek Rus casus teşkilatının basındaki Albay Artatov'la görüşmüştü. Ruslar da verdikleri 2000 silahla birlikte Vasil Usta'yı casusluk ve çete teşkilatı kurmak, ayaklanma başlatmak üzere torpido gemisiyle gizlice Samsun'a çıkarmışlardı. Karadeniz sahilinin Ruslar tarafından işgali Çarlık'ın firarilere silah dağıtımını beraberinde getirmiş, bu durum yöredeki köylerin de tamamen silahlanmasını ve silahlı çetelerin Samsun'dan Tokat'a kadar yayılmasına sebep olmuştur<sup>202</sup>.

Böylece Rusların bu bölgeyi işgal etme vaadiyle Samsuna geri dönen Vasil Usta, hemen silahların finansmanlığını sağlayan Dimitrios Haralambidis ve Metropolit'le birlikte geniş kapsamlı Rum çeteleri kurmaya başlamıştır. Araştırmacı Stefanos Yerasimos, Vasil Usta'nın anılarında, Sivas'a kadar gidip Niksar, Reşadiye-Tokat havalisinde genel ayaklanma başlatmak üzere 10.000 kadar gönüllü topladığını belirttiğini söylemektedir. Bu denli büyük çeteler kuran Rumlar, Müslüman ahaliye karşı çok büyük katliamlar yapmaya hazırlanmaktaydı.

Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Tokat'ta askere alınan gayrimüslimlerin tamamı firar etmiş ve bunlarda Rum çetelerine katılmıştır. Böylece

<sup>201</sup> Alan, a.g.e., s.34-48.

<sup>202</sup> Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.32.

asker kaçağı olarak çapulculukla işe başlayan Rumlar, daha sonraları işi iyice azıtarak politik bir nitelik kazanmaya başlamışlardır. Köy basmak, köy yakmak, köylüleri kesmek gibi yerli halka türlü türlü işkenceler yaparak çoğalan Rum çeteleri silah ve cephane ile kuvvet buldular.

Güçlendikçe Karadeniz Rum Cumhuriyeti-Pontus Hükümeti gibi siyasi isteklerinden söz ederek iç yüzlerini açığa vurmaya başladılar. Ayrıca İstanbul Pontus Genel Merkezi Osmanlı Bankası vasıtasıyla 1919 ve 1920 yıllarında Tokat Erbaa'da bulunan Rumlara 50 altın Osmanlı lirası göndermiştir. Ayrıca Tokat bölgesindeki Rum çetelere sürekli Samsun'dan tüfek ve cephane gelir, onlarda bu silahları köydeki çetelere dağıtırdı. Yapılan bu yardımlar Tokat bölgesindeki Rumların bölgede güçlenmesine ve faaliyetlerin artarak devam etmesine neden olmuştur. İşte bu şekilde faaliyete başlayan Rumlar bölgede aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetleri sürdüren ABD desteğini de arkasına alarak daha geniş çapta örgütlenmiştir. Aslında Osmanlı tebaası olan Rumlar İtilaf Devletleri'ne güvenmekteydiler. Bu Rumlardan Sinop Ayancıklı Baba Yorgos, Birinci Dünya Savaşı sırasında Babiâli'nin Ermenilere uyguladığı tehcirin Rumlara uygulanacağına ihtimal vermemekteydi. Zira ona göre Ermenilerin arkasında kimse yok, fakat Rumların arkasında koca bir Yunanistan ve ABD bulunmaktaydı. Ayrılıkçı Rum faaliyetleri açısından Rumların kurdukları cemiyetleri arasında en önemlilerinden birisi Pontus Cemiyeti olmuştur<sup>203</sup>.

Cemiyetin amacı, Zonguldak'tan Batum'a kadar olan sahilde Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı kapsayacak şekilde sözde bir Pontus Cumhuriyeti kurmaktır. Bu teşkilat 1904 yılında Merzifon Amerikan Koleji'nde, bölgedeki Rumlar tarafından önce Rum İrfanperver ve diğeri Pontus olarak iki kulüp kurulmuş buna daha sonra musiki kulüplerinin de katılmasıyla birlikte Pontus Cemiyeti kurulmuştur<sup>204</sup>.

Samsun'da İngiliz temsilcilerinden biri olan Yüzbaşı Salter, ayrılıkçı Rum çetelerine maddi yardım sağlamak, liderleriyle irtibata geçmek ve genel anlamda faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla Metropolit Yermanos önderliğinde bir komite teşkil etmiş ve çalışmalarına başlamıştır. Bunun yanı sıra Yermanos kendisine bağlı çete

<sup>203</sup>Kurt, a.g.e., s.51.

<sup>204</sup>Kurt, a.g.e., s.65.

reislerini bir araya getirerek, Samsun, Bafra, Çarşamba, Ünye, Fatsa, Tokat, Niksar, Merzifon, Havza, Erbaa, Ladik, Amasya ve Vezirköprü’de teşkilatlanmaya karar vermişlerdir. Ayrılıkçı Rum çetelerine yardım eden İngilizler bununla da kalmayarak Türk askerinin bu çetelere karşı yürüttükleri faaliyetlere de engel olmaya çalışmışlardır<sup>205</sup>.

Ayrıca bölgede Rum nüfusu arttırmak için Rusya’dan göçmen getirilmişti. Bunun dışında deniz ve kara yoluyla çeteler ülkeye sürekli sokulmuştu. Rusya’daki Rumları Karadeniz’e geri getirmek için Rumlar tarafından yoğun bir propaganda yapılmaktaydı. Rumlar, bölgede güvenliğin mükemmel olduğunu, müttefiklerin bölgeyi kendilerine vereceğini ileri sürmekteydi.

Bu şekilde olgunlaşarak başlayan isyanlar 1916 yılında uzun boylu devam etti ve 1917 yılına gelindiğinde artmaya başlamıştır. Nitekim Canik Mutasarrıfı, Karadeniz’de faaliyette bulunan çeteleri tek tek tespit ederek Dahiliye Nezaretine gönderdiği 13 Ekim 1917 tarihli raporunda çetelerin; 15’inin Samsun Kazasında, 13’ünün Bafra’da, 15’inin Çarşamba’da, 6’sının Ünye ve Termede, 3’ünün de Giresun’da olduğunu belirtmektedir.

Mustafa Kemal Paşa ise 14 Haziran 1919 tarihli telgrafında şöyle demektedir:

□ *Amasya sancağında, 21 Rum çetesi bulunmaktadır. Siyasî amaç güden bu çeteler, Müslümanlar aleyhine hareket etmektedir. Dört de Müslüman çete vardır.*

□ *Tokat sancağında; Erbaa, Niksar kazalarıyla Ladik kazasının doğusunda beş kuvvetli Rum çetesi vardır. Bu çeteler şimdilik faaliyet halinde değillerdir; fakat silahları ve teçhizatları mükemmeldir.*

□ *Trabzon vilayetinde, birkaç Müslüman çete vardır. Bunlar adi füller işlemektedirler. Rumların bu vilayetteki teşkilatı da Canik ve Amasya’daki gibi siyasîdir.*

□ *Gümüşhane sancağında, 30 kişilik bir Rum çetesi mevcuttur. Bu çete, adam öldürme eylemleri yapmaktadır.*

---

<sup>205</sup>Okur, a.g.e., s.294.

□ *Canik sancağında, Rumların faaliyetleri görülmüştür*”.<sup>206</sup>

Ayrılıkçı Rum çetelerine coğrafi açıdan bakıldığında bu çetelerin 12 bölgede faaliyet gösterdikleri görülmüştür. Bu bölgeler; Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat Erbaa ve Zara kazaları olmuştur<sup>207</sup>. Bu bölgelerdeki ayrılıkçı çeteler, bölgede yaşayan Türk halkına karşı yağma, gasp, kundaklama, tecavüz, cinayet gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Çetecilik eylemlerinin başlaması ile uzun yıllar sürecek sancılı dönem de başlamıştır<sup>208</sup>.

Örneğin 7 Nisan 1919 tarihinde Pontus Günü'nü kutlamışlar, Ekim 1919'da ise Batum'da sözde “Pontus Cumhuriyeti”ni kurmuşlardır. Daha sonrasında ise yine Batum'da Karadeniz, Kafkas ve Güney Rusya Rum kongresini toplamışlardır. Tüm bunlar yaşanırken, Rum çetelerinin eylemleri artarak devam etmiştir. Rum çeteleri özellikle Samsun, Çarşamba ve Terme, Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Tokat ve Erbaa bölgelerinde yıkıcı ve bölücü eylemlere girişmişler ve Türk halkını kıyıma uğratmışlardır<sup>209</sup>.

Öte yandan ufukta gözükken bu tehlikeye yönelik Birinci Dünya Savaşı içinde güçsüz düşen hükümet hiçbir tedbir alamıyordu. Devlet içine düştüğü durumla boğuşurken halk da çareler aramaktaydı. Nitekim mecliste yaptığı bir konuşmada Tokat Mebusu Rıfat Bey, Birinci Dünya Savaşı sırasında Müslüman köylerinde de asker kaçakları olduğuna değinmiş ve bu asker kaçaklarının silahlı Rum çetelerine karşı köylerini müdafaa etmek için cepheden kaçarak Tokat'a geldiğini söylemiştir. Tokat Mebusu Rıfat Bey, evvela Birinci Dünya Savaşı sırasında Tokat'tan askere alınanların tamamen firar ettiklerine değindikten sonra, Karadeniz sahillerinin Ruslar tarafından işgalinin ardından Çar Hükümeti'nin bunlara silah dağıttığını ve bu silahlı Rumların Samsun'dan Tokat'a kadar yayılarak köylüleri de silahlandırdıklarını söylemiştir<sup>210</sup>.

<sup>206</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1336, Dosya: 2/21, Fihrist: 180-182.'den Akt.ZekeriyaTürkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918- 1920)*. TTK Yayınları,Ankara 2001, s.199-200.

<sup>207</sup> Yusuf Gedikli, *Pontus Meselesi*,Bilge Karınca Yayınevi,İstanbul 2008, s.239.

<sup>208</sup> *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Ocak/Kanun-i Sani. Yıl: (M.1922/H.1340/R.1338);*Vakit*, 13 Kanun-i Sani 1922.

<sup>209</sup> *Vakit*, 11 Kanun-i evvel 1921.

<sup>210</sup> TBMM Arşivi, TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 125, C: 3, 29.12.1336, s.386.

Mütarekenin ardından Rumlara karşı gayet ihmalkar bir siyaset takip edildiğinin altını çizen Rıfat Bey, güya Rumlara ilişilirse hükümetin zarar göreceği doğal olarak Rumların işlediği cinayetler karşısında hükümetin bunları görmezden geleceğini söylemişti. Kendisi bu durumu “bunlar hükümetin vaadini anladılar. Ötede beride artık dünyada bir insan nasıl öldürülürse kazıklamak, ağaca asmak, yakmak türlü işkencelerle kıyıda bucakta öldürmeye başladılar” şeklinde ifade etmiştir<sup>211</sup>.

Bu acılar arttıkça hükümetle Rum köyleri arasındaki resmî bağlar kalkmıştı. Rum köylerine ne jandarma ne tahsildar gidemez olmuş; hatta Rumların menfaatlerine bir iş için bile bir Rum köyüne jandarma göndermek gerekince Metropolit vekiline söylenir, bir kılavuz alınır, öyle gönderilir duruma gelmişti. Hükümete Rum çetelerini şikâyet etmek sanki yasaklanmıştı, şikâyetleri dinleyen yoktu. Malı çalınanlar Tokat'ta Kara Papaz'a, Erbaa'da Kaza İdare Meclisi üyelerinden Hacı Ağa'ya başvurur, yalvarır bunların yol göstermesiyle mallarını almaya çalışırdı<sup>212</sup>.

Tokat Niksar ve Erbaa'da iktisadi ve ticari faaliyetlerde genellikle Rum ve Ermenilerin ellerinde idi. Tütün, pamuk ve afyon Türkler tarafından yetiştirilir, Rum ve Ermeni tüccarlara satılırdı. Türkler ise işçi durumunda idi. Rum ve Ermeni tüccarlar düğün yapanlara, askere gidenlere maddi yardım yaparlardı, Türkleri borçlandırıyorlardı. Ödeyemediklerinde tarlalarını haciz ederlerdi. Ticari hayatın Rum ve Ermenilerin elinde olması Tokat halkını onlara muhtaç konuma düşürüyordu.

Mondros Mütarekesi'nin arkasından İtilaf Devletleri ve Yunanlıların ülkenin her tarafını paylaşma girişimleri yerli Rum, Ermeni, Yahudi ve hainleri daha da hareketlendirirdi. Zaten bölgede asayiş iyice bozulmuş, Birinci Dünya Savaşı içinde türeyen eşkıya her taraf da çoğalmaya başlamış, soygunlar, baskınlar, adam öldürmeler almış başını yürümüşü. Bütün Karadeniz kıyısı ve Trakya, Rum çetelerinin yuvası olmuş ve durum Rum çetelerinin en kuvvetli oldukları yer olan Erbaa'yı da içine alan Merzifon havalisinde büyük acıların yaşanmasına neden olmuştur<sup>213</sup>.

<sup>211</sup> TBMM Arşivi, TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 98, C: 2, 15.11.1336, s. 628-629.

<sup>212</sup> Cinlioğlu, *Ulusal Savaşta* ., s.73-74.

<sup>213</sup> Kurt, a.g.e., s.338.

### 3.2.1.2. Tokat Sancağı'nda Pontusçu Rum Teşkilatlarının Eylemleri

Pontus cemiyetlerinden ve Samsun Rum Metropolit-hanesinden de yardım alan Erbaa'daki Rum çeteleri, Erbaa'da yaptıkları eşkıyalık, gasp ve adam öldürme faaliyetleriyle Erbaa'yı kana bulamış, Müslüman halka büyük sıkıntı vermişlerdir. Temin ettikleri silah ve mühimmat ile bölgede terör estiren Rum çeteleri sadece Erbaa'da 275-300 civarında Tokatlıyı şehit etmiştir<sup>214</sup>.

Rumlar tüm hız ve gaddarlıklarıyla Tokat ve yöresinde eylemlerine başladılar. Öncelikle Tokat – Erbaa yolunu kesip birçok canlar yaktılar. Çamlara sarılıp yakılan, kazığa vurulan, elleri kolları bağlanıp ırmaklara atılan baba ve analarının gözleri önünde namusları kirletilen Müslüman-Türklerin sayısı belirsizdi. Müslüman halka karşı soygun, gasp, öldürme, taciz, tecavüz gibi insanlık dışı, kan donduran olayları gerçekleştiren Rumların belli başlıları arasında Erbaa'da esnafılık yapan saatçi Yuvaniko, kalaycı Yasef ve daha birçok Rum çetesi ortak hareket etmekteydi. Rum çetelerinin en meşhurları Yakof ve Koca Anastas çetesi idi. Yakof Çetesi Rum çetelerinin en azılısıdır. Çevredeki Rumların teşkilatlanmasında da etkili olmuştur. Dağlarda Pontus teşkilatlanması ise öncelikle birtakım çete reislerinin emrinde silahlı ve savaşçı kuvvetler olarak toplanmıştır. Bu eşkıyaların beslenmesine hizmet eden üretici Pontus halkı desteği bir yandan toplanırken, çetenin idare ve zabıta heyetleri ile şehir ve köylerden yiyecek toplamakla görevli nakliye kolları da bulunmaktaydı.

Pontus hayaline kapılmış Rum çetelerinin bu faaliyetleri bölgedeki Ermeni azınlık tarafından da desteklenmiş, zaman zaman ortak hareket etmişlerdir. Nitekim bu tür ortaklaşa eylemlerde Ermeni ve Rum çetelerinin sebep olduğu yıkım da gazetelere yansımaktaydı. Bu dönemde sadece üç livada 1114 Müslüman'ın evi tamamen yakılmış, on bir köyün içinde olduğu 1100 binanın 850'si ve diğer yerlerdeki evler de katıldığında toplam 3694 hane Rum çetelerince yakılmıştır. Bunlara ek olarak dört cami, üç değirmen, 31 ambarı da yakmışlardı.<sup>215</sup>

Turhal'ın Serpil Köyü'ne, Keçibaba Köyü'ne ve bu köye yakın olan Yağlıalan Köyü'ne saldıran, diğer birkaç köyü de yağmalamayan çeteler yaklaşık 30 kadar

<sup>214</sup>Temiz, a.g.e., s.33.

<sup>215</sup>*Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ocak/Kanun-i Sani(M.1922/H.1340/R.1338.); *İleri Gazetesi*, 3 Şubat 1922; *İleri Gazetesi*, 4 Şubat 1922; *Vakit*, 15 Şubat 1922.

Müslüman-Türk'ü öldürmüş, birçok kişiyi yaralamış ve saldırdıkları köylerdeki çok sayıda küçük ve büyük baş hayvanı da alarak beraberlerinde götürmüşlerdir<sup>216</sup>. Bu bölge ile ilgili olarak en dikkat çeken husus ise çetelere katılmak istemeyen Rumlardan bazılarının, çeteler tarafından öldürülmüş olmasıdır<sup>217</sup>.

Erbaa bölgesindeki ayrılıkçı Rum çeteleri ise; Şehli, Karabük, Karlık, Dereli, Boladan ve Yornus bölgelerinde katliamlar yapmışlardır<sup>218</sup>. Şehli Köyü'nü tamamen yakan ayrılıkçı Rumlar, bölgede yer alan yukarıda ismi geçen 5-6 köye de benzer saldırılar yapmış ve 279 Müslüman-Türk'ü öldürmüşler ve çok sayıda da büyük baş hayvanı almışlardır<sup>219</sup>.

1919 yılında Rumlar Keçeci Baba Köyü'ne saldırarak İmam Hüseyin ile oğlu Hüsnü ve yeğeni Sadık'ı öldürmüşlerdir. 120 sığır ve mandayı, 800'den fazla koyunu alıp götürmüşlerdir. Ayrıca 5-6 köyde daha benzer yağmalar yapmışlardır.

Rumlar 1920'de Ladik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara mıntıkasında birçok köyü yakıp yıktılar. İnsanlarını öldürdüler ve mallarını yağmaladılar. Üç ay gibi bir müddet içerisinde 3160 Türkü çeşit çeşit işkencelerle öldürdükleri pek çoğunu yok ettikleri ve birçok köyleri de üzerinde en küçük kulübe kalmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırdıkları tespit edilmiştir<sup>220</sup>.

Rumların neden olduğu katliamların kronolojik sıralamasına bakıldığında 1919-1922 yılı arasında adeta Milli Mücadele süresince devam ettiği görülmektedir. Bu anlamda Milli Mücadele'nin başladığı 1918-1920 yıllarında en trajik olayları şöyle sıralamak mümkündür: Kırkharmanlar Köyü'nü 1.10.1919 tarihinde bastıkları; 19.12.1918 ve 22.04.1919 tarihlerinde iki defa Karaağaç Köyü'nü yağmaladıkları; 15.07.1919 da Aladun Köyü'nün basılması, 22.11.1919 da Kavalcık Köyü Rumu, Fode oğlu Avram ve Sokrat-Dimit-Panayot'un Çerkes Nuri'yi balta ile öldürmesi; Temmuz 1919'da Eksel Köyü'nden İslam oğlu Mehmet, Abaza oğlu Mehmet ve Şiran göçmenlerinden Şerif, Fındıcak Köyü'nden Şükrü'yü şehit etmeleri; Temmuz 1919'da Karkın Köyü'nden koca Bekir oğlu Ali'yi katletmeleri, Kasım 1920'de Destek

<sup>216</sup>A.T.A.S.E., Klasör 1336, Dosya: 2/21, Fihrist: 180-182.

<sup>217</sup>Gedikli, a.g.e., s.371.

<sup>218</sup>Gedikli, a.g.e., s.380-382.

<sup>219</sup>A.T.A.S.E., Klasör 1336, Dosya: 2/21, Fihrist: 180-182.

<sup>220</sup>Temiz ve Peynirci, a.g.e., s.68.



Köyü'nden Ali oğlu Şükrü ve Ali oğlu Ahmet'i köy civarında kurşunla öldürmeleri, 09.09.1920 tarihinde Malatyalı Tüccar Asım Beyin Tokat-Sivas yolunda soyularak öldürülmesi, Erbaa'daki 47. Piyade alayının 20.07.1920'de Rum haydutların baskısına uğrayarak 4 şehit verilmesi ve Sarıtarla Köyü'nden çete Lefteroğlu Yorgi ve Dimitri tarafından 1920'de dört Türk'ün kurşuna dizilmesidir.

İstiklal Harbi hazırlıklarının artmasıyla birlikte Rumların lokal saldırılarının daha şiddetlenerek bölgesel çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. Nitekim 1921-1922 yıllarındaki Rum çetelerinin eylemlerinin bazıları şöyledir; 29.07.1921 tarihinde Aladun Köyü halkı, Cuma namazından sonra baskına uğrayıp katledilmiştir; 400 haneden oluşan Sühanlı Köyü'nü yakarak 2500 büyük baş hayvanı katledilmesi; 21.01.1921'de Eksel Köyü'nde 20 kadar erkek ve kadın, Rum çeteleri tarafından öldürülmesi, Ekim 1921'de Endikpınarı Rumları Karadağ civarında Niksar'dan gelen katırcıları çevirerek Trabzonlu Asım Ağa'nın 14 baş atını yükleri ile birlikte gasp etmişler, oğlu Mehmet'i yaralayarak ve jandarma eri Reşadiyeli Durmuş oğlu Kamili korkunç bir şekilde öldürmeleri; Aralık 1921'de Milal Köyü'nden Bedel oğlu Salih ve Ağcalan Köyü'nden Danacı oğlu Mehmet ve Aladun Köyü'nden Mesudiyeli Yusuf ve Koyulhisarlı Hacı ve köyden Gören Ali'yi korkunç bir şekilde kurşun ve bıçakla öldürülmeleri, Mayıs 1921'de Çermik Köyü'nden Mehmet oğlu Yusuf Ahmet oğlu Mehmet ve Ahmet oğlu Arif'i dağa kaldırarak parçalamak suretiyle öldürmeleri; Mart 1921'de Bidevi Köyü'nden Mehmet oğlu Mehmet, Makas oğlu Osman, Uzun Ömer oğlu Abdi, Kader oğlu Mehmet, Hasancaoğlu Sabri'nin Kelemiş (Kelendes de olabilir) ve Fadara Rumları tarafından dağa kaldırılmak suretiyle öldürülmesi; Mayıs 1920'de Bidevi Köyü'nden Tonbul oğlu Hüseyin, Kadir oğlu Ahmet ve Boladan'dan Deli Necip, Hatip Ahmet ve Hatip'in Mehmet Göğçukur civarında çatışma sonunda öldürülmesi, Kasım 1921 tarihinde Bidevi'de oturan Mevlid'i tarlasında çift sürerken kurşunla öldürülmesi; 1922'de Rumlar Hacıbükü Köyü'nü basmaları ve bir kişiyi de şehit etmeleri; Ocak 1922'de Vazli'deki Rum asileri Boladan köyünü basarak 70 hanelik köyü toptan yakıp; köyden Hacı Ali oğlu Osman ve Hacı Ali oğlu Mehmet ve Molla Hüseyin oğlu Bektaş ve Muhacir Mustafa, Kara Kadir oğlu Hüseyin Muhacir Hüseyin, İmamoğlu Mustafa'nın kızı Keziban ve Şerifenin Annesi Fatma ve Tokmak oğlunun kızı Zekiye ve İmam oğlunun karısı Ayşe'yi ateşle yakarak katletmeleri; Köyü'nü basarak Nalband oğlu Mustafa'yı öldürmeleri; 17 Ağustos 1921'de Haddadi köyünden Muhacir Mevlüd,

Muhacir Ahmet'in karısı Emine Ilıcasu civarında şehit etmeleri; 18 Temmuz 1921'de dört aciz yolcu Rum baskının uğrayarak üstleri başları gasp edildikten sonra vahşice öldürülmeleri; 21 Temmuz 1921 Alucra Muhacirlerinden Rasim Çavuş Abdullah, Mehmet, Ayşe isimli bir kadının Amasya'dan döndükleri sırada Ilıca Köyü altında yakalanıp Kırkharmanlar Rum Köyü'ne götürülüp katledilmeleri; 8 Ekim 1921'de Karabük Köyü'nden Kocaosmanoğlu torunu Nazım, Karabıyık oğlu Mehmet, Sarı Veli oğlu İsmail, Koca Osman oğlu Veli ve Mehmet in karısı Zübeyde, Hacı Mustafa'nın gelini Fatma, Karabıyık oğlu Mehmet in kızı Zeynep, Sarı Veli oğlu Ali'nin karısı Rukiye, Osman'ın kızı Dudu, Koca Osman oğlu Yusuf'un kızı Emine, Yozgatlı Mehmet'in karısı Hatice, Yozgatlı Velinin kızı Ayşe, Sarı Veli'nin oğlu Alinin Gelini Emine, Yozgatlı Mehmet'in kızı Fatma, İmam Mehmet Efendi'nin kızı Saniye, Eniklinin Hanım olmak üzere toplam 4 erkek, 12 kadın ateşe atılarak katledilmeleri; aynı köyde Rumlar tarafından yakılan 30 evde de çocuk kemikleri bulunması; 18 Haziran 1921'de Kızöldüren Rum Köyü civarında başları bedenlerinden ayrıldığı için kimliği tespit edilemeyen iki Müslüman bulunması; Eylül 1921'de Karlık Köyü'nden Teberoğlu Mehmet, Necip Çavuş ve Abdullah Kişioğullarından Mehmet Rumlar tarafından kurşunla öldürülmesi; 12 adet evin yakılması ve köyden Ali Osman ve Tuzcu oğlu Ahmet'in kızı Zeynep ve Abdullah Kişioğlu Şemsettin ve karısı Emine'nin ve Ali Osman'ı dağa kaldırarak korkunç bir şekilde katletmeleri, Temmuz 1921'de Urusu Köyü'nden Musa ve Karasavı Köyü'nden Sülüş oğlu Emin ve kardeşi Mehmet ve Hacı Pir oğlu Mehmet kurşunla öldürülmesi; Karasavul Köyü'nden Süleyman, Tomrukcu oğlu Osman, Süleyman oğlu Ahmet, Akgül oğlu Veysel Çarşamba ile Çörekli Köyü'nde öldürülüp cesetleri yok edilmesi; Temmuz 1921'de Düzce'den memleketlerine giden 3 askerin korkunç bir şekilde öldürülmeleri; 20 Haziran 1921'de Zoday'da Refahiyeli Muhacir Abdullah öldürülüp eşyası gasp edilmesi; Haziran 1921'de Tirebolu'dan Mustafa, Mehmet ve Giresunlu Durmuş adında hava değişimi izninden dönen üç asker Karapınar ve Harmancıklı Rumları tarafından öldürülmesi; 2 Haziran 1921'de Karsavul Köyü'nden Osman, Ahmet, Veysel, Süleyman ve kimliği belirlenemeyen 5 arkadaşını vahşice öldürülmesi; 10 Eylül 1921'de Ohanes ve arkadaşları olan Rumlar tarafından Nuhi Müslüman köyünden götürülen Çakır Mahmut, Yüncü oğlu Mehmet'i öldürülmeleri; 2 Haziran 1921'de Destek Nahiyesi Müdürü'nü öldürülmesi; 2 Haziran 1921'de Karsavul civarındaki değirmende Karapınar Rumları tarafından 2 Müslüman

kafaları kesilmek suretiyle öldürülmesi; 20 Ocak 1921’de Destek Karakol Kumandanı Rıfat Efendi korkunç bir şekilde şehit edilmesi; Şubat 1921’de 12 asker Senriç Rum Köyü civarında şehit edilmesi; Eylül 1921’de İskili Köyü Rumları Erzurum göçmenlerinden Arif’i ve adları belirlenemeyen iki arkadaşını öldürüp mallarını gasp etmeleri; Dazlı’da hareket yapan 53. Alay Kılavuzlarından Aleddin Köyü’nden Durmuş oğlu Mustafa ve Eksel’de oturan Paşa oğlu ile birlikte iki askeri şehit etmeleri; Nisan 1921’de Eksel’de oturan Ömer, Hüseyin, Ali oğlu Ömer boğazlanarak öldürülmesi; Ağustos 1921’de Boraboy Köyü’nde Ahmet oğlu Kaya ve Mustafa oğlu Ali ve Mehmet’i öldürüp 128 sığırı gasp etmeleri; Halamaz Köyü’nden Osman oğlu Kaya ve Mustafa’nın kızı Fatma Kürt Hasan oğlu Osman’ı kurşunla şehit edip, 220 sığır ile 400 davarlarını gasp etmeleri” bu olayların bazılarıdır<sup>221</sup>.

Fethi Bey bu durumu; “Silahlarını vermek istemeyen Pontus çeteleri Nebyan Dağları’nı merkez aldılar. İslam köylerine tecavüze başladılar. Tokat, Amasya, Giresun, Samsun havalisinde çeteler 1.303 kişiyi şehit, 147 kişiyi cerh etmişlerdir. Yakılan evler 3.300’ü geçmiştir”<sup>222</sup> sözleriyle anlatmıştır.

Ankara’da Milli Hükümet kurulduktan sonra devam eden ve Milli Mücadele sonunda düşmanın yurttan tamamen atılmasıyla sona eren bu mesele Tokat ve civarında aslında savaşın tüm sıcaklığıyla yaşandığını göstermektedir. Tüm bunlara bakıldığında; Rum çetelerinin 1921 yılının sona kadar toplam 1641 Türk’ü öldürdüğü, 323 Türk’ü yaraladığı ve 3723 evi yaktıkları tespit edilmiştir. Bu çeteler bölge halkına maddi manevi büyük acılar yaşatmışlardır<sup>223</sup>. Genelkurmay Başkanlığı’nın verdiği rapora göre ise Rum çeteleri, 1.817 Türk’ü öldürmüş, 3.723 ev yakmış ve 1.800 civarında soygun gerçekleştirmiştir<sup>224</sup>.

### 3.2.1.3. Pontusçu Rum İsyanının Bastırılmasında Tokat Sancağının Rolü

Milli Mücadele yıllarında düşman işgali görmeyen fakat ve Rum ve Ermeni çetelerinin düşmanca faaliyetlerine maruz kalan Erbaa çok büyük bedeller ödemiştir.

<sup>221</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272. 0.0.11, Yer No: 18.88.10; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272. O.O. 11, Yer No: 17.75.11.

<sup>222</sup> *Vakit*, 2 Kanun-i Sani 1922.

<sup>223</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1335, Dosya: 2/27, Fihrist: 8-26.

<sup>224</sup> Yılmaz, a.g.e., s.99.

Silah, mühimmat ve her türlü zenginlikle bölgede terör estiren bu çetelere karşı Tokat halkı mücadeleyi bırakmamıştır<sup>225</sup>.

Daha Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geldiği sıralarda Topal Osman Rumları tedip için Erbaa'ya gelmişti. Belediye Başkanı Topal Şevki, Topal Osman'a yardımcı oldu. Topal Osman asayiş için Erbaa'ya geldiği zaman, şehirdeki Rumlar hep dağlara kaçmıştır<sup>226</sup>. Devlet içine düştüğü durumu toparlamaya çalışırken Tokat halkı da boş durmamış, bir yandan Milli Mücadele'ye destek verirken diğer yandan Rumlara karşı silahlı mücadelesini sürdürmüştür Nitekim hatıratında bunlara yer veren Tokat kahramanları şöyle demektedir: *“Rumlar Erzenüsü basmış ve köyde üç gün eğlenmişler. Rumlar köyde çok adam ve çocuk öldürmüştü hatta köy imamının karısının memesini kesmişlerdi. Kadın ertesi gün bağırarak can verdi. Bunun üzerine Erzenüs'e hareket ettik. Biz varmadan Çerkez Kamil Anastas'ı vurmıştu. 7-8 Rumu da biz öldürdük. Rumlar Milal'i basınca kaymakam ve jandarma kumandanı bizi yardıma çağırıldı. Köye vardığımızda köy yanıyordu. Rumlarla müsademeye girdik sırf 3-4 Rumu ben vurdum, o gece 12 Rum öldürmüştük”*.<sup>227</sup>

Bundan başka sayısı 20.000 askere ulaşan Merkez Ordusu'nun kurulmasının ardından bölgede ağırlığını hissettiren Ankara Hükümeti Samsun Metropolitliği'nde yaptığı aramalarda elde edilen belgelerden Fatsa, Ünye, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Kayseri, Ürgüp, Tokat'ta birer şubesi olan yasadışı Müdafaa-i Meşruta Komitesi'nin nizamnamesini ele geçirmiştir<sup>228</sup>. Bulunan belgelerin Pontus mahkemelerinde kullanılmasını tavsiye eden Merkez Ordusu Kurmay Başkanı Hüseyin Ahmet Bey'e göre derhal yapılması gereken, şube mensuplarının açığa çıkarılması gerektiği bildirilmiştir<sup>229</sup>.

Ankara'da Milli Hükümet kurulduktan sonra bile hükümeti uğraştıran bir mesele olmuştur. Rumların bu yıkıcı faaliyetler TBMM'nin açılmasından sonraki meclis tartışmalarında dahi yerini almıştır. Öncelikle Pontus sorununu çözmek amacıyla dağlardaki asilerin silahlarını teslim etmelerine yönelik TBMM'de bir çağrı yapma

<sup>225</sup>Cinlioğlu, *Ulusal Savaşta...*, s.28-29.

<sup>226</sup>Cinlioğlu, *“Ulusal Savaşta...*, s.29.

<sup>227</sup> Temiz ve Peynirci, a.g.e., s.82.

<sup>228</sup> Onar, a.g.e., s.26-28.

<sup>229</sup>Mustafa Balcıoğlu, *İki isyan: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2003, s.10-11.

gereği duymuştur. Bu amaçla Samsun'a gelen Dahiliye Vekili Fethi Bey; Samsun, Amasya, Tokat Mutasarrıflıkları vasıtasıyla dağlardaki Rum asilere yönelik bir beyanname neşredilmiştir<sup>230</sup>.

Dahiliye Vekili Fethi Bey'in hükümet kanunlarına uymaya ve teslim davet ettiği Pontus çetelerinin belirlenen müddet zarfında teslim olmamaları üzerine yapılan takip harekatiyle, büyük bir kısmı etkisiz hale getirilen çeteler yavaş yavaş Kavak, Bafra, Ladik, Erbaa'daki hükümet yetkililerine teslim olamaya başlamışlardı. Erbaa'da teslim olan çetelerden Fethi Bey'e çekilen telgrafta; 14 Şubat 1922 tarihli beyannamede Rumlara yönelik ibraz edilen şefkat ve insaniyetten dolayı teşekkür edilmekte, o ana kadar kendilerine hakikati anlatacak biri gelmediğinden yapılan çağrıyla vakit geçirmeden teslim oldukları, dışarıdan hiçbir teşvik görmediklerinin altı çizilmekteydi.

Pontus namı altında seferberliğin ilk yıllarından itibaren Samsun, Çarşamba, Erbaa'dan Tokat'a kadar olan bölgedeki Müslüman köylerine karşı enva-i mezalim yapan Pontus çetelerine karşı gerekli tedbirlerin alınması için TBMM birçok müzakereye sahne olmuştur. Tokat Mebusu Rıfat Bey'e göre yapılması gereken; Samsun, Amasya, Tokat Sancaklarının efradının bölgedeki mevcut kuvvetleri takviye için gönderilmesi ve başlarına da Fethi Bey'in getirilmesiydi. Fevzi Paşa'nın teklifiyle silah altına alınacak efradın elbiselerinin tedarikinin o yöreden karşılanmasına karar verilmişti. Samsun civarına gönderilen Fethi Bey'in idare ettiği askeri harekât ise köylerdeki kadınların ve yaşlıların çeteleri himayelerine almalarından dolayı beklenen kati neticeyi vermemekteydi<sup>231</sup>.

Nihayet 12 Haziran 1921'de Hükümet aldığı kararla 15-50 yaş arasındaki Rum gençlerin iç kısımlara nakline karar vermiştir. Eli silah tutan Rumların Amasya, Tokat livaları dahiline sevki emrini veren Merkez Ordusu Rumların sevklerinde muhafızlık etmek üzere mahalli hükümetlerin talep edeceği müfrezeleri firkalardan tahsis edileceğini bildirmiştir. Verilen talimatlara harfiyen uyulmasını, emre aykırı hareket

<sup>230</sup>TBMM Gizli Celse Zabıtları, (1920). İ: 125, C: 3, 29.12.1336; TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 98, C: 2, 15.11.1336.

<sup>231</sup>*Vakit*, 12 Mart 1922.

edecek olan subay veya erlerin memleket menfaatine aykırı hareketlerinden dolayı cezalandırılacaklarının altı çizilmiş ve 16 Haziran'da vurgulanmıştır<sup>232</sup>.

Bu şekilde Rumların iç kesimlere nakli gerçekleşirken bir yandan da Pontusçuların yargılanmaları devam etmiştir. 1921 yılı sonuna kadar Samsun İstiklâl Mahkemesi, Pontus Meselesi'nden dolayı üçü Müslüman, 174'ü Rum olmak üzere 177 kişiyi idam etmiştir. 74 kişi gıyaben idama, 10 kişi kürek cezasına çarptırılmıştır. İki kişi de hapsedilmiştir. 34 kişi şüpheli görülerek Milli Mücadele'nin sonuna kadar sürgün edilmiştir<sup>233</sup>.

Sevke tabi tutulan Rumların firar ve casusluk gibi faaliyetlerini minimize etmek için Nurettin Paşa, Sivas'a gelen ilk Rum kafilesi örneğinde olduğu gibi onları daha içeriye Elbistan'a sevke karar vermişti. Sevk işlemi sırasında sanayide çalışabilecek olan ustaların ayrılarak bunların isimlerinin de alarak sütunlarına taşımaktaydılar: *"Kafilenin muhafazası çok ciddi bir şekilde temin edilmişti. Böylece oldukları gibi Mesudiye'ye salimen varmıştılar. Kasaba ve köylerde kalan aileleri çok ciddi muhafaza ettirdim ve bu hususta her gün alaka gösterdim. Lehül-hamd hiçbir fenalık vukua gelmedi."*<sup>234</sup>

Eli silah tutan Rumların iç kısımlara sevki esnasında bu uygulamayı baltalamak için Kavak civarında o yöredeki Rum köylerine sığınıp lojistik destek gören Pontusçu çeteler bu kafilelere saldırmışlardı. Bu saldırılar esnasında gerek muhafızlardan gerekse sevke tabi tutulanaından kayıplar verilmişti. Öncelikle 766 kişiden ibaret olan kafilenin sevki sırasında yaşanan çatışmada yaralı ve ölümler olduğu gibi kargaşadan yararlanan bir çok Rum da firar etmişti. Bunun üzerine civardaki Rum köylerinin de kaldırılması için çalışmalar başlatılmıştır. Zira yöredeki Rum kadınların eşkıyaya erzak, cephane ve diğer ihtiyaçlarını karşıladığı, bayan öğretmenlerin okullarda Pontusçuluk fikri aşıladığı yapılan tahkikatlarla anlaşılmıştı. Buradan yola çıkan Ankara Hükümeti kıyı köyleriyle Bafra, Nebyan, Kocadağ, Ladik, Havza, Tavşan Dağları, Tokat Sancağı'nın Destek Boğazı ve Heris Dağları'ndaki Rumların da sevklerine 2 Temmuz 1921'de karar

<sup>232</sup> A.T.A.S.E., Klasör 1335, Dosya:2/27, Fihrist: 8-26.

<sup>233</sup> Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1998, s.122.

<sup>234</sup> *Vakit*, 31 Ağustos 1921.

vermiştir. Ertesi gün Karadeniz kıyıları 12 Haziran'dan itibaren savaş alanı ilan edilmiştir<sup>235</sup>.

Bu sancılı dönemde tehcir genişletilerek kadınlarla beraber ihtiyaçları da kapsar hale getirilmişti. Nitekim bu haklı durum Nureddin Paşa'ya göre Rum kadınlarının Pontusçuluk emeli güden erkeklerine fikren, beden ve malca yardım etmelerinden kaynaklanmıştı<sup>236</sup>.

Öte yandan Tokat dağlarında ve ormanlarında Pontus çetelerinin takibi için eşraf ve ahalinin gösterdiği çaba dönemin gazetelerinde “Türklük ve eski Osmanlılığın bir numunesiydi.” Yardım için gelen bahadır köylülerle Kürtler, Çerkezler kısaca tüm Tokat köylüleri üzerlerine düşen vatan vazifesine yerine getirmek amacıyla adeta yarışmaktaydılar<sup>237</sup>.

Tokat'ın Yaylacık ormanlarında yuvalanıp civar Müslüman köylerine tecavüzlerde bulunan Rum eşkıyasına karşı Tokat'ta yapılan sıkı takip neticesinde yapılan sıcak temasla 100'den fazla kayıp verdirilmişti<sup>238</sup>. Eşküyadan 700'den fazla Rum'un yakalanarak bölgenin temizlenmesi üzerine Dâhiliye Vekaleti, Tokat Mutasarrıflığına bir teşekkür yazısı göndermiştir.

Sonuç olarak 1921 tenkil harekâtı sonunda 3.877 çeteci öldürülmüş, 117 çete kampı yıkılmış, buna karşılık 210 asker ve 704'ü halktan olmak üzere 914 Müslüman ölmüş ve 439 hane tahrip edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın verdiği rapora göre ise bu mücadele sırasında öldürülen Rum sayısı 11.118'dir<sup>239</sup>. Tokat Vekili Fethi Bey'e göre: “Tokat, Amasya, Giresun, Samsun havalisinde çeteler 1.303 kişiyi şehit, 147 kişiyi cerh etmişlerdir. Yakılan evler 3.300'ü geçmiştir”<sup>240</sup>.

Ayrıca isyancı Rumları yargılamak üzere görevlendirilen İstiklal Mahkemesi 1921 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Mahkeme'nin görev bölgesi; Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak belirlenmiştir. Samsun İstiklal Mahkemesi,

<sup>235</sup> Süleyman Beyoğlu, *Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa*, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s.359.

<sup>236</sup> Beyoğlu, a.g.e., s.372.

<sup>237</sup> Kurt, a.g.e. s.338-339.

<sup>238</sup> Balcıoğlu, a.g.e., s.114-120.

<sup>239</sup> Yılmaz, a.g.e., s.99.

<sup>240</sup> *Vakit*, 2 Kanun-i Sani 1922.

asker kaçakları probleminin dışında, mahkemenin faaliyet bölgesinde yaşanan ayrılıkçı Rum faaliyetleri ile de ilgilenmiştir<sup>241</sup>. Tenkil, yargı ve silahlı mücadele şeklinde üç koldan sürdürülen mücadeleler sonucunda 1922 yılına gelindiğinde alınan idari tedbirler de isyancılara karşı etkili olmuş ve böylece 6 Şubat 1923'te Pontus İsyanına tamamen son verilmiştir.

Bir kısım Rum çeteleri de 1923 yılı başlarında Yunanistan'a gitmişlerdir. Aynı yıl Lozan'da imzalanan Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'yle geride kalan Rumlar da 1924 yılı sonuna kadar Tokat Bölgesi'nden ayrılmışlardır. Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum Devleti Kurma hayali böylece sona ermiştir.

### 3.2.2. Ermeni Çetelerinin Tokat'taki İhanet ve İsyanları

Rusların tarih boyunca ana hedeflerinden birisi olan sıcak denizlere inme politikasına ve bunun bir sonucu olarak doğuda Ermenilerin Ruslar lehine hareket etmesinden bahsedilmiştir. Ruslar doğuda kurulacak bir Ermenistan sayesinde sıcak denizlere inecek, Ermeniler ise devletlerini kuracaklardı<sup>242</sup>.

Daha Birinci Dünya Savaşı'nın başında yurdun genelinde Osmanlı'ya isyan ederek Rusların safında Türk kanı döken Ermeniler 1915 yılından itibaren tehciire zorlanmış ve sonrasında Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordularının başarılı cephe savaşlarıyla Erivan bölgesine yerleşmeleri sağlanmıştır.

Bu kapsamda Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürekliliğinden hiçbir şey kaybetmeden devam eden Ermeni sorunu, savaşla beraber hızla ivme kazanmış ve zirveye ulaşmıştır<sup>243</sup>. Özellikle Ermeni çeteler Doğu Anadolu'da işgallerin yanı sıra katliamlara da başlamışlardı. Katliamlar Nahçıvan ve Karabağ bölgesine de yayılmıştı. Tüm bu haksız eylemlerin dışında Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'de iki milyondan fazla Ermeni'nin yaşadığını savunarak Vilayet-i Sitte'nin dışında Adana, Mersin, İskenderun, Tokat, Amasya ve Trabzon'un da kendilerine verilmesini istemekteydiler.

<sup>241</sup> Aybars, a.g.e., s.92-122.

<sup>242</sup> Ali Güler, *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, B.Y, İstanbul: 2013, s.15.

<sup>243</sup> Selim Hilmi Özkan, *XVII. Yüzyılın Sonlarında Hıristiyan Birliği Projesi ve Ermeniler*, C. 4, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2009, s.89-91.



Mondros Mütarekesi sonrasında ise Türk Ordusu Kafkaslardan çekilmiş, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi küçük devletler kurulmuştur. Ermenistan Taşnak Hükümeti Erivan, Gümrü ve Kars'ta kuruldu ve amacı Doğu Anadolu'yu işgal etmektir. İtilaf Devletleri Ermenilerin bu emelini desteklemekteydi<sup>244</sup>.

Bu destekten cesaret bulan ve tehirden sonra bir şekilde Anadolu'da kalmayı başarmış Ermeniler ise Güneyde Fransızlara Orta Karadeniz ve Tokat yöresinde Rumlara destek olarak Müslüman-Türk kanı akıtmaya devam etmişlerdir. Nitekim İstanbul Hükümeti'ni temsilen 1921 yılında Londra Konferansı'na giden Tefik Paşa 19 Şubat 1921'de Daily Telegraph gazetesine verdiği beyanatta şöyle demiştir: *“Ermeniler, İsviçre ve Rusya’da ihtilalcilerden ve anarşistlerden komitalar teşkil ederek suikastlara başlamışlardı. Bunlar Osmanlı’nın harici ve ananevi düşmanları tarafından teşvik edilmişlerdi. 1895 yılında İstanbul’da vuku bulan ve birçok masum insanın canına mâl olan hadiseler esnasında Hariciye Nazırı idim. Katillerin Heyet-i Vükelâ’ya atmak istedikleri bomba yanlış bir odaya atıldığından hayatım kurtuldu.”*<sup>245</sup>.

Paşa'nın da belirttiği üzere Tokat'a geldikleri andan itibaren de Patrikhane'nin direktifleri doğrultusunda hareket Ermeniler Mustafa Kemal Paşa'yı çete reisi olarak vasıflandırarak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasını engellemek için çaba sarf etmişlerdir.

Özellikle Ermeni çetelerinden Samuel ve Mihran çeteleri bölge halkının hayvanlarını gasp ettikleri gibi kendilerine karşı gelenleri de öldürmüşlerdir. Samuel çetesi, 17 Nisan 1919'da Mihran çetesiyle birleşerek Boğazlıyan ve Maden kazalarının Aktaş ve Başaçanak köylerini basıp ahaliyi katlederek mallarını gasp etmişlerdir<sup>246</sup>.

Çengelhan Olayı ve Ortaköy'ün İşgali konusundan bahsetmek yerinde olacaktır. Zile'ye bağlı Ortaköy Bucağı 9 Eylül 1920'de Ermeni asilerce basılmıştır<sup>247</sup>. Amasya ile Tokat arasında bulunan Çengelhan ise 8 Eylül 1920 günü 120 kişilik bir asi kuvveti tarafından sarılmıştır.

<sup>244</sup> Şahin, a.g.e., s.730.

<sup>245</sup> İkdâm Gazetesi, 26 Şubat 1915.

<sup>246</sup> Nigar Esüntimur, *Yozgat ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehcir ve Yargulamaları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s.74.

<sup>247</sup> Davut Kılıç, *Tarihte Türkler ve Ermeniler Külliyyatı*, C. 8, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 91.

Bu asiler, korkularından Amasya ve Tokat'a kaçmakta olan halkın ve tüccarların eşya ve paralarını, arabalarının atlarıyla koşumlarını zorla alarak direnmek isteyenleri öldürdükten sonra Turhal'ın kuzeyindeki Boğalıdağ köyüne çekilmişlerdir. Zile'ye bağlı Ortaköy Bucağı 9 Eylül 1920'de Ermeni asilerce basılmıştır<sup>248</sup>.

Bunun üzerine Sorgun'da bulunan Yozgat ve Boğazlıyan milli kuvvetlerine ait 169 atlıdan oluşan müfreze Jandarma Binbaşı Naci komutasında gönderilmiştir. Ancak bu birlik asilerce dağıtılmış ve bunların içinden 70 kadarı asilere katılmıştır. Bu olay üzerine Genelkurmay Başkanlığı İkinci Kuva-yi Seyyare'ye bölgeye gitme emrini vermiştir. 19 Eylül 1920'de 420 er, 4 makinalı tüfek ve 2 toptan ibaret bu kuvvet Binbaşı Çolak İbrahim komutasında asilerle girdiği çatışma sonucu asileri dağıtmayı başarmıştır<sup>249</sup>. Böylece Samuel çetesi bölgede barınamamış ve 4 Eylül 1919 tarihinde Aziziye'nin (Pınarhisar) otuz kilometre güneybatısındaki Karakilise'den Adana'ya geçmiştir<sup>250</sup>.

Bu geçişin bir sebebi bölgede çetecilik için zorlaşan şartlar olduğu gibi diğer bir sebebi de Adana'da bulunan Fransızların Ermeni çetelerini koruma altında tutmaları ve çeteler vasıtasıyla Müslüman halk üzerinde baskı kurmaya çalışmalarıdır. Ermeniler, bölgedeki faaliyetleri alınan önlemlerle kısıtlansa da her fırsatta Milli Mücadele'ye karşı olan güç odaklarıyla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir<sup>251</sup>.

Ermeniler Çapanoğulları tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Meclis'e karşı başlatılan ayaklanmada da yer almışlardır.<sup>252</sup> Yozgat'taki evlerden bazılarında saklanarak Kuva-yı Milliye kuvvetlerine silah ve bomba atmışlardır. Çerkez Ethem kuvvetleri Tokat ve Yozgat'taki Çapanoğlu ve Ermeni isyanına çok sert bir karşılık vererek isyancıları cezalandırmıştır. Böylece Tokat Ermenilerinin 6 Ocak 1893 tarihinde başladıkları isyan ve çetecilik faaliyetlerinin son halkası da ortadan kaldırılmıştır<sup>253</sup>.

<sup>248</sup>Kılıç, a.g.e., s.91.

<sup>249</sup>*Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*, C. IV, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara 1974, s.108.

<sup>250</sup>Karaca, a.g.e., s.233.

<sup>251</sup>Karaca, a.g.e., s.127-128.

<sup>252</sup>Nejdet Bilgi, "Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey'in Hatıraları", Haz. Ali Şakir Ergin, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S. 2, 2008, s.279.

<sup>253</sup>Karaca, a.g.e., s.237.

### 3.2.3. Postacı Nazım, Sulusaray ve Zile İsyanının Tokat'a Yansımaları

Ermeni ve Rumların isyanlarına ek olarak bazı kesimlerin çıkarları doğrultusunda Milli Mücadele süresince isyanların çıktığı ve bu nedenle Tokat ve civarında önemli çatışmalar yaşandığı görülmektedir.

Bölgedeki ilk huzursuzluk Sivas'da Postacı Nazım tarafından çıkarılmıştır. İsyanın lideri ve Eski Nahiye Müdürlerinden olan Hüseyin Nazım Yenihan (Yıldızeli-Sivas) posta nakliyatını üzerine almış; fakat zimmetine para geçirdiği için hakkında tahkikat açılmıştır. Bu zat isyancı teşkilatını bölgede kurarak kendilerine “Halife Ordusu” adını vermiş; Nisan 1920 tarihinde Yozgat beyleriyle de temasa geçerek bir isyan hareketi başlatmıştır.

Bu isyancıların ilk eylemleri Sivas Yıldızeli bölgesinde çıkmıştır. Hüseyin Nazım, kendini kanun takibinden kurtarmak amacıyla Yıldızeli civarındaki köylerden birinde saklanmıştı. Eski Müdafaa-i Hukuk mensuplarından Çerkez Kara Mustafa ve Katil Salih ile beraber Yıldızeli- Akdağmadeni arasındaki köylerde dolaşarak İstanbul Hükümeti lehine propaganda yapmaya başladı. İsyanı gerekçe olarak ise “Sivas Kongresi kararıyla ağnam vergisinin arttırıldığı, tekâlif-i harbiye usulünün getirileceği, Kuvay-i Milliyeciler'in halkın canına ve malına kastettiği, yapılanların hiçbirinden Padişah'ın haberi ve rızası olmadığı” gibi propagandalarla halkı etkilemeye çalışmışlardır<sup>254</sup>.

1920 Mayısında Direkli nahiyesinde ilk silahlı toplantılarını gerçekleştirilerek başlayan bu isyan 14 Mayıs 1920'de Hüseyin Nazım Yenihan'a bağlı bir köy olan Kaman'da Ankara Hükümeti'ne karşı isyan ettiğini resmen açıklamasıyla sonradan Tokat yöresini de etkileyecek bir ayaklanmaya dönüşmüştür<sup>255</sup>. Bolu ve Düzce bölgesinden kaçıp gelen Çerkezler'i de etrafına alarak Yıldızeli çevresindeki teşkilatını genişletti.

Kontrolün elden çıktığını gören Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin, bir batarya ile takviye ettiği piyade taburunu 25 Mayıs 1920'de Yıldızeli'ne göndermiştir. Aynı tarihlerde Sulusaray'da da asiler toplanmıştı. Amasya'dan 5. Kafkas

<sup>254</sup>Yümlü, a.g.e., s.409.

<sup>255</sup>Türk İstiklal Harbi, a.g.e., s.91.

Tümeni'ne bağlı 10. Alay'ın 2. Taburu, 17 Mayıs'ta Zile'ye ve aynı alayın Tokat'ta bulunan 3. Taburu da Yıldızeli'ye doğru harekete geçmiştir<sup>256</sup>.

İsmet Paşa, Kazım Karabekir'e bir telgraf çekerek isyanın bastırılması için bir süvari birliği istemişse de Doğu'daki Ermeni meselesi yüzünden bu birlik gönderilememiştir. Duruma müdahale etmek için Antep çevresinde bulunan Kılıç Ali Bey 1 Haziran 1920'de gönderilmiştir.<sup>257</sup> Bu arada isyan hadisesi de hızla yayılmış ve 8 Haziran 1920'de Akdağmadeninin Boğazköy, Bahsayış, Hamit, Yeniyan köyleri asilere katılmıştır<sup>258</sup>.

Buna karşılık; 11 Haziran 1920'de Tokat'ta koşullanmış bulunan bir tabur, 5 subay ve 251 er Kılıç Ali Bey'in emrine girmiştir. Bu durum üzerine, İkinci Kuvay-i Seyyare birliği adını alan İbrahim Bey birliği yine bulunduğu Eskişehir bölgesinden Yozgat'a giderek oradaki ulusal birlikler ve jandarma birlikleriyle birlikte dağınmak üzere bulunan ve soygunculuğa da başlamış olan haydutları yaklaşık üç aylık bir zamanda etkisiz hale getirebilmiştir.

Atatürk'ün çok büyük önem verdiği bu olay, Nutuk'ta şu şekilde yer almaktadır:

*"...Ayaklananlar 27-28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920'de ayaklananlarda başka bir bölüm de Tokat yakınında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir kısmını tutsak ettiler. Ayaklananlar 6-17 Haziran gecesi Zile'yi ele geçirdiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek kendilerini savundular. Ama yiyecek ve cephaneleri tükendiğinden isyancılara sonra teslim oldular. Ayaklanmalar, 23-24 Haziran 1920'de Boğazlıyan'a taburumuza baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasya'da bulunan Beşinci Kafkas Tümeni Cemil Cahit Bey komutasında olarak isyancıların üzerine gönderildi. Antep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de bir birlikle ile bu bölgeye getirildi"<sup>259</sup>.*

<sup>256</sup> Akşin, a.g.e., s.88.

<sup>257</sup> Ali Kılıç, *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.32.

<sup>258</sup> Abdullah Kehale, *Milli Mücadele'de İç İsyanlar ve Cemil Cahit'in (Toydemir) Anıları*, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, İstanbul 1997. s.101-104.

<sup>259</sup> Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.600-602.

İsyanın bastırılmasında öncelikle 12 Haziran sabahı Zile'ye girdiğini belirten 5. Kafkas Fırka Komutanı Cemil Cahit Bey; Postacı Nazım, Çapanoğlu Halit, İhsan ve diğer elebaşların kaçmış olduğunu belirtir. Zile'ye girmelerinin üçüncü gecesi Yüklü Bölgesindeki tabura baskın yapılmıştır. Çapanoğlu Halit'in komutasında ve Çopur Yusuf'un da katılımıyla yaklaşık 500- 600 kişiden oluşan bir asi topluluğuyla büyük bir çatışma yaşanmıştır. Zile olaylarına son verilmesi ise 16 Haziran'ı bulmuştur. Çeşitli kaynaklardan edinilen istihbarata göre Postacı Nazım, Aynacıoğulları ve Çapanoğulları, her yönden Zile'ye saldıracaklar ve Zile'yi ele geçirdikten sonra Çorum ve Yozgat üzerinden Kırşehir ve en son Ankara üzerine yürüyeceklerdi. Fakat Zile'nin Milli güçlerin eline geçmesi planlarını bozmuş ve dağılmışlardı. Çorum Mutasarrıfı Cemal Bey'in (Bardakçı) önlemleriyle isyanın Çorum'a bulaşması önlenmişse de Yozgat ve çevresi asilerin bir nevi üssü haline gelmiştir<sup>260</sup>.

Kılıç Ali Bey aynı gün Divanlı Köyü civarında asileri bozguna uğratarak Kara Mağara köyünü ele geçirmiş ve isyanı bitirmiştir<sup>261</sup>. Görüldüğü üzere “Zile Ayaklanması” aslında bir simge addir. Amasya'dan Yozgat'a ve Tokat'tan Alaca ve Çorum'a kadar yaklaşık 2000 kilometre kare gibi geniş bir alanda meydana gelen bu ayaklanmada, Zile olayları bu zincirin sadece bir halkasıdır<sup>262</sup>. Ne var ki Tokat'ın Nutuk'ta dördüncü kez yer alması bu isyan nedeniyle anlatılmasından hareketle Ayrıca “Zile İsyanı” olarak tarihi kayıtlara geçen bir durum söz konusudur<sup>263</sup>.

Tokat'ı ve özellikle Zile'yi içine alan bu ayaklanma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarını büyük ölçüde zorlaştırmış ve Batı Cephesi'nde verilen mücadeleyi de olumsuz yönde etkilemiştir<sup>264</sup>.

### 3.2.4. Yozgat Çapanoğlu İsyanlarının Tokat'a Yansımaları

Orta Anadolu'daki önemli ayaklanmalardan biri olan Çapanoğulları'nın nüfuz sahasındaki Zile-Çekerek arasındaki Ayrancıoğulları İsyanları, başlangıçta birbirinden habersiz ve çete hareketi şeklinde iken, otorite boşluğunun etkisiyle genişlemiştir. Bu

<sup>260</sup>Ömer Hakan Özalp, *Çerkez Ethem Meydan Okuyor*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.34-37.

<sup>261</sup>*Türk İstiklal Harbi*, a.g.e., s.95.

<sup>262</sup>Kehale, a.g.e., s.73-74.

<sup>263</sup>Yılmaz, a.g.e., s.76.

<sup>264</sup>Yılmaz, a.g.e., s.78.

ayaklanmaların başlangıçta ve belli bir aşamaya gelinceye kadar Çapanoğulları ile hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak gelişen olaylara karşı idarecilerin pasif kalması ve Abdülhamit döneminde Tokat'a sürgüne gönderildiği sırada kendilerinden yardım görmüş olduğu Çapanoğulları ailesine karşı minnet hisleriyle hareket eden Yahya Galip, Kılıç Ali Bey'in müfrezesiyle Yozgat'tan ayrılması üzerine evlerine dikilen nöbetçileri dahi kaldırtmıştır. 7 Haziran'da Albay İsmet Bey ve 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin, Çapanoğlu kardeşlerin tutuklanması için Yozgat Mutasarrıfına emir vermişler, bu emri Mutasarrıf Vekili gizlice kardeşlere haber vermişti<sup>265</sup>.

Yozgat ve civarında Padişahçı hareketin üç temel etkenle yayıldığı söylenebilir. Öncelikle Yozgat'ın meşhur ayan ailesi Çapanoğulları, Hürriyet ve İtilaf yandaşı idiler. Yozgat Hürriyet ve İtilaf örgütünün başında bizzat Çapanoğlu Edip Bey bulunuyor, kardeşi Celâl Bey de bu siyaseti benimsiyordu. Büyük Millet Meclisi'ne temsilci gönderilmesi istendiğinde Yozgat'ta belediyede yapılan toplantıda iki kardeş bu hareketin Padişah'a başkaldırmak olacağını belirterek olumsuz yanıt vermişler bunu da Meclis'e bildirmişlerdi.

İkincisi bölgede yoğun olarak yaşayan Çerkez nüfusun Sarayla olan yakın ilişkisidir. Ayrıca Çerkez Ethem'in Batı Anadolu'da padişahçı Anzavur birliklerini ezmesi üzerine bu bölgeden kaçarak Yozgat, Sivas bölgesine gelmeleri bu bölgede yaşayan Çerkezler üzerinde etkili olmuştur.

Üçüncüsü de müzmin bir hal alan eşkıyalığın geldiği noktadır. Eşkıyalıktan daha çok padişahçılar beslenmekteydi. Yozgat civarındaki Aynacıoğulları, Deli Ömer gibi büyük eşkıya çeteleri ve daha küçükleri padişahçı yapı ile hareket etmiştir.

17 Haziran 1920'de Kırşehir Milletvekili Rıza ile Trabzon Milletvekili Hüsrev (Gerede), Büyük Millet Meclisi'ne gönderdikleri telgrafta Yozgat İsyanının Ankara Valisi Yahya Galip'in idaresizliği, belki de tertiplendiği fesat yüzünden çıktığını belirtmişlerdir.<sup>266</sup>

<sup>265</sup>Yümlü, a.g.e., s.410.

<sup>266</sup>Harp Tarihi Dairesi, Arşiv No. 9/ 860, Dosya No. 31.

Çapanoğullarının Mamalı Türkmen aşiretine mensup oldukları bilinmektedir. Çapanoğullarının en eski atası 1704 yılında ölen Ömer Ağadır. Ailenin ilk nüfuzlu lideri Yozgat'a yerleşen ve bu şehrin kurucusu olarak bilinen Çapar-Koca Ömer Ağa'nın tek oğlu Ahmet Paşa'dır<sup>267</sup>.

Çapanoğulları Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki mensubu olduklarını iddia ederek destek vermemişlerdir. Sivas, Tokat ve Yozgat'ta büyük bir nüfuza sahip olan Çapanoğulları Büyük Millet Meclisi üye seçimine karşı çıkararak halkı yaptıkları propaganda ile kışkırtmaktaydılar<sup>268</sup>. Üstelik en başından Milli Mücadele'yi İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele geçirme oyunu olarak değerlendirmişlerdir. Orta Anadolu'da güçlü bir hâkimiyet kuran ve Anadolu'daki ayanlar arasında en güçlüsü olan Çapanoğulları'nın kendi kuvvet ve kudretlerini devam ettirmek istemeleri de isyan etmelerinde etkili olmuştur. Çapanoğlu isyanında bir başka önemli neden İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele aleyhinde yayınlamış olduğu bildirimler ve fetvalardır<sup>269</sup>.

Ankara'da kurulacak BMM girişimini önlemek amacıyla Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'ye Anadolu'daki hareketin Kuva-yi Bagıyye yani eşkıya hareketi olduğu ve bu harekete katılanların öldürülmelerinin farz olduğuna dair bir fetva yayınlanmıştır. Anadolu'daki hareketi yok etme amacını taşıyan bu genelge Yozgat'ta İtilaf ve Hürriyet Partisi'nin başkanlığını yapan Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal'in Ankara'da açılacak BMM'ne karşı tavır almalarına yol açmıştır<sup>270</sup>. Hâlihazırda Heyet-i Temsiliye'nin Yozgat'taki temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne de katılan Madenli Yusuf Bahri Bey'i tayini ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için seçilecek mebusları tespit etmesi bölgede nüfuzlarını arttırma amacını güden Çapanoğulları'nı milli mücadele karşısı bir tutuma itmıştır<sup>271</sup>.

<sup>267</sup>SüleymanDuygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Basımevi,İstanbul 1953;KenanEsengin, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayıncılık,İstanbul 1975, s.14; Halil İbrahim Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", *Belleten*, C. 38, S. 1, 1974, s.215-216.

<sup>268</sup>Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası*, Yay. Haz. Faruk Özerengin,Emre Yayınları, İstanbul 1999, s.663.

<sup>269</sup>Ahmet Yaşar Ocak, "Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı",*Türk Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 7, 1970, s.91.

<sup>270</sup>Yümlü, a.g.e., s.413.

<sup>271</sup>Karaca, a.g.e., s.129-130.

7 Haziran 1920 tarihinde İsmet İnönü ve 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Çapanoğulları'nın tutuklanması için Yozgat mutasarrıf vekiline emir vermişlerdir. Mutasarrıf vekili haberi Çapanoğulları'na gizlice ulaştırmıştır. Bunun üzerine Celâl, Edip, Salih kardeşler akrabalarından Vasıf, Muhlis ve Mahmut Beyleri de alıp 8 Haziran gecesi Köhne (Sorgun) yönünde şehri terk etmişlerdir. Bunun üzerine 9 Haziran 1920'de Yozgat'ta sıkıyönetim ilân edilmiştir. İsyan etmek maksadıyla Yozgat'tan kaçan Çapanoğulları küçük kardeşleri Halit Bey'le birleşmişlerdir.

Çapanoğlu Celâl Bey kendisine Halife Orduları Komutanı unvanını vermiştir. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Halit Beyler, Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım eşkiyayı yanlarına alarak 13 Haziran 1920'de Yozgat civarında Köhne (Sorgun) ilçesi bucak merkezini ele geçirmişlerdir. Burada Devecidağı bölgesindeki Çayırözü Çerkezleri de kendilerine katılmıştır. Asiler 14 Haziran'da Yozgat'ı işgal ederek büyük bir bölgeye hâkim olmuştur. Yozgat Alaca ve Köhne'de 10 gün kadar hüküm sürmüşlerdir<sup>272</sup>.

Yapılan müzakerelerden sonra Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'i Yozgat'taki isyanı bastırmak ve asilerin liderlerini yakalamak için kuvvetleriyle beraber Yozgat'a göndermeye karar vermiştir. Çerkez Ethem'in 70 subay, 2100 er, 1300 hayvan, 4 kudretli dağ topu, bir sahra topu, 8 makinalı tüfekten ibaret Kuva-yi Seyyare'sinin Ankara'ya getirilmesi için özel bir tren gönderilmiştir<sup>273</sup>.

23 Haziran'da Yozgat'a gelen Çerkez Ethem vakit kaybetmeden şehri kuşatarak topçu ateşiyle taarruza geçmiştir. Gafil avlanan Çapanoğlu kardeşler bir kısım asilerle Alaca'ya doğru kaçmışlardır. Şehir kısa zamanda milli kuvvetlerce ele geçirilmiştir. Şehirde 200 kişilik bir müfreze bırakan Çerkez Ethem 24 Haziran günü Alaca üzerine yürümüş, aynı günün akşamı Alaca'yı çarpışma olmadan ele geçirmiştir<sup>274</sup>.

Çapanoğulları Yozgat ve Alaca düştükten sonra bütün kuvvetlerini Arapseyfi'de toplamıştır. Arapseyfi, Yozgat ile Alaca yolu üzerinde sarp bir boğazdır. Çerkez Ethem 27 Haziran 1920'de asilerin toplanmakta olduğunu bildiği Arapseyfi'ye doğru yola

<sup>272</sup>Türk İstiklal Harbi, a.g.e., s.99.

<sup>273</sup>Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s.199.

<sup>274</sup>Esengin, a.g.e., s.170.



çıkıştır. Çerkez Ethem'in en güvenmekte olduğu komutanlardan Parti Pehlivan kuvvetleri boğazın yan ve gerisini kuşatmış, asileri dağıtmıştır<sup>275</sup>.

Bu arada Yozgat'ın alındığı gün Çerkez Ethem BMM'nin çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince şimdiki askerlik binasında askeri bir mahkeme kurarak yakalanan asilerden 12'sini idam etmiştir. Asilerin yargılamalarını sürdürerek 2 Temmuz'da da 22 asiye daha idam etmiştir<sup>276</sup>. Sonradan isyancılardan Halit Bey'in Yozgat'a geri dönmekte olan Kuva-yi Seyyare'ye Alaca'nın güneydoğusundaki Sincan Köyü civarında hücum etmesi üzerine Alaca-Köhne arasındaki çarpışmalarda Çerkez Ethem isyancıları hezimete uğratarak Birinci Yozgat Ayaklanması olarak da bilinen Çapanoğlu isyanını bastırmıştır<sup>277</sup>.

İsyanın bastırılmasından sonra 22 Temmuz 1920'de Bakanlar Kurulu'nda alınan bir kararla Çapanoğullarından hükümet tarafına geçmek isteyenlere 15 gün süre verilmiştir. Daha önce isyan ettikleri gerekçesiyle tutuklananlar aftan yararlanamamıştır. Çapanoğulları 1921 yılındaki affa kadar saklandıkları Aziziye'de (Pınarbaşı'nda) kalmışlardır. Daha sonra alınan bir kararla İstanbul'da zorunlu ikamete mecbur edilmişlerdir<sup>278</sup>.

Çapanoğlu isyanı zaten zor koşullar altında yürütülen Milli Mücadele'ye zarar vermiştir. İsyanın olduğu dönemde Batı Anadolu'da Yunan ordusu 22-23 Haziran 1920'de geniş bir taarruza geçmiştir. 10 Temmuz'a kadar vatan topraklarının önemli bir kısmı düşman eline geçmiştir. İsyan kıt kaynaklarla ve zor koşullar altında yürütülen Milli Mücadele hareketinin hızını yavaşlatması nedeniyle Milli Mücadele ruhuna karşı yapılmış bir ihanet olarak değerlendirilmelidir.

Aile liderlerinin siyasal tercihleriyle yüzyılların alışkanlıkları ailenin Ankara Hükümeti'ne karşı isyan etmesinde etkili olmakla beraber bu eylem basit, ileriye görmekten yoksun ve genel ülke çıkarlarıyla irtibatsız ve çatışan bir tarzdadır. Çapanoğlu ailesinin lideri konumunda bulunanların ülkenin en buhranlı günlerinde düşman işgaline uğrama ihtimali zayıf olan bir bölgesinde İttihatçı düşmanlığının

<sup>275</sup> *Türk İstiklal Harbi*, a.g.e., s.103.

<sup>276</sup> Çerkez Ethem, *Çerkez Ethem'in Ele Geçen Hatıraları/Anıları*, Berfin Yayınları, İstanbul 1994. s.74.

<sup>277</sup> Cemal Bardakçı, *Anadolu İsyanları*, Berikan Yayınları, Ankara 2001, s.232.

<sup>278</sup> Ocak, a.g.e., s.110.

oluşturduğu bir üslupla İtilaf devletlerinin işgaline karşı doğan milli direnişi sadece İttihatçı bir manevra olarak nitelendirmelerinin izahı güçtür<sup>279</sup>.

Öte yandan 5 Eylül-30 Aralık 1920 tarihleri arasında ikinci Yozgat Ayaklanması yaşanmıştır. Milli mücadele yıllarında Yozgat ve civarında çıkan diğer olayların nedeni Çapanoğlu isyanının sonunda affedilen asilerden kurulan 500 kişilik Akdağmadeni Alayı'nın cepheye gönderilmek istenmesiyle bu ikinci isyan hareketi başlamıştır. Bu birlik Ankara'ya iletilmek üzere Yozgat'a geldiğinde 5/6 Eylül 1920 gecesi bunlardan 49 kişi Kuva-yi Seyyare emrinde savaşmak ve çalışmak istemediğinden kaçmıştır. Sonradan kaçan bu kişiler isyanlar çıkarmıştır.

İkinci Yozgat Ayaklanması 23 Eylül 1920'de Ayvalı-Çiçekhöyüğü hattında Kuvayı Milliye birliğinin isyancı çetelerle çatışmaya girerek asileri dağıtmasıyla sona erdirilmiştir. Bundan sonraki dönemde Akdağmadeni ve Zile yörelerinde yapılan taramalarda birçok asi yakalanmıştır. 25 Eylül 1920'de ise Koyunculu Köyü civarında Aynacıoğlu çetesiyle gerçekleşen bir saatlik şiddetli çarpışma sonucunda ise asiler 17 ölü bırakarak Devecidağı yönünde kaçmışlardır. Kasım- Aralık 1920 aylarında dağılan asilerin birçoğunun teslim olması, bir kısmının da öldürülmesi ile İkinci Yozgat Ayaklanması sonlanmıştır<sup>280</sup>.

İkinci Yozgat Ayaklanmasına katılanları yargılama görevi ise Ankara İstiklal Mahkemesi'ne verilmiştir ve mahkeme suçluları yargılamak için Aralık 1920'de Yozgat'a hareket etmiştir. İstiklal Mahkemesi ayaklanmayı kışkırtanlara ve ayaklanmaya katılanlara idam, daha hafif suçlara hapis, sürgün gibi cezalar uygulamış, suçsuz gördüklerini ise serbest bırakmıştır<sup>281</sup>.

Çapanoğlu isyanının bastırılmasından sonra Tokat ve çevresindeki olayların ve MilliMücadele karşıtı hareketlerin devam ettiği görülmektedir. Örneğin Çengelhan İşgali bunlardan en önemlileridir.

Amasya ile Tokat arasında bulunan Çengelhan 8 Eylül 1920 günü 120 kişilik bir asi kuvveti tarafından sarılmıştır. Bu asiler, korkularından Amasya ve Tokat'a kaçmakta

<sup>279</sup> Bilgi, a.g.e., s.280-281.

<sup>280</sup> *Türk İstiklal Harbi*, a.g.e., s.161.

<sup>281</sup> Aybars, a.g.e., s.73.

olan halkın ve tüccarların eşya ve paralarını, akrabalarının atlarıyla koşumlarını zorla alarak direnmek isteyenleri öldürdükten sonra Turhal'ın kuzeyindeki Boğalıdağ köyüne çekilmişlerdir<sup>282</sup>.

Zile'ye bağlı Ortaköy Bucağı 9 Eylül 1920'de asilerce basılmıştır. Bunun üzerine Sorgun'da bulunan Yozgat ve Boğazlıyan milli kuvvetlerine ait 169 atlıdan oluşan müfreze Jandarma Binbaşı Naci komutasında Ortaköy'e gönderilmiştir. Ancak bu birlik asilerce dağıtılmış ve bunların içinden 70 kadarı asilere katılmıştır<sup>283</sup>. Bu olay üzerine Genelkurmay Başkanlığı Yozgat'tan ayrılmış olan İkinci Kuva-yi Seyyare'ye bölgeye gitme emrini vermiştir. 19 Eylül 1920'de Yozgat'a gitmiş olan bu kuvvet Binbaşı Çolak İbrahim komutasında 420 er, 4 makinalı tüfek ve 2 toptan ibarettir. Kuva-yi Seyyare asilerle girdiği çatışma sonucu asileri dağıtmayı başarmıştır<sup>284</sup>.

### 3.3. MİLLİ MÜCADELEYİ ZAYIFLATAN İSYAN ve AYAKLANMALARIN BASTIRILMASINDA TOKAT'IN KATKILARI

Tokat halkının Milli Mücadele hareketine olan genel desteğinin yanı sıra doğrudan bu harekete karşı muhalif bir çizgiyi benimseyen, milli mücadeleyi önlemeye yönelik bu isyanlara karşı mücadelesi İstiklal Harbi süresince devam etmiştir. Bölgede çıkan Pontus Rum isyanları, Ermeni komitelerinin mezalimleri, Postacı Nazım olayı, Çapanoğlu isyanı ile Tokat ve civarında çıkan diğer yerel nitelikli olaylar bölgeyi kan gölüne döndürmüştür.

Daha Samsun'a çıkışının hemen akabinde yani 22 Mayıs 1919 da Samsun'da birtakım çalışmalarda bulunan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gönderdiği raporda, Niksar ve Erbaa yörelerinde kuvvetli beş Rum çetesi bulunduğunu ancak bu çetelerin hareketsiz bir şekilde olduğunu ifade etmiştir<sup>285</sup>.

İşte o dönemde hareketsiz olan çeteler Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte harekete geçmiş ve Tokat çevresinde çıkardıkları isyanlar ile Milli Mücadele'yi engellemeye çalışmışlardır. Üstelik Ermeni ve Rum çetelerinin bu tip isyanları ve bölgedeki diğer çetelerinin asilere karşı verdiği destek zor şartlar altında ve kıt

<sup>282</sup>Taş, a.g.e., s.195-196.

<sup>283</sup>Turan, a.g.e., s.123.

<sup>284</sup>*Türk İstiklal Harbi*, a.g.e., s.108.

<sup>285</sup>Onar, a.g.e., s.357.

kaynaklarla yürütülmeye çalışan Milli Mücadele'nin ve dahası Batı Cephesi'ndeki sıcak çatışmalar karşısında ulusal gücümüzün zayıflamasına neden olmuştur<sup>286</sup>.

Nitekim Batı Cephesi'nde Yunanistan'a karşı savaşı 3. Kolordu ve 15. Kolordu bünyesindeki askeri birlikler yaya ve atlı birlikler olarak isyanları bastırmak üzere görevlendirilmiştir. Bununla birlikte dağlık ve çok dağlık arazi koşullarında isyancılarla baş etmeye çalışan askeri birlikler Batı Cephesi'ndeki görevine dönebilmesi için bu isyanların Tokat halkından destek görmemesi gerekmektedir<sup>287</sup>.

Üstelik Pontus Çeteleri karşısında da Tokat halkı silahlandırılarak toprak ve köyleriyle vatanlarını kendileri korumak zorunda kalmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, 14 Haziran 1919 tarihli telgrafında şöyle demektedir: Tokat sancağında; Erbaa, Niksar kazalarıyla Ladik kazasının doğusunda beş kuvvetli Rum çetesi vardır. Bu çeteler şimdilik faaliyet halinde değillerdir; fakat silahları ve teçhizatları mükemmeldir.<sup>288</sup>

Aslında Birinci Dünya Savaşı'nın daha birinci yılında asker kaçağı olarak çapulculukla işe başlayan Rumlar, daha sonraları işi iyice azıtarak politik bir nitelik kazanmaya başladılar. Köy basmak, köy yakmak, köylüleri kesmek gibi yerli halka türlü türlü işkenceler yaparak çoğalan Rum çeteleri silah ve cephane ile kuvvet buldular.

Tokat, Niksar ve Erbaa'da iktisadi ve ticari faaliyetlerde genellikle Rum ve Ermenilerin ellerinde idi. Tütün, pamuk ve afyon Türkler tarafından yetiştirilir, Rum ve Ermeni tüccarlara satılırdı. Türkler ise işçi durumunda idi. Rum ve Ermeni tüccarlar düğün yapanlara, askere gidenlere maddi yardım yaparlardı, Türkleri borçlandırarlardı. Ödeyemediklerinde tarlalarını haciz ederlerdi. Ticari hayatın Rum ve Ermenilerin elinde olması Tokat halkını onlara muhtaç konuma düşürüyordu.

Nitekim Mondros Mütarekesi'nin arkasından İtilaf Devletleri ve Yunanlıların ülkenin her tarafını paylaşma girişimleri yerli Rum, Ermeni, Yahudi ve hainleri daha da hareketlendirdi. Bütün Karadeniz kıyısı Rum çetelerinin yuvası olmuş ve durum Rum

<sup>286</sup>Temiz, a.g.e., s.31.

<sup>287</sup>Özel, a.g.e., s.233.

<sup>288</sup>Zekariya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması* (1918- 1920), TTK Yayınları, Ankara 2001, s.208.

çetelerinin en kuvvetli oldukları yer olan Erbaa'yı da içine alan Tokat havalisinde büyük acıların yaşanmasına neden olmuştur.<sup>289</sup>

Zira ufukta gözükken bu tehlikeye yönelik Birinci Dünya Savaşı içinde güçsüz düşen hükümet hiçbir tedbir alamıyordu. Devlet içine düştüğü durumla boğuşurken halk da çareler aramaktaydı<sup>290</sup>. Zira Rum çetelerinin 1921 yılının sona kadar toplam 1641 Türk'ü öldürdüğü, 323 Türk'ü yaraladığı ve 3723 evi yaktıkları tespit edilmiştir. Bu çeteler bölge halkına maddi manevi büyük acılar yaşatmışlardır<sup>291</sup>.

Özellikle Pontus Cemiyetlerinden ve Samsun Rum Metropolit-hanesinden de yardım alan Erbaa'daki Rum çeteleri, Erbaa'da yaptıkları eşkıyalık, gasp ve adam öldürme faaliyetleriyle Erbaa'yı kana bulamış, Müslüman halka büyük sıkıntı vermişlerdir. Temin ettikleri silah ve mühimmat ile bölgede terör estirmişlerdir<sup>292</sup>.

Rumlar tüm hız ve gaddarlıklarıyla Tokat ve yöresinde eylemlerine başlamış ve öncelikle Tokat – Erbaa yolunu kesip birçok canlar yaktılar. Çamlara sarılıp yakılan, kazığa vurulan, elleri kolları bağlanıp ırmaklara atılan baba ve analarının gözleri önünde namusları kirletilen Türklerin sayısı belirsizdi. Müslüman halka karşı soygun, gasp, öldürme, taciz, tecavüz gibi insanlık dışı, kan donduran olayları gerçekleştiren Rumların belli başlıları arasında Erbaa'da esnafılık yapan Saatçi Yuvaniko, Kalaycı Yasef ve daha birçok Rum çetesi ortak hareket etmekteydi.

Rum çetelerinin sebep olduğu yıkım da gazetelere yansımaktaydı. Bu dönemde sadece üç livada 1114 Müslüman'ın evi tamamen yakılmış, on bir köyün içinde olduğu 1100 binanın 850'si ve diğer yerlerdeki evler de katıldığına toplam 3694 hane Rum çetelerince yakılmıştır. Bunlara ek olarak dört cami, üç değirmen, 31 ambarı da yakmışlardır<sup>293</sup>.

İşte Milli Mücadele yıllarında düşman işgali görmeyen fakat ve Rum ve Ermeni çetelerinin düşmanca faaliyetlerine maruz kalan Erbaa çok büyük bedeller ödemiştir.

<sup>289</sup> Kurt, a.g.e., s.338.

<sup>290</sup> Cinlioğlu, a.g.e., s.73-74.

<sup>291</sup> *Türk İstiklâl Harbi*, a.g.e., s.289.

<sup>292</sup> Temiz, a.g.e., s.33.

<sup>293</sup> *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz/Zilkade (M.1920/H.1338/R.1336); *İleri*, 3 Şubat 1922; *İleri*, 4 Şubat 1922; *Vakit*, 15 Şubat 1922.

Silah, mühimmat ve her türlü zenginlikle bölgede terör estiren bu çetelere karşı Tokat halkı mücadeleyi bırakmamıştır<sup>294</sup>.

Öte yandan Pontus namı altında seferberliğin ilk yıllarından itibaren Samsun, Çarşamba, Erbaa'dan Tokat'a kadar olan bölgedeki Müslüman köylerine karşı çeşitli mezalim yapan Pontus çetelerine karşı gerekli tedbirlerin alınması için TBMM birçok müzakereye sahne olmuştur<sup>295</sup>.

Fethi Bey'e sözlerini şu şekilde noktalama gereği duydu: "Silahlarını vermek istemeyen Pontus çeteleri Nebyan Dağlarını merkez aldılar. İslam köylerine tecavüze başladılar. Hükümet asker sevketti. Çetelerin başında Yunan zabıtlar vardı. Ele geçen eşkıyanın cümlesi Yunan üniformasını ve harp teçhizatını hamildi. Bunların bir kısmı hala dağlardadır. Tokat, Amasya, Giresun, Samsun Metropolitliklerinde yapılan aramalarında birçok vesika ele geçirildi. Samsun Metropolitliğinin yevmiye defterinde çetelere yapılan masraf harfiyen yazılıdır. O havalide çeteler 1.303 kişiyi şehit, 147 kişiyi cerh etmişlerdir. Yakılan evler 3.300'ü geçmiştir".<sup>296</sup>

Bu görüşmeler bir süre sonra tesir ederek Ulusal Meclis harekete geçmiş ve mevcut kuvvetlerle bölgede asayişin sağlanamayacağını ortaya çıkması üzerine harekete geçen TBMM, 9 Aralık 1920 tarihinde aldığı kararla 1. ve 3. Orduları lağvederken, 5. ve 15. firkalarla Sivas'ta 6. Atlı Piyade Firkalarını tek komuta altında birleştirerek Merkez Ordusu'nu kurmuştur.<sup>297</sup>

Merkez Ordusu'nun kurulmasının ardından bölgede ağırlığını hissettiren Ankara Hükümeti, Tokat ve çevresini kana bulayan çeteleri ve isyancıları halkın tam desteğini alarak ezip geçmiştir. Kesin zaferden sonra ise bölgede yaşayan ve eli silah tutan Rumlar ise Amasya, Tokat Livaları dahiline sevki emrini veren Merkez Ordusu Rumların sevklerinde muhafızlık etmek üzere mahalli hükümetlerin talep edeceği müfrezeleri firkalardan tahsis edileceğini bildirmiştir. Verilen talimatlara harfiyen

<sup>294</sup> Cinlioğlu, a.g.e., s.28-29.

<sup>295</sup> TBMM Arşivi, 1922 TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ:10, C: 1, 18.13.1338.

<sup>296</sup> *Vakit*, 2 Kanun-i sani 1922.

<sup>297</sup> Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü(1994), Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), Ankara: Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, s.255.

uyulmasını, emre aykırı hareket edecek olan subay veya erlerin memleket menfaatine aykırı hareketlerinden dolayı cezalandırılacaklarının altı çizilmiştir<sup>298</sup>.

16 Haziran'da sevke tabi tutulan Rumların firar ve casusluk gibi faaliyetlerini minimize etmek için Nurettin Paşa, Sivas'a gelen ilk Rum kafilesi örneğinde olduğu gibi onları daha içeriye Elbistan'a sevke karar vermişti. Sevk işlemi sırasında sanayide çalışabilecek olan ustaların ayrılarak bunların isimlerinin de alarak sütunlarına taşımaktaydılar.<sup>299</sup>

İşte yukarıda anlatılan zorlu koşullar altında yine de Ulusal Mücadele'ye bir yandan asker ve lojistik destek gönderen Tokat halkı diğer yandan isyanlara destek vermeyerek onlarla birebir çatışmak suretiyle Milli Mücadele'de önemli bir sorunun çözülmesine katkı sağlamıştır kendi köy ve şehirlerini savunmaları sağlanmıştır.

Diğer yandan Ankara Hükümetinin milli bağımsızlık gayesinin altında başka bazı amaçlar arayan, gaflete düşmüş, kısır siyasi çekişmeler kapsamında eski imtiyazlı konumlarını devam ettirme arayışında olan, yerel ve yöresel çıkarları tehlikeye düşen bazı ihanet ve fitne gruplarının çıkarttığı isyanlar bunların en önemlileridir. Örneğin İstanbul Hükümeti'nin çıkardığı Milli Mücadele aleyhtarı fetvası sonrasında teşvik edilen isyancılar oldukça geniş kesimlerden destek bulma beklentisi içerisine girmişlerdir<sup>300</sup>.

İsyancılar hiçbir zaman genel anlamda halkın desteğini arkalarına alamamışlar, Kuvayı Seyyare'nin kendilerini tedip etmesiyle dağıtılmışlar ve vatana ihanetten dolayı cezalandırılmışlardır.

Görüldüğü üzere Millî Mücadele sırasında Tokat ve ilçelerinde ortaya çıkan isyan ve çetelere karşı Tokat halkı resmen ordusuyla işbirliği yaparak büyük bir mücadele vermiştir<sup>301</sup>. Özellikle Tokat ve çevresindeki iç isyanların bastırılmasından sonra kısa sürede bölge insanın Milli Mücadele'ye yönelik desteklerin artması ve halkın daha güçlü bir şekilde kaynaşması isyanlara Tokat bölgesinde kesinlikle prim verilmediğinin de önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla Milli Mücadele döneminde

<sup>298</sup>*Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1921.

<sup>299</sup>*Vakit*, 29, 31 Ağustos 1921.

<sup>300</sup>Temiz ve Peynirci, a.g.e., s.72-76.

<sup>301</sup>Temiz ve Peynirci, a.g.e., s.72-76.

Tokat halkının milli davaya yürekten bağlı kalarak her türlü maddi ve manevi desteği vermek için elinden gelen çabayı gösterdiği söylenebilir<sup>302</sup>.

Sonuç olarak Tokat bölgesinde çıkan iç isyanların kısa sürede bastırılması Milli Mücadele'nin aynı zamanda tüm toplum kesimlerini kaynaştırmaya ve bir arada tutmaya yönelik bir yönünün de bulunduğunu göstermektedir. Milli Mücadele Dönemi'nde Tokat halkının milli davaya yürekten bağlı kalarak her türlü maddi ve manevi desteği vermek için elinden gelen çabayı gösterdiği görülmektedir. Milli Mücadele Hareketi'ne karşı gerçekleşen isyanların Tokat halkının tümüne mal edilmesi düşünülemez.

---

<sup>302</sup>Balcioğlu, a.g.e., s.10-11.



## SONUÇ

Yirminci yüzyılın başında tüm dünyadaki sınırların yeniden şekillenmesine yol açan Birinci Dünya Savaşı yaklaşık altı yüzyıllık Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına ve nerdeyse bin yıldır Anadolu'da özgür yaşayan Türk milletinin esaret zinciriyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Böylesine trajik bir dönemden geçen Türk milletinin bağrından çıkan Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak basar basmaz Milli Mücadele ateşini yakmış ve O'nun liderliğinde kendisine zincir vurmaya çalışan yedi düvele karşı bu necip millet var gücüyle karşı koymaya başlamıştır. Tokat gerçi düşman işgaline girmemiş olsa da milletimizin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi Rum ve Ermeni mezalimleriyle birebir şahit olan Tokat halkı bunun bilinciyle Milli Mücadele'ye tam destek olmayı tercih etmiştir.

Tokat halkının ve önde gelenlerinin Bandırma Vapuru'nda başlayan Milli Mücadele'ye olan desteği kimi zaman vatanı işgal etmeye yeltenen işgalcileri protesto etmeye yönelik telgraf ya da tüm şehir halkının katılımıyla tertip edilen mitingler şeklinde olurken, kimi zamanda cepheye asker, silah ve cephane sağlamak suretiyle kendini güçlü bir şekilde göstermiştir. Oysa Tokatluların Milli Mücadele'ye en önemli desteklerinden birisi de bulunduğu coğrafyada önce Ermeni ve Rum çeteleriyle başlayan, batıda savaş kızıştıkça İç isyanlara erilen çete ve eşkıyalara boyun eğmemesiyle kendini göstermiştir.

Gerçekten de etnik ve kültürel yönden çok farklı toplumsal bir yapısı tarih boyunca var ola gelmiş bu yörede meydana gelen ayrılıkçı ve Milli Mücadele'yi zaafa uğraticı isyan ve ayaklanmaların bastırılmasında Tokat halkının desteği belki de Milli Mücadele'ye verilen en önemli destek olduğu bu araştırma sonucunda bir kez daha anlaşılmıştır. Özellikle sayıları 1921'den itibaren 25 bin civarına çıkan Rum komitacılar karşısında eli silah tutan her Müslüman Türk vatan topraklarını bu haydutlardan korumak için canları pahasına savaşırken Tokat halkı da bu savaşta yerini almıştır.

Ankara'da kurulan milli hükümete ve milli orduya karşı başlatılan isyan ve ayaklanmalara da destek vermeyen Tokat şehri sahip olduğu jeo-stratejik konumu itibarıyla değerlendirildiğinde Milli Mücadele'ye bu noktadan verdiği desteğin anlam ve

büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Zira Tokat gibi hem dağlık hem Anadolu'nun kuzeyini güneye doğusunu batıya bağlayan bir coğrafyada oldukça farklı etnik ve mezhepsel farklılıkları olan insanların Milli Mücadele arakasında kenetlenmesi takdire şayandır.

Diğer bir noktada Tokat'ta yaşayan Alevi ve Bektaşilerin Mustafa Kemal'in stratejik anlamda oldukça önemli ziyaret ve yönlendirmeleriyle Milli Mücadele'de önemli bir yer edinmeleri olmuştur. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde Tokat'ın Milli Mücadele'ye katkılarının sadece protesto telgrafı çekerek mitingler düzenlemekten çok daha ötede olduğu bu araştırma sonucunda bir kez daha anlaşılmıştır.

Sözün özü Tokat şehri binlerce yıldır özgür yaşayan Türk Milleti'nin var olma mücadelesi süresince gerek Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde kurulan Ankara Hükümeti'ne, gerekse Anadolu'nun dört bir yanında savaşıyan ordusuna tüm gücüyle destek olmuştur. Sahip olduğu maddi ve ekonomik zenginlikleriyle pek çok Anadolu kentine göre cepheye daha güçlü lojistik destek sunan Tokat halkı, Milli Mücadele esnasında büyük sorunlara ve güç kaybına neden olan isyan ve ayaklanmaların bastırılması açısından da oldukça önemli ve tarihi bir görev üstlenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından da tasdik edilen bu tür stratejik desteklerle Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlanmasına katkı sunan Tokat halkı, İstiklal Harbi'nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli şehirlerinden birisi olmaya devam etmiştir.

## KAYNAKÇA

### Arşiv Kaynakları

#### A.T.A.S.E.

Klasör 1333, Dosya: 2/33-, Fihrist: 4-7.

Klasör 1335, Dosya: 2/27-, Fihrist: 8-26.

Klasör 1336, Dosya: 4/13-, Fihrist: 3-7.

Klasör 1336, Dosya: 2/21-, Fihrist: 180-182.

Klasör 1451, Dosya: 5, Fihrist: 1-6.

### Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 30.10.0.0/154.89.11

Fon Kodu: 30.10.0.0/246.666.1

Fon Kodu: 30.10.0.0/6.37.21

Fon Kodu: 30.10.0.0/74.491.12

Fon Kodu: 30.18.1.1/2.33.14

Fon Kodu: 30.18.1.1.1.9.3.

Fon Kodu: 30.18.1.1.1.9.5.

272. 0.0.11, Yer No: 18.88.10.

272. 0.0. 11, Yer No: 17.75.11.

Azınlıklar Dosyası, Karar No: 1012, Cilt No: 3/5, 147.

### TBMM Arşivi

1920-1991 Milletvekilleri Albümü, Ankara 1994, s.45.

I. Dönem Tokat Milletvekilleri Dosyası, 19 Nisan 1920 Tarihli Tokat Seçim Heyeti Mazbatası.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 10, C: 1, 18.13.1338 (1922).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 125, C: 3, 29.12.1336 (1920).

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 98, C: 2, 15.11.1336 (1920).

## Gazeteler

Hakimiyet-i Milliye, 12 Ocak/Kanun-i Sani. Yıl: M.1922/H.1340/R.1338.

Hakimiyet-i Milliye, 23 Ocak/Kanun-i Sani. M.1922/H.1340/R.1338.

Hakimiyet-i Milliye, 29 Temmuz/Zilkade. M.1920/H.1338/R.1336.

İkdam Gazetesi, 22 Teşrin-i Evvel 1331/1915.

İkdam Gazetesi, 26 Şubat 1915.

İleri Gazetesi, 3 Şubat 1922.

İleri Gazetesi, 4 Şubat 1922.

İrade-i Milliye, 16 Şubat 1920.

Tercüman-ı Hakikat, 21 Mayıs 1919.

Vakit, 11 Kanun-i evvel 1921.

Vakit, 12 Mart 1922.

Vakit, 13 Kanun-i Sani 1922.

Vakit, 15 Şubat 1922.

Vakit, 2 Kanun-i Sani 1922.

Vakit, 29, 31 Ağustos 1921.

## Kitaplar

ABADAN, Yavuz,*Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul1972.

AÇIKEL, Ali-SAĞIRLIAbdurrahman, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C.I, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları, Tokat2005.

AÇIKEL, Ali,“Tokat”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

AKAR, Hasan-ÖZBAY, Müjdat,*Millî Mücadele Yıllarında Niksar*, Tokat Matbaası, Tokat 1998.

AKŞİN, Sina,*İç Savaş ve Sevr’de Ölüm*, Varlık Yayınları,İstanbul, 2009.

\_\_\_\_\_. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

AKŞİT, Oktay,*Roma İmparatorluk Tarihi*,(Cilt1). Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*. Tübitak Yayınları, Ankara 2008.
- , *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayıncılık, İstanbul 1998.
- ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara 2002.
- ARSLAN, Murat, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayınevi, İstanbul 2007.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt I, II, ve III. (Yay. Haz., Durmuş Yalçın-Azri li Süslü, Refik Turan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1933.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2008.
- AYBARS, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1998.
- BALCIOĞLU, Mustafa, *İki isyan: Koçgiri, Pontus, Bir Paşa: Nurettin Paşa*, Nobel Yayınları, İstanbul 2003.
- BARDAKÇI, Cemal, *Anadolu İsyancıları*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.
- BEŞİRLİ, Mehmet, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi*, Cilt 1, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Yayınları, Tokat 2005.
- BEYOĞLU, Süleyman, *Giresun'da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa*, Serander Yayınevi, Ankara 2007.
- BIYIKOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Bilinmeyen Hatıralar-Kuvay-ı Milliyeden Cumhuriyet Devrimlerine* (3.Baskı), Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- CENİK, Salih, *Birinci Meclis'te Tokat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- CİNLİOĞLU, Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 1. Kısım, Tokat Matbaası, Tokat 1951.
- CİNLİOĞLU, Halis Turgut, *Ulusal Savaşta Tokat*, B.Y., Tokat 1936.
- CİNLİOĞLU, Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 4.kısım, Barış Matbaası, Tokat 1973.

- ÇEKEZ, Ethem, *Çerkez Ethem'in ele geçen hatıraları/Anılarım*, Berfin Yayınları, İstanbul 1994.
- ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi I: Milli Mücadele ve TBMM: I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- DOĞANAY, Rahmi, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Can Yayınları, İstanbul 2001.
- DUMAN, Selçuk, *Milli Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- DUYGU, Süleyman, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Basımevi, İstanbul 1953.
- ESENGİN, Kenan, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayıncılık, İstanbul 1975.
- GEDİKLİ, Yusuf, *Pontus Meselesi*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul 2008.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara 1970.
- GÜLER, Ali, *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, B.Y., İstanbul 2013.
- İNAN, Ayşe Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi (4. Baskı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KARABEKİR, Kazım, *Paşaların Kavgası*, Yay. Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1999.
- KARACA, Taha Niyazi, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk-Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- KAYA, Ali, *Dersim Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul 1998.
- KAYA, Halit, *Refet Bele Askerî ve Siyasi Hayatı (1881- 1963)*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.
- KEHALE, Abdullah, *Milli Mücadele'de İç İsyancılar ve Cemil Cahit 'in (Toydemir) Anıları*, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, İstanbul 1997.
- KILIÇ, Abdullah, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

- KILIÇ, Ali, *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- KILIÇ, Davut, *Tarihte Türkler ve Ermeniler Külliyyatı*, Cilt 8, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Erzurum Kongresi*, C.1, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1993.
- KINROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander). Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2007.
- KURAN, Ercüment, *Milli Mücadelede Tokat*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1987.
- KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 2002.
- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973.
- ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C. II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.
- ÖZALP, Ömer Hakan, *Çerkez Ethem Meydan Okuyor*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- ÖZEL, Sabahattin, *Millî Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 1978.
- ÖZKAN, Selim Hilmi, *XVII. Yüzyılın Sonlarında Hıristiyan Birliği Projesi ve Ermeniler*, C. 4., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2009.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- ŞAHİN, Hasan Ali, *Asurlu Tüccarların M.Ö. 2. Binyılın İlk Çeyreğinde Orta Karadeniz Bölgesindeki Faaliyetleri*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun 2012.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- TAŞ, Necati Fahri, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- TEMİZ, Şehri ve PEYNİRCİ, Şükrü, *Erbaa: Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür*, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat 1996.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Varlık Yayınları, İstanbul 1952.
- TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü - Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- TURAN, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi Yayınları, Ankara 1991.
- Türk İstiklâl Harbi*, Güney Cephesi, Cilt IV. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara 1974.
- Türk İstiklâl Harbi*, İç Ayaklanmalar, Cilt VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918- 1920)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- YALÇIN, Durmuş, AKBIYIK, Yaşar, AKBULUT, Dursun Ali, BALCIOĞLU, Mustafa, KÖSTÜKLÜ, Nuri, SÜSLÜ, Azmi, TURAN, Refik, ERALAN, Cezmi ve TURAL, Mehmet Akif, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.1. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.
- YALÇIN, E.Semih ve KOCA, Salim, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- YILMAZ, Orhan, *Tüm Yönleriyle Tokat Zile Küçüközlü Köyü*, Pano Ofset, Ankara 2005.



### Sürelî Yayınlar

AÇIKEL, Ali, “Tanzimat Döneminde Tokat Kazası’nın İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.2, 2003, s.253-265.

\_\_\_\_\_, “Tokat Sancağının İdari Durumu Ve Nüfus Yapısı (1880-1907)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.14, S.2, 2004, s.331-359.

\_\_\_\_\_, “Tokat Kazasında Vakıf İdaresinin Teşkilî ve Gelişimi (1835-1890)”, *Vakıflar Dergisi*, C.43, S.1, 2015, s.41-58.

\_\_\_\_\_, “Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta İhtida Hareketleri (1772-1897)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.23, 2004, s.171-193,

AÇIKEL, Ali ve MERCAN, Mehmet, “Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açısından Analizi (1880-1916)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, S.2, 2002, s.235-257.

AKSOY, Volkan, “Birinci Dünya Savaşı’nda Göçün Acılarına Tanıklık Eden Şehir: Giresun”, *Karen Dergisi*, C.4, S.5, 2018, s.82-102.

BİLGİ, Nejdet, “Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey’in Hatıraları”, Yay. Haz: Ali Şakir Ergin, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.23, S.2, 2008, s.279-282.

ÇELİK, Kemal, “Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.40, 2007, s.569-613.

DUMAN, Selçuk, “Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşu ve Nitelikleri”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.12, S.1, 2004, s.120-129

ERCİYAS, Burcu, “Komana Arkeolojik Araştırma Projesi”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açıkel, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, s.127-140.

İLGAZİ, Abdullah, “Atatürk’ün Tokat Gezileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.52, S.18, 2002, s.14-19.

KAPLAN, Leyla, “Millî Mücadele Döneminde Tokat”, *ATAMD*, C.12, S.35, 1996, s.1-9.

- KARACA, Taha Niyazi, “Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Yozgat Ermenileri (1914-1920)”. *Atatürk Dergisi*, C.3, S.4, 2003, s.99-134.
- KAYA, Halit, “Milli Mücadele ve Refet (Bele) Paşa”, *KHO Bilim Dergisi*, C.23, S.2, 2013, s.53-59.
- KAYA, İbrahim, “Atatürk Bizim Köyde”, *Ekin (Hacıbektaş İlice Köylüleri Kültür ve Dayanışma Derneği Aylık Bülteni)*, C.1, 1997, s.59.
- KAYA, Mehmet Ali, “Anadolu’da Roma Egemenliği ve Pompeius’un Siyasal Düzenlemeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.13, S.1, 1998, s.163-173.
- LAFLLI, Ergun ve POTACI, Sami, “Roma Dönemi’nde Tokat İl’inin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açıklık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, s.207-230.
- MEMİŞ, Ekrem, “Hitit-Şaşka Mücadelesinde Tokat Bölgesinin Yeri ve Önemi”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açıklık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe Tokat 01-03 Kasım 2012, s.231-242.
- MERCAN, Mehmet, “Tokat’ın Mutasarrıflık Oluşuna Dair Bir Belge”, *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, C.17, S.1, 2002, s.5-13.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Milli Mücadelede Çapanoğlu İsyanı”, *Türk Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.7, 1970, s.83-149.
- ÖKSE, Ayşe Tuba, “Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları”, *BİLİG*, S.34, 2005, s.15-30.
- ÖZGEN, Mutlu, “Tokat Kentinin Ticaret Mekânları 19.-20. Yüzyılda Meydan Semtinde Ticari Yaşam”, *Vakıflar Dergisi*, C.31, S.1, 2008, s.141-142.
- ÖZLÜ, Zeynel, “Bektaşî Tekkelerinin Gelirlerine Dair Gözlemler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, C.69, S.1, 2014, s.15-49.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “15. ve 16. Asırlarda Tokat’ta İktisadi Hayat”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.10, S.1, 1995, s.187-210.

TEKİN, Murat, “Hititler Dönemi’nde Tokat ve Çevresi”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Yay. Haz.: Ali Açık, Samettin Başol, Ali Osman Solmaz ve Murat Hanılçe, Tokat 01-03 Kasım 2012, s.287-288.

TÜRKER, Kemal, “Zile İsyanı ve Miralay Hilmi Bey”, *Tokat Kültür ve Araştırma Dergisi*, C.3, S.1, 1999, s.4-5.

TÜRKER, Kemal, “Atatürk’ün Tokat’a Gelişleri”, *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, C.3, S.1, 1998, s.3-17.

TÜRKER, Kemal, “Bandırma Vapurunda Bir Tokatlı”, *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, C.10, S.1, 1997, s.6-18.

UZUNÇARŞILI, Halil İbrahim, “Çapanoğulları”, *Bellekten*, C.38, S.1, 1974, s.215-261.

YILMAZ, Yahya “Mondros’tan Ankara Anlaşması’na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa’nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey’in Faaliyetleri (1918-1921)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, S.1, 2018, s.378-403.

YÜCE, Nizam ve DURSUN, Kübra, “Milli Mücadele Döneminde Tokatlı Bir Sembol “Mustafa Vasfı Bey”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt III (25-26 Eylül 2014- Tokat), Yay. Haz: Ali Açık, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar, Tokat 2015, s.323-333.

YÜMLÜ, Murat, “Cemil Cahit Toydemir’in Askeri ve Siyasi Kariyeri Üzerine Notlar.” *HistoryStudies*, C.3, S.1, 2011, s.388-409.

### **Tezler**

AKTAŞ, Esat, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009.

DEMİRCİ, Ahmet, *3 Numaralı Tokat Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007.

ESÜNTİMUR, Nigar, *Yozgat ve Çevresinde Yapılan Ermeni Tehcir ve Yargılamaları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

TEMİZ, Şehri, *Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Erbaa*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2013.

ÜLKÜ, Mehmet, *Millî Mücadele Döneminde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2001.

YILMAZ, Necdet, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

### **Ansiklopedi Maddeleri**

AÇIKEL, Ali, “Tokat”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 41, İstanbul 2012, s. 219-223

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Tokat” *İslâm Ansiklopedisi*, C. XII/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 400-411.

### **İnternet ve Dijital Kaynaklar**

HousHamadyan, [http://www.houshamadyan.org/fileadmin/houshamadyan/images/content\\_images/Sivas\\_vilayet/map/Sivas-map\\_TR\\_web.jpg](http://www.houshamadyan.org/fileadmin/houshamadyan/images/content_images/Sivas_vilayet/map/Sivas-map_TR_web.jpg) .14.10.2018.

Osmanlı Vilayetleri, [http://1.bp.blogspot.com/-t6du0Jnhy-M/VUTyIffQFWI/AAAAAAAAABd0/gFdXrYNZX-Q/s1600/ilginrastirmalari\\_ilgin\\_yalburt\\_anadolu\\_harita.jpg](http://1.bp.blogspot.com/-t6du0Jnhy-M/VUTyIffQFWI/AAAAAAAAABd0/gFdXrYNZX-Q/s1600/ilginrastirmalari_ilgin_yalburt_anadolu_harita.jpg), 14.10.2018.

Stratfor,

[https://www.stratfor.com/sites/default/files/styles/stratfor\\_large\\_\\_s\\_/public/main/images/ottoman-vilayets-101716.png?itok=w5nk7kLa](https://www.stratfor.com/sites/default/files/styles/stratfor_large__s_/public/main/images/ottoman-vilayets-101716.png?itok=w5nk7kLa). 08.02.2018.

Tokat Valiliği, [http://devlet.com.tr/makaleler/y214-](http://devlet.com.tr/makaleler/y214-MILLI_MUCADELE_BASLARKEN_TOKAT_VE_ATATURKUN_TOKATA_GELISI.html)

[MILLI\\_MUCADELE\\_BASLARKEN\\_TOKAT\\_VE\\_ATATURKUN\\_TOKATA\\_GELISI.html](http://devlet.com.tr/makaleler/y214-MILLI_MUCADELE_BASLARKEN_TOKAT_VE_ATATURKUN_TOKATA_GELISI.html) Erişim:08.02.2018. 14.10.2018.

Yılmaz, Orhan. "Zile İsyani". Tokat, 2018. <http://unyezile.com/zileisyan.htm>.  
15.07.2018.



## EKLER

**EK 1: Mustafa Kemal Atatürk'ün Tokatı İlk Ziyareti: 27/17 Ekim 1919.**



Kaynak:

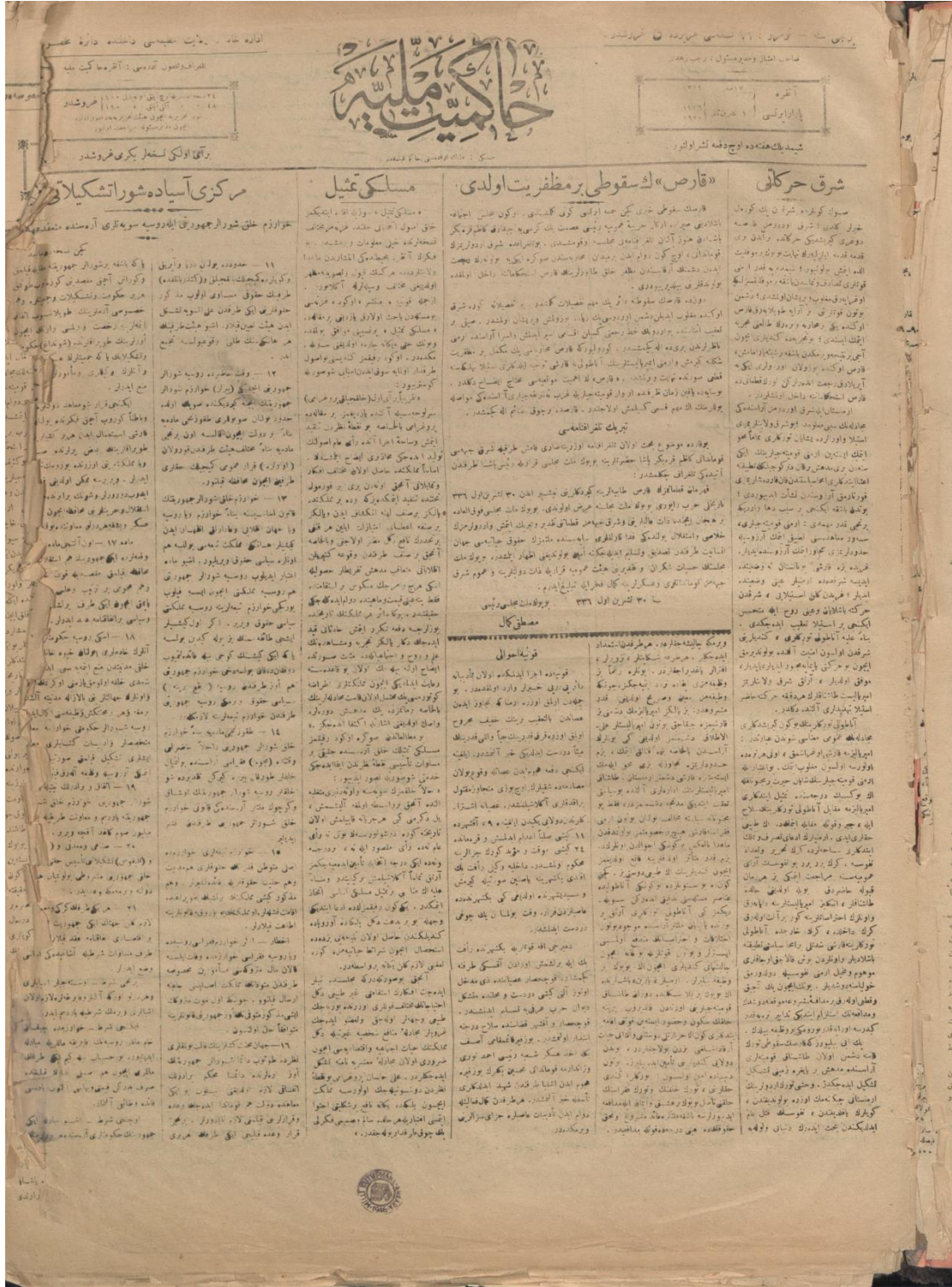
[http://devlet.com.tr/makaleler/y214-MILLI\\_MUCADELE\\_BASLARKEN\\_TOKAT\\_VE\\_ATATURKUN\\_TOKATA\\_GELISI.html](http://devlet.com.tr/makaleler/y214-MILLI_MUCADELE_BASLARKEN_TOKAT_VE_ATATURKUN_TOKATA_GELISI.html)

**EK 2: Tokatta Düzenlenen Milli Mücadeleye Dair Mitinglerden Estantene, 1920-1921.**



Kaynak: Kaynak: Tokat İl Yıllığı 2006:30. <http://tokatlilarderneği.org/milli-mucadelede-tokat/>













http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=1998&sayi\_id=99353. Erişim:08.02.2018.

**Ek: 6 Tokat Bölgesinde Kurulan İlk Devlet: Hattı Ülkesi (MÖ. III. bin)**



Kaynak: [http://1.bp.blogspot.com/-t6du0Jnhy-M/VUTyIffQFWI/AAAAAAAAABd0/gFdXrYNZX-Q/s1600/ilginarastirmalari\\_ilgin\\_yalbur Anadolu\\_harita.jpg](http://1.bp.blogspot.com/-t6du0Jnhy-M/VUTyIffQFWI/AAAAAAAAABd0/gFdXrYNZX-Q/s1600/ilginarastirmalari_ilgin_yalbur Anadolu_harita.jpg), Erişim:08.02.2018.



## Ek: 7 18.Yüzyıl Osmanlı Devleti Dönemi Anadolu Vilayetleri

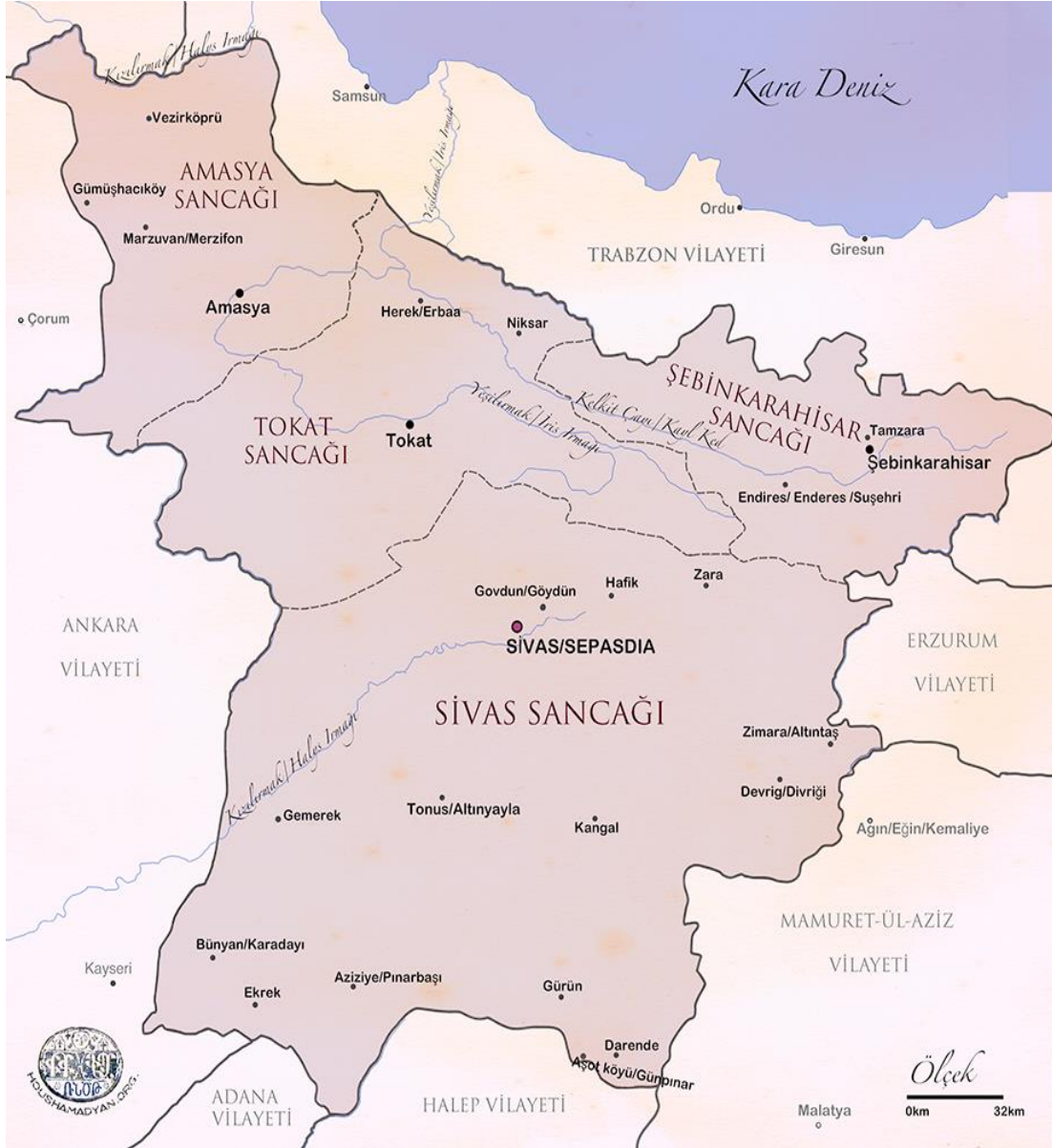
### Ottoman Vilayets



Kaynak:

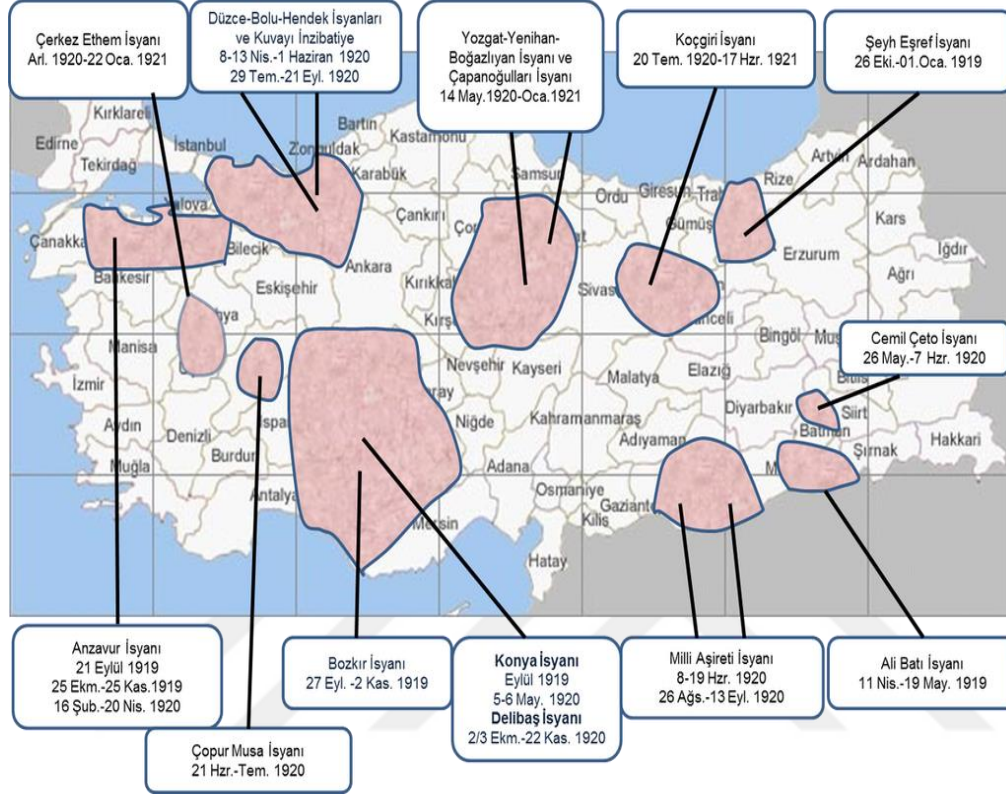
[https://www.stratfor.com/sites/default/files/styles/stratfor\\_large\\_\\_s\\_/public/main/images/ottoman-vilayets-101716.png?itok=w5nk7kLa](https://www.stratfor.com/sites/default/files/styles/stratfor_large__s_/public/main/images/ottoman-vilayets-101716.png?itok=w5nk7kLa). Erişim: 15.08.2018.

**Ek: 8 Osmanlı Son Döneminde Tokat Sancağı ve Komşu Sancaklar (1880-1920)**



Kaynak: [http://www.houshamadyan.org/fileadmin/houshamadyan/images/content\\_images/Sivas\\_vilayet/map/Sivas-map\\_TR\\_web.jpg](http://www.houshamadyan.org/fileadmin/houshamadyan/images/content_images/Sivas_vilayet/map/Sivas-map_TR_web.jpg) Erişim: 15.08.2018.

## Ek: 9\_Milli Mücadele Döneminde Anadolu Genelinde Çıkan İsyanlar (1919-1921)



Harita 3.1: Milli Mücadele Döneminde Anadolu Genelinde Çıkan İsyanlar (1919-1921)

Kaynak: Çelik, Kemal (2007), "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, s.584.

## ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet Fatih KILINÇ  
Doğum Yılı ve Yeri : Turhal-19.03.1980  
Eğitim Durumu : Lisans Mezun  
Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniv. Fen Ed. Fak. Tarih Böl.  
Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD.  
Yabancı Dili : İngilizce  
E-Posta Adresi : mehmetfatih60@mail.com

